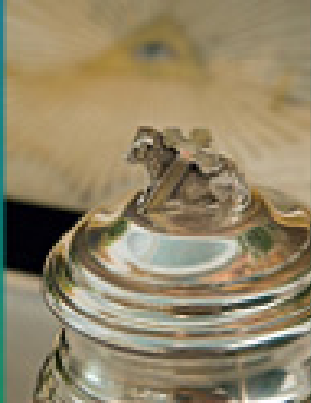

Palvelkaa Herraa iloiten

Jumalanpalveluksen opas

Suomen ev. lut. kirkon kirkkohallituksen julkaisuja
2009:9

Palvelkaa Herraa iloiten

Jumalanpalveluksen opas

3. uudistettu painos

Kirkkohallitus
Jumalanpalveluselämä ja musiikkitoiminta
2009

Jumalanpalveluksen opas

Hyväksytty piispainkokouksessa 9. syyskuuta 2009

Kansi ja piirrokset: Anne Tervahauta, Ateljee Kuvitella

Ulkoasu: Tiina Talvitie

© Kirkkohallitus

Jumalanpalveluselämä ja musiikkitoiminta 2009

3. uudistettu painos 2009 (1. painos 2000)

ISBN 978-951-789-300-8 (nid.)

ISBN 978-951-789-301-5 (PDF)

ISSN 1237-279X

Gummerus Kirjapaino Oy

Jyväskylä 2009

SISÄLLYS

1. Jumalan pelastavan läsnäolon juhla.	vi
2. Messu eli ehtoollisjumalanpalvelus	
Johdanto.	I
Sana	II
Ehtoollinen.	21
Päätös	32
3. Muut jumalanpalvelukset	
3.1. <i>Sanajumalanpalvelus, viikkomessu ja perhemessu</i>	35
Sanajumalanpalvelus	35
Viikkomessu.	37
Perhemessu.	38
3.2. <i>Kirkkovuoden juhla-aikojen jumalanpalvelukset</i>	39
Sunnuntai, Herran päivä	40
Kolme juhlajaksoa	40
Joulujakso.	41
Pääsiäisjakso	44
Helluntaijakso	48
Kirkkovuoden erityispyhät ja yhteiskunnalliset juhlapäivät.	50
Paaston merkitys.	51
3.3. <i>Päivän rukoushetket</i>	52
4. Yleisiä periaatteita ja ohjeita	
4.1. <i>Jumalanpalveluksen järjestämisestä koskevia periaatteita</i>	57
Kirkon työntekijän hengellinen elämä	57
Valmistautuminen	58
Valmistautuminen messuun	59
Valmistautuminen sakaristossa.	60
Jumalanpalveluksen suunnittelu.	61
Suunnittelun periaatteita	62
Kausisuunnittelu	63
Suunnittelu yhdistää	63
Kirkkotila	65
Jumalan asuinsija ja seurakunnan koti.	65
Kirkkotilan käyttö.	66
Kukat	67
Kirkkoketekstiilit	69
Kirkonkellot	70
Seurakunnan osallistuminen	72
Lapset jumalanpalveluksessa.	73
Lasten ja nuorten osallistuminen ehtoolliselle.	75
Jumalanpalveluksen johtaminen ja tehtävien jakaminen	77
Pukeutuminen jumalanpalvelukseen	80

4.2. Jumalanpalveluksen toimittamista koskevia periaatteita.	83
Rukous jumalanpalveluksessa	83
Rukouksen perusta.	83
Rukous ja rakkaus.	84
Rukouksen rakenne	85
Yhteinen esirukous.	86
Herran rukouksen esikuvallisuus	87
Aamen	88
Raamattu jumalanpalveluksessa	89
Jumalan sana.	89
Raamatun käyttö jumalanpalveluksessa	90
Saarna	91
Saarnan tehtävä	91
Saarnaajan persoona	93
Saarnan valmistaminen.	94
Saarnan pitäminen	95
Ehtoollinen.	96
Ehtoollisaineet	96
Ehtoollisvälineet	98
Ehtoollisen viettopaikka.	99
Oikeus osallistua ehtoolliselle	100
Ehtoollisen jakaminen	101
Ehtoollisaineiden jälkikäsittele	102
Jumalanpalveluksen musiikki	103
Musiikki Jumalan lahjana.	103
Virsi.	105
Urut	110
Tekstimusiikki.	111
Soitinmusiikki	112
Liturgiset tavat, eleet ja symbolit.	113
Liturgisten eleiden käyttö	114
Messun liturgisia eleitä	114
Ekumeeniset tilanteet	120
Luterilainen jumalanpalvelus on ekumeeninen	120
Kristittyjen yhteinen rukous.	122
5. Jumalanpalveluksen sanastoa.	125
6. Liitteet	
1 Kirkkoherran oikeus myöntää lupa avustaa ehtoollisen jakamisessa	135
2 Kantilointisävelmiä	137
Trishagion	137
Evangeliumisävelmä.	138
Epistolasävelmä	140
Lektiosävelmä (gregoriaaninen).	142

I. Jumalan pelastavan läsnäolon juhla

Jumalanpalveluksen oppaan nimessä kuuluu psalmin kutsu yhteiseen juhlaan: ”Palvelkaa Herraa iloiten, tulkaa hänen eteensä riemuiten” (Ps. 100:2). Samoilla sanoilla seurakunta lähetetään messusta takaisin arkeen: ”Lähtekää rauhassa ja palvelkaa Herra iloiten!” Nimi kertoo, mistä kristillisessä uskossa ja jumalanpalveluksessa on kysymys.

Kristillinen usko eletään todeksi arjen keskellä. Jumala on kutsunut ihmisen työtoveriksi palvelemaan lähimmäisiä ja varjelemaan luomakuntaa. Mutta seitsemäntenä päivänä hän lepäsi ja asetti sen levon ja jumalanpalveluksen päiväksi. Yhtenä päivänä viikossa ihmisen tuli pidättäytyä työstä ja omistaa se Jumalan kiittämiselle ja hänen luomistyönsä muistamiselle.

Jokainen jumalanpalvelus alkaa ja päättyy kolmiyhteisen Jumalan, Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen. Jumalanpalveluksessa seurakunta kokoontuu tunnustamaan uskoa Kaikkivaltiaaseen Isään, taivaan ja maan Luojaan. Hän on kaiken hyvän luoja, ylläpitäjä ja lahjoittaja.

Seurakunta kokoontuu Jeesuksen Kristuksen nimeen. Hän paljastaa Isän kasvot. Jeesus julisti Jumalan valtakuntaa, aterioi syntisten kanssa ja vapautti meidät synnin ja kuoleman vallasta. Hän antoi seuraajilleen esimerkin osallistumalla yhteiseen jumalanpalvelukseen ”tapansa mukaan” (Luuk. 4:16). Siellä hän luki pyhiä kirjoituksia ja selitti niitä seurakunnalle. Kärsimistään edeltävänä yönä hän asetti pyhän aterian muistokseen ja käski viettämään sitä usein.

Seurakunta kokoontuu Jumalan Pyhän Hengen nimeen, joka kokoaa kristityt jumalanpalvelukseen sanan ja sakramenttien äärelle. Niiden välityksellä hän synnyttää uskoa ja rakkautta, kiitosta ja katumusta. Helluntaina vuodatettu Henki antoi voiman, jolla apostolit julistivat rohkeasti

evankeliumia, paransivat sairaita ja kastoivat uusia ihmisiä seurakunnan yhteyteen. Jumalan sana, ehtoollinen ja rukous kuuluivat jo ensimmäisten kristittyjen kokoontumiseen: ”Seurakunta kuunteli ja noudatti uskollisesti apostolien opetusta. Uskovat elivät keskinäisessä yhteydessä, mursivat yhdessä leipää ja rukoilivat.” (Ap. t. 2:42.)

Kristittyjen jumalanpalvelusta on alusta lähtien sävyttänyt Jumalan kiittäminen sanoin ja sävelin. ”Antakaa Kristuksen sanan asua runsaana keskuudessanne. Opettakaa ja neuvokaa toisianne kaikella viisaudella ja laulakaa kiitollisin mielin Jumalalle psalmeja, ylistysvirsiä ja hengellisiä lauluja. Mitä teettekin, sanoin tai teoin, tehkää kaikki Herran Jeesuksen nimessä, kiittäen hänen kauttaan Jumalaa, Isäämme.” (Kol. 3:16.)

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalvelus ankkuroituu Raamattuun, vanhan kirkon traditioon ja luterilaiseen tunnustukseen. Ehtoollisen sakramentin vietto, Raamatun lukeminen, saarnan arvostus, yhteinen rukous, liturgisen perinteen arvostaminen sekä rikas virsilaulu ja musiikin vahva asema muodostavat ne piirteet, joista oma luterilainen jumalanpalveluksemme tunnistetaan. Jumalanpalveluksen uudistamisessa on kysymys tämän tradition elävästä ja ajankohtaisesta tulkinnasta nykyaikana.

Luterilainen jumalanpalvelus on sakramentaalinen. Jokainen jumalanpalvelus on Jumalan pelastavan läsnäolon juhla. Sen voima ei perustu seu-

rakunnan kokoon tai työntekijöiden laatuun, vaan Jeesuksen lupaukseen. Missä kaksi tai kolme on koolla hänen nimessään, siellä hän itse on heidän keskellään (Matt. 18:20). Se joka tunnustaa syntinsä, saa ne todella anteeksi. Se, joka nauttii ehtoollisen, ottaa vastaan Kristuksen.

Luterilaista jumalanpalvelusta luonnehtii vuoropuhelu. Kuultavan ja näkyvän sanan välityksellä kolmiyhteinen Jumala puhuttelee meitä ja tekee meidät osalliseksi kaikista pelastuksen lahjoista. Rukouksissa, virsissä ja lauluissa ihminen vastaa Jumalan puhutteluun. Luterilaiselle uskonkäsitykselle on tyypillistä, että se tunnustaa kärsimyksen todellisuuden. Kärsimys ja kuolema kuuluvat ihmisen osaan. Jumalanpalveluksen tulee olla koti sairaille, köyhille ja syrjityille. Samalla on tärkeää, että kristillinen toivo ja ilo pääsevät esille. ”Iloitkaa iloitsevien kanssa, itkekää itkevien kanssa” (Room. 12:15).

Kirkkomme jumalanpalveluselämään kuuluu sekä yhtenäisyys että vaihtelevuus. Yhtenäinen jumalanpalvelusjärjestys ilmaisee yhteistä uskoa, luo turvallisuutta, vahvistaa yhteenkuuluvuutta ja auttaa osallistumaan. Samalla se antaa tilaa kontekstuaalisuudelle ja monimuotoisuudelle. Kirkkovuosi ja jumalanpalveluksen vaihtuvat osat tekevät jokaisesta jumalanpalveluksesta erilaisen. Eri tilanteita varten on erilaisia kaavoja, rukouksia ja muuta aineistoa. Jumalanpalveluselämä muotoutuu rikkaaksi ja moni-ilmeiseksi, kun käsikirjan sisältämiä mahdollisuuksia käytetään ennakkoluulottomasti.

Kristuksen seuraamiseen kuuluu, että kristityt tahtovat osallistua yhteiseen jumalanpalvelukseen. Kaikkia kirkon jäseniä ja työntekijöitä koskee kehoitus kokoontua yhteen: ”Me emme saa lyödä laimin seurakuntamme yhteisiä kokouksia, niin kuin muutamilla on tapana, vaan meidän tulee rohkaista toisiamme” (Hepr. 10:25).

Jumalanpalvelukset toimitetaan Kirkkokäsikirjan mukaan. Jumalanpalveluksen oppaan tarkoituksena on antaa käsikirjan soveltamista koskevia ohjeita ja tukea kirkon hengellistä elämää. Piispainkokous hyväksyi oppaan vuonna 1971. Sitä uudistettiin vuosina 1983 ja 2000.

Piispainkokous päätti 12.2.2008 asettaa työryhmän päivittämään vuoden 2000 laitosta. Valmistelutyöryhmän puheenjohtajaksi kutsuttiin piispa Juha Pihkala ja jäseniksi edustajat seurakunnista ja Kirkkohallituksen jumalanpalveluselämän ja musiikkitoiminnan yksiköstä (KJM). Kirkon tutkimuskeskus tuki valmistelua toteuttamalla seurakunnille tehdyn kyselyn uudistamistarpeista ja toiveista.

Tämä opas on siten Jumalanpalveluksen oppaan 4. laitos. Siinä liitetään niihin periaatteisiin, joiden pohjalta kirkolliskokous hyväksyi voimassaolevan Kirkkokäsikirjan. Aiemman oppaan asiasisältö on säilytetty, mutta rakennetta ja ilmaisua on tiivistetty. Uusina asioina käydään läpi sanajumalanpalvelus, viikkomessu, perhemessu ja rukoushetket. Luterilaisen perinteen kannalta keskeisiä elementtejä, saarnaa ja ehtoollista, koskevaa pohdintaa on laajennettu. Ensimmäistä kertaa käydään läpi kirkkovuoden jumalanpalvelukset. Uusia ovat myös lasten osallistumista ja ekumeenisia tilanteita koskevat luvut.

Keskeisenä tavoitteena on tukea kehitystä, jossa vahvistetaan seurakuntalaisten osallistumista jumalanpalveluksen suunnitteluun ja toteutukseen. Seurakunta ei ole passiivinen yleisö, vaan palvova yhteisö. Jumalanpalvelus on Jumalan kansan juhla, jossa Jumala tulee sanassaan luoksemme ja jossa me yhdessä vastaamme hänen puhutteluunsa sanoin ja teoin, lauluin ja rukouksin.

Papilla on erityinen vastuu jumalanpalveluksen yleisestä johtamisesta ja kanttorilla musiikillisesta toteutuksesta. Suntio vastaa käytännön järjestelyistä. Omien jumalanpalvelustehtäviensä lisäksi diakonian ja kasvatuksen työntekijät välittävät jumalanpalvelukseen kärsivien ja lasten äänet. Jumalanpalveluksen olemukseen kuuluu, että myös seurakuntalaiset osallistuvat palvelutehtäviin, jotta koko seurakunta voisi palvella Jumalaa ja saada jumalanpalveluksesta voimaa arkeen. Jumalanpalveluksen opas on siten tarkoitettu soveltuvin osin kaikille kirkon työntekijöille ja seurakunnan vastuunkantajille. Erityisesti sen toimittamisessa on ajateltu kirkon alalle opiskelevia.

*"Ilo valtasi minut, kun kuulin sanan:
Me lähdemme Herran huoneeseen!"*

(Ps. 122:1)

2. Messu eli ehtoollisjumalanpalvelus

I JOHDANTO

Jumalanpalvelus alkaa kolmiyhteisen Jumalan nimeen. Vaikka hän on pyhä ja silmiltämme salattu, hyvydessään hän tahtoo tulla luoksemme. Sanassa ja sakramenteissa hän antaa meille itsensä ja lahjansa.

Messun johdanto-osan keskeinen sisältö on seurakunnan yhteinen rukous, kiitos ja ylistys. Seurakunta ja yksityinen seurakuntalainen valmistautuvat Jumalan sanan kuulemiseen ja ehtoollisen sakramentin vastaanottamiseen myöntämällä tarvitsevansa Jumalan anteeksiantoa (yhteinen rippi), tunnustamalla syntinsä, kiittämällä ja ylistämällä kolmiyhteistä Jumalaa (Kyrie sekä Gloria ja Laudamus) ja rukoilemalla Jumalalta armoa ja viisautta kirkkovuoden ajankohtaan liittyvässä rukouksessa (päivän rukous).

Kirkkotilan rauhoittaminen jumalanpalvelusta varten

Jumalanpalvelukseen tullaan Jumalan kasvojen eteen hiljentymään ja rukoilemaan. Kirkkotila on rauhoitettava hiljaisuudelle vähintään 15 minuuttia ennen jumalanpalveluksen alkua. Myös sakaristo on rauhoitettava ennen messua. Palvelutehtävissä toimivat valmistautuvat lukemalla sakaristorukouksen. Virsikirjan jumalanpalvelusliitteessä on valmistautumisrukouksia myös seurakuntalaisia varten.

Jumalanpalveluksen alkusoitto ja virsi alkavat odottavasta hiljaisuudesta. Käytännön ohjeiden antamiseen käytetään käsiohjelmaa, jumalanpal-

veluksen kuluessa tapahtuvaa ohjeistusta ja yleistä jumalanpalveluskasvatusta. Jumalanpalveluksen sujuvuuden ja seurakuntalaisten osallistumisen kannalta ohjeiden antaminen ennen alkusoittoa voi kuitenkin olla tarkoituksenmukaista. Tällöin otetaan huomioon seuraavat näkökohdat:

1. Ohjeiden tulee olla konkreettisia, ja ne on ymmärrettävä yksiselitteisesti.
2. Ohjeita ei saa olla liikaa. Tarvittaessa ohjeita voidaan antaa jumalanpalveluksen kuluessa, jolloin ne on helpompi muistaa. Erityisen sopivia ovat messun nivelkohdat, johdanto- ja sanaosan taite sekä sana- ja ehtoollisosan taite.
3. Ohjeiden antaminen sopii seurakuntalaiselle, suntille, diakonille tai avustavalle papille.
4. Ohjeiden antamisen jälkeen on suositeltavaa pitää lyhyt hiljaisuus ennen alkusoittoa. Ohjeistava puheenvuoro voidaan päättää sanomalla: ”Odotamme vielä hetken hiljaisuudessa jumalanpalveluksen alkua.” Näin järjestelypuheenvuoro erotetaan messun varsinaisista liturgisista osista. Samalla messussa palvelevilla on aikaa siirtyä paikoilleen tai järjestyä kulkueeseen.

1. Alkuvirsi

Alkuvirsi johdattaa Jumalan kasvojen eteen sekä pyhäpäivän ja kirkkovuoden ajankohdan sisältöön. Alkuvirsi on yhteistä rukousta ja kiitosta ja ilmentää seurakunnan yhteyttä.

Alkuvirren valinnassa otetaan huomioon kirkkovuoden ajankohta ja jumalanpalveluksen luonne. Virren edellä voidaan soittaa vapaavalintainen tai alkuvirren sävelmään liittyvä alkusoitto, jossa otetaan huomioon edellä mainitut seikat. Evankeliumikirjassa on annettu suosituksia alkuvirreksi. Suositukset ovat vaihtoehtoja, eivätkä ne liity vuosikertoihin. Mikäli päivän psalmi (kohta 5) jätetään pois, alkuvirreksi voidaan valita myös päivän psalmiin liittyvä psalmivirsi.

Virren sijasta voidaan käyttää psalmia, kuorolaulua tai soitinmusiikkia. Psalmi voidaan toteuttaa monin eri tavoin. Erityisesti alkuvirren sijasta laulettava psalmi voidaan hyvin toteuttaa siten, että seurakunta osallis-

tuu siihen laulamalla kertosäkeen. Psalmin ja kuorolaulun edellä voi olla alkusoitto.

Jos alkuvirren aikana on ristikulkue, seurakunta seisoo. Ristikulkueen järjestys on seuraava: kulkueristi, kynttilät, [kukat, palvelutehtävissä toimivat seurakuntalaiset ja työntekijät, Raamattu tai Evankeliumikirja,] avustavat papit ja liturgi.

Mikäli ristikulkuetta ei käytetä, jumalanpalveluksen palvelutehtävissä toimivat sijoittuvat omille paikoilleen ennen alkuvirttä (ja alkusoittoa).

2. *Alkusiunaus*

Alkusiunauksessa seurakunta suljetaan kolmiyhteisen Jumalan suojaan ja osallisuuteen. Samalla se ilmaisee seurakunnan kokoontumisen luonteen ja perustan. Siunauksen sanat ”Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen” ovat kastekäskystä (Matt. 28:19). Näin siunaus muistuttaa meitä myös omasta kasteestamme.

Seurakunta ottaa siunauksen vastaan sanalla aamen. Sana aamen tulee heprean sanasta, joka tarkoittaa totuutta. Lausuessaan aamenen seurakunta luottaa Jumalan lupauksiin, tunnustaa Jumalan nimeä ja ylistää sitä (esim. Ps. 106:48; Room. 11:36). Aamen on uskon sana.

Vuorotervehdyksessä liturgi ja seurakunta siunaavat toisensa Herran läsnäolon toivotuksella. Tällä tervehdyksellä enkeli Gabriel siunasi Marian (Luuk. 1:28). Siunatessaan liturgin (”Niin myös sinun henkesi kanssa”) seurakunta hoitaa virkaansa ”kuninkaallisenä papistona, Jumalan omana kansana” (1. Piet. 2:9).

Alkusiunauksen lausuja, liturgi, on yhteisen jumalanpalveluksen johtaja. Hän toimittaa alkusiunauksen keskeltä kuoria, alttarilta tai lukupulpetista. Alkusiunaus voidaan laulaa tai lausua. Jos liturgi lausuu osuutensa, seurakunta voi vastata laulaen. Näin aamenen luonne ylistyssanana ja huudahduksena (akklamaatio) korostuu. Jumalanpalvelusten kirjan mukaan siunaukseen kuuluu liturgin tekemä ristinmerkki. Vuorotervehdys on osa alkusiunausta. Liturgin osuuteen voi liittyä siunaava ele.

3. *Johdantosanat*

Johdantosanat vievät seurakunnan Jumalan eteen. Niissä puetaan sanoiksi se, miksi seurakunta on kokoontunut yhteen. Johdantosanoilla on tärkeä merkitys myös kokemuksellisesti. Hyvä kuuluvuus ja oikeat sananvalinnat auttavat virittäytymään jumalanpalvelukseen.

Liturgi lausuu johdantosanat keskeltä kuoria, alttarilta tai lukupulpetista, samasta paikasta kuin alkusiunauksen. Johdantosanoissa hän puhuttelee seurakuntalaisia, toivottaa heidät tervetulleiksi ja kertoo lyhyesti pyhäpäivän tai jumalanpalveluksen erityisluonteesta. Apuna voidaan käyttää Evankeliumikirjassa olevaa pyhäpäivän kuvausta.

Jumalanpalvelusten kirjassa on esimerkkejä johdantosanoista. Johdantosanat ovat lyhyet, eikä niitä tule tarpeettomasti pitkittää; 3–5 virkettä riittää. Mahdollisten ohjeiden antaminen sopii paremmin alkusoittoa edeltävään järjestelypuheenvuoroon tai jumalanpalveluksen varrelle. Johdantosanoissa ei esitellä palvelustehtävissä olevia.

Jos johdantosanoja seuraa yhteinen rippi, sanojen lopussa lausutaan kehoitus synnintunnustukseen. Jos yhteisen ripin johtaa avustava pappi, hän lausuu synnintunnustuksen kehotussanat.

4. *Yhteinen rippi*

Yhteisessä ripissä seurakunta palaa kasteen armoon tunnustamalla syntinsä ja turvautumalla Kristuksen sovitustyöhön. Synnintunnustuksessa seurakuntalaiset tutkivat yhdessä itseään Jumalan sanan valossa. Jumalan laki paljastaa epäuskon ja synnin – ja samalla sen, miksi ihminen tarvitsee evankeliumia. Yhteisen ripin tarkoituksena on vapauttaa ihminen taakoista, ei lastata uutta kuormaa. Yhteisellä ripillä on myös sosiaalisia ulottuvuuksia: se estää kirkkoa omaksumasta kulttuuria, jossa kaikki paha heijastetaan oman itsen ulkopuolelle toisiin ihmisiin.

Yhteisessä ripissä seurakuntalainen lausuu tuhlajaalapsen tavoin: ”Isä, minä olen tehnyt syntiä” (Luuk. 15:21). Synninpäästössä taivaal-

linen Isä pukee hänet anteeksiannon ”parhailta vaatteilla” (Luuk. 15:22). Hän kuulee Vapahtajan oman äänen: ”Ystäväni, ole rohkealla mielellä, sillä syntisi on annettu anteeksi” (Matt. 9:2; Luuk. 5:20). Yhteinen rippi on myös valmistautumista Jumalan sanan kuulemiseen ja ehtoollisen viettoon. Kiitosrukouksessa seurakunta kiittää Jumalaa hänen armostaan ja rukoilee voimaa elää uutta elämää.

Liturgi tai avustava pappi johtaa yhteisen ripin keskeltä kuoria, alttarilta tai lukupulpetista. Johdettaessa rippi kastepaikan luota havainnollistetaan ripin ja kasteen yhteyttä.

Synnintunnustus

Kun rippi toimitetaan keskeltä kuoria, pappi lausuu synnintunnustuksen polvistuneena alttariin päin. Jos rippi toimitetaan lukupulpetissa, siellä ei polvistuta eikä käännytä alttariin päin. Seurakunnan pääjumalanpalveluksessa käytetään vain Jumalanpalvelusten kirjan sanamuotoja. Synnintunnustus on luonteeltaan sekä yhteisöllinen että henkilökohtainen, ja siksi yhteisen ripin toteutuksessa tulee suosia tapoja, joissa seurakuntalaiset lausuvat yhdessä papin kanssa synnintunnustuksen. Tämän tukemiseksi virsikirjan liiteosassa on käsikirjan synnintunnustusten sanamuodot (vkl 700–714). Yhteistä osallistumista ja henkilökohtaisuutta vahvistetaan myös liittämällä synnintunnustukseen hiljainen anteeksipyyntö.

Synnintunnustus voidaan jaksottaa seurakunnan rukouslauseella, rukouslaululla, soitinmusiikilla tai rukoushiljaisuudella. Jumalanpalvelusten kirjassa on mainittu synnintunnustukseksi sopivia virsiä. Myös seurakuntalaiset voivat polvistua synnintunnustuksen ajaksi.

Synninpäästö

Yhteisen ripin johtaja lausuu synninpäästön. Synninpäästönä käytetään Jumalanpalvelusten kirjassa olevia vaihtoehtoja. Synninpäästön yhteydessä voidaan tehdä ristinmerkki. Seurakunta ottaa synninpäästön vastaan lausumalla tai laulamalla aamenen (ja tekemällä ristinmerkin). Aamenen laulaminen on suositeltavaa, koska se ilmentää vastauksen kiitosluonnetta. Synninpäästö lausutaan joko indikatiivisessa (”antaa”) tai julistavassa eli deklarativisessa muodossa (”julistan sinulle”). Julistava sanamuoto korostaa synninpäästön henkilökohtaisuutta.

Jos synnintunnustuksena on käytetty virttä 279:1, 3 ja 5, ripin johtaja laulaa synninpäästönä saman virren 6. säkeistön. Tämän jälkeen seurakunta laulaa aamen-säkeistön (7. säkeistö).

Kiitosrukous

Yhteisen ripin johtaja lausuu kiitosrukouksen seisoen. Kun synninpäästöön liitetään kiitosrukous, myös se on suositeltavinta lausua yhdessä käyttämällä virsikirjan liiteosan vaihtoehtoja (vkl 715–717). Kiitosrukouksen jälkeen aamen voidaan lausua.

Kiitosrukous voidaan toteuttaa virtenä. Tämä on luontevaa varsinkin silloin, kun yhteisessä ripissä on käytetty virttä tai laulua.

Virttä 279 käytettäessä kiitosrukouksena on 13. säkeistö. Erityisissä tilanteissa yhteinen rippi voidaan siirtää saarnan (kohta 15) perään. Siirto korostaa sananjulistuksen katumukseen ja itsetutkisteluun johdattavaa luonnetta. Ripin siirtäminen keventää johdanto-osaa ja vahvistaa sen kiitosluonnetta. Jos rippi siirretään johdannosta, on suositeltavaa ottaa johdantoon päivän psalmi (kohta 5).

5. *Päivän psalmi*

Psalmi on alusta alkaen ollut kristillisen kirkon jumalanpalveluslauluja. Jeesus käytti omassa rukouksessaan psalmeja, ja Jumalan kansa on niitä kaikkina aikoina toistanut. Niiden sanoin seurakunta ilmaisee katumuksensa ja kiitoksensa, ahdistuksensa ja toivonsa. Evankeliumikirjassa oleva päivän psalmi kiteyttää jumalanpalveluksen aiheen ja antaa sille samalla rukouksen muodon.

Messun kaavassa päivän psalmi on sisennetty (valinnainen) osa. Sen käyttö on kuitenkin suositeltavaa, koska psalmeissa seurakunta lausuu ylistyksensä ja avunpyyntönsä Raamatun sanoin.

Päivän psalmi ja alkuvirsi liittyvät monin tavoin toisiinsa. Läntisen messun perinteessä päivän psalmi edustaa jumalanpalveluksen aloittavaa introituspsalmia. Nykykäytännössä tämä tehtävä on siirtynyt alkuvirrelle.

Pyhäpäivän psalmi on Evankeliumikirjassa. Messun kaavan kohdassa 5 (Päivän psalmi) se voidaan toteuttaa kokonaan tai siitä voidaan valita

sopivan mittainen ja sisällöllisesti ehjä kokonaisuus. Jos Evankeliumikirjan psalmeja ei lauleta kokonaan, voidaan osa siitä käyttää messun kaavan muissa kohdissa (vastaus ensimmäiseen lukukappaleeseen, ehtoollismusiikki). Psalmiin liitetään Pieni kunnia (Gloria Patri), joka jätetään pois paastonaikana viidennestä paastonajan sunnuntaista lähtien.

Psalmi voidaan lukea tai laulaa. Sen perinteinen toteutustapa on vuorottelu. Vuorottelevina osapuolina voivat olla esimerkiksi kaksi lukijaa tai laulajaa tai kaksi luku- tai lauluryhmää. Seurakunnan osallistumisen kannalta suositeltavinta on käyttää kertosäkeistä toteutustapaa, jossa esilukija tai -laulaja ja kuoro tai seurakunta vuorottelevat. Messusävelmistön liitteessä on erityyppisiä psalmisävelmiä, joihin päivän psalmin teksti voidaan sovittaa. Liitteessä on myös psalmin kertosäkeitä kirkkovuoden eri aikoja varten (vkl 761–790).

Psalmi on mahdollista laulaa myös psalmimotettina tai psalmivirtenä. Erityisesti esilukijan tai -laulajan toteuttamaan psalmiin voidaan liittää seurakunnan laulama Pieni kunnia -säkeistö (ks. Jumalanpalvelusten kirja, Päivän rukoushetket).

6. *Herra, armahda (Kyrie)*

Raamatussa Herra, armahda -rukous on Jumalan yhteydessä elävän ihmisen perusrukous (Matt. 9:27; 15:22). Se sisältää pyynnöt 'käänny puoleeni', 'kuule minua', 'tule avuksi', 'älä unohda', 'anna voimaasi' ja 'siunaa'. Kyrie on luottamusta ensimmäiseen käskyyn: "Minä olen Herra, sinun Jumalasi." Kuten Raamatun ihmiset, seurakunta kääntyy Jumalan puoleen ja tunnustaa hänet ainoaksi auttajakseen. Herra, armahda -rukous ilmentää näin ollen monipuolisesti ihmisen ja Jumalan välistä suhdetta eikä rajoitu vain synnintunnustuksen näkökulmaan. Kunnian (Gloria) tavoin Herra, armahda (Kyrie) on pohjimmiltaan palvovaa ylistystä. Jeesus-rukouksen (Herra Jeesus Kristus, Jumalan Poika, armahda meitä) tavoin se on kirkon lakkaamaton vaelluslaulu.

Sisällöltään Herra, armahda -laulu (Kyrie) liittyy läheisesti Kunniaan (Gloria) ja kiitosvirteen Pyhälle Kolminaisuudelle. Tästä syystä ne esiintyvät jumalanpalveluksessa peräkkäin. Jumalalta

apua anovalle seurakunnalle kaikuu vastauksena enkelien laulu jouluyönä: Kunnia Jumalalle korkeuksissa – – joita hän rakastaa. Jeesuksen syntymä, Jumalan ihmiseksi tuleminen, on Jumalan vastaus kansalleen.

Kyrien toteutuksessa on alusta lähtien ollut kaksi vaihtoehtoa. A-vaihtoehdossa Kyrie liittyy seurakunnan rukouslauseena litaniatyypiseen esirukoukseen (Kyrie-litania). B-vaihtoehdossa Kyrie toteutetaan itsenäisenä rukouslauluna ilman esirukouksia. Kyrie-litania on Jumalanpalvelusten kirjassa vaihtoehto A, ja sitä on pidettävä ensisijaisena. Tämä toteutus ilmaisee vahvemmin sen, että Kyrie on pikemminkin esirukousta, ei niinkään yhteistä rippiä. Erityisesti sen käyttäminen on paikallaan paaston aikana, jolloin Kunnia ja kiitosvirsi Pyhälle Kolminaisuudelle (kohta 7) jää pois.

Vaihtoehto A: Kyrie-litania

Kyrie-litania voi olla sisällöltään ns. rauhanlitania (”rukoilkaamme rauhassa Herraa”), joka itäisessä perinteessä lauletaan jumalanpalveluksen alussa. Johdanto-osassa tämä rukous ilmentää seurakunnan kokoontumisen perustarkoitusta, rauhaa Jumalan kanssa. Kyrie-litania voi olla sisällöltään myös trinitaarinen (”Herra Jumala, Taivaallinen Isämme”) tai liittyä kirkkovuoden ajankohtaan. Jumalanpalvelusten kirjassa on tekstit sekä rauhanlitanialle (Kyrie-litania 2) että trinitaariselle litanialle (Kyrie-litania 1). Erityistilanteessa voidaan käyttää myös Kyrie-virttä (esim. virsi 603). Jumalanpalvelusten kirjan esimerkkien pohjalta Kyrie-litanian rukousosat voidaan laatia myös vapaasti.

Perinteisesti Kyrie-litanian on johtanut diakoni. Esilaulajana voi Jumalanpalvelusten kirjan mukaan olla diakoni, seurakuntalainen tai – kirkkotilan suomat mahdollisuudet huomioon ottaen – kanttori. Kyrie-litania voidaan laulaa tai lukea. Silloinkin kun rukousjaksot luetaan, voidaan rukouskehoitus *Rukoilkaamme Herraa* laulaa. (Esilaulajan sävelmät Kyrie-litaniaan, ks. messusävelmistön liite.)

Seurakunnan Herra, armahda -huudahdukset lauletaan messusävelmäsarjaan kuuluvalla sävelmällä (vaihtoehto A, Kyrie-litania). Seurakunnan osuudessa voidaan käyttää myös vaihtoehdon B (Herra, armahda) mukaista sävelmää kolmeen osaan jaksotettuna tai kokonaan.

Mikäli yhteinen esirukous (kohta 18) sijoitetaan kohtaan 6 (Herra, armahda), se tulisi toteuttaa Kyrie-litaniana.

Vaihtoehto B: Herra, armahda

Seurakunta laulaa Herra, armahda -laulun messusävelmäsarjaan kuuluvalla sävelmällä. Herra, armahda voidaan toteuttaa myös siten, että kukin osa kerrataan kaksi tai kolme kertaa (kuusin- tai yhdeksänkertainen toteutus). Tällöin käytetään mielellään seurakunnan, kuoron ja/tai urkujen vuorottelua (ns. alternatim). Erityistilanteissa kuoro voi laulaa Kyrien.

7. *Kunnia (Gloria) ja kiitosvirsi Pyhälle Kolminaisuudelle*

Jeesuksen syntymä on Jumalan vastaus kansansa avuntarpeeseen. Sen tähden seurakunta ylistää Jumalaa messussa enkelien sanoin ja yhdessä heidän kanssaan. Kunnia (Gloria, Luuk. 2:14) ja siihen liittyvä Pyhälle Kolminaisuudelle omistettu kiitosvirsi ovat jumalanpalveluksen johdannon kiitossävyinen huipennus. Ylistyksen kohteena on Jeesuksen koko elämä: syntymä, kärsimys ja kuolema, ylösnousemus ja taivaaseen astuminen. Perinteiseen Laudamus-hymniin sisältyvät itse asiassa jumalanpalveluksen kaikki pysyvät osat (ordinarium): Herra, armahda, Kunnia, Pyhä ja Jumalan Karitsa. Siinä on liittymäkohtia myös Isä meidän -rukoukseen ja ehtoollisrukoukseen. Laudamus on taivaallisen hääjuhlan laulu (Ilm. 19:7).

Seurakunta seisoo Kunnian ja kiitosvirren aikana.

Kunnia on perinteisesti jaettu esilaulajan ja seurakunnan osuuteen. Esilaulajana voi toimia pappi, kanttori tai seurakuntalainen. Myös esilaulajaryhmää voidaan käyttää. Kunnia lauletaan messusävelmäsarjaan kuuluvalla sävelmällä. Erityistilanteissa kuoro voi laulaa Glorian (ja Laudamuksen).

Kiitosvirtenä käytetään Jumalanpalvelusten kirjan mainitsemia virsiä Pyhälle Kolminaisuudelle. Niiden lisäksi voidaan käyttää kirjassa olevia vaihtoehtoisia kiitosvirsiä (vkl 726–730). Säkeistön mittaiset Pieni kunnia -säkeistöt kuuluvat psalmin yhteyteen (ks. kohta 5, Päivän psalmi).

Laudamus (*Me kiitämme*) on perinteisesti ollut osa Gloriaa. Se soveltuu erityisesti juhlapyhien kiitosvirreksi, mutta sitä voidaan käyttää muulloinkin. Laudamus voidaan laulaa kertosäkeisesti (responsorisesti) esilaulajan ja seurakunnan vuorotteluna. Esilaulajan sävelmät ovat messusävelmistön liitteessä. Esilaulajana voi olla myös esilaulajaryhmä tai kuoro.

Kunnia ja kiitosvirsi jätetään pois paastonaikoina.

8. *Päivän rukous*

Jeesus lupaa: ”Mitä ikinä te pyydätte Isältä minun nimessäni, sen hän antaa teille” (Joh. 16:23–24). Päivän rukouksessa seurakunta lähestyy Isää Jeesuksen nimessä. Se muistaa rukouksessaan Jumalan pelastustekoja, vetoaa niihin ja pyytää päästä niistä osalliseksi.

Liturgi johtaa päivän rukouksen joko lukupulpetista tai alttarilta. Rukouskehotusta voi seurata hiljainen rukous. Se on erityisen perusteltua päivän rukouksen suppeuden ja meditatiivisen luonteen vuoksi.

Rukouskehotus, rukous ja seurakunnan aamen voidaan laulaa tai lausua. Jos seurakunnan aamen lauletaan, tulisi myös ainakin rukouskehotus laulaa. Jos rukous lauletaan, tulee Evankeliumikirjan päivän rukouksista valita sellainen vaihtoehto, joka rakenteeltaan ja tyyliltään sopii laulettavaksi. Rukoussävelmät ovat messusävelmistön liitteessä.

Evankeliumikirjassa on kullekin kirkkovuoden pyhäpäivälle vaihtoehtoisia päivän rukouksia. Ne eivät noudata vuosikertojen mukaista järjestystä. Rukoukset ovat tyyliltään erilaisia. Ensimmäinen seuraa perinteisen kollehtarukouksen muotoa, ja sitä käytetään pääjumalanpalveluksessa. Osa rukouksista sopii pyhäpäivän pääjumalanpalvelusta paremmin muihin jumalanpalveluksiin ja viikolla vietettäviin rukoushetkiin. Päivän rukousta ei yleensä muokata.

Jos yhteinen esirukous on siirretty kohtaan 6 (Herra, armahda), voi päivän rukous perinteiseen tapaan päättää yhteisen esirukouksen. Tällöin Kunnian ja kiitosvirren jälkeen tulee ensimmäinen lukukappale (kohta 9). Paastonaikoina Glorian ja Laudamuksen jäädessä pois päivän rukous voi alkaa ilman ”rukoilkaamme”-kehotusta.

II SANA

Sanaosassa seurakunta kuuntelee Jumalan sanaa ja vastaa siihen. Jumala puhuu kansalleen Raamatun sanassa (lukukappaleet ja evankeliumi), saarnassa ja virsissä. Sanan kuuleminen tähtää uskon syntymiseen (Joh. 20:31; Room. 10:17), uskossa kasvamiseen (1. Piet. 2:2) ja seurakunnan rakentumiseen (Ap. t. 20:32). Kristus itse on sanassa läsnä.

Jumala tahtoo, että hänen suustaan lähtevä sana ei palaa tyhjänä (Jes. 55:10–11). Jumalanpalveluksen sanaosassa onkin tilaa seurakunnan vastauksen erilaisille muodoille (hiljaisuus, virret ja muu musiikki, uskontunnustus). Myös sanaosan päättävä yhteinen esirukous on vastaus Jumalan sanan kehoitukseen anoa, rukoilla ja pitää esirukouksia (1. Tim. 2:1).

9. Ensimmäinen lukukappale

Pyhiä kirjoituksia luettaessa ajan ja paikan rajat murtuvat ja seurakunta elää mukana pelastushistorian tapahtumissa. Emmauksen tiellä Jeesus itse ”selitti opetuslapsilleen Mooseksesta ja kaikista profeetoista alkaen, mitä hänestä oli kaikissa kirjoituksissa sanottu” (Luuk. 24:27). Jo alkuseurakunnan yhteisissä kokoontumisissa luettiin vanhan liiton pyhiä kirjoituksia. Niitä luettaessa seurakunta muistaa (anamneesi) ”kaikkea sitä, minkä Herra on meille tehnyt” (Jes. 63:7) ja kiittää siitä.

Evankeliumikirjassa on kirkkovuoden pyhäpäivän kullekin vuosikerralle Vanhan testamentin lukukappale. Sen lukeminen kuuluu luontevasti seurakuntalaiselle. Jumalanpalveluksen valmistelusta vastaavan on huolehdittava, että lukija voi perehtyä tehtäväänsä asianmukaisesti ja riittävän ajoissa. Lukijan tulee myös voida harjoitella kirkkotilassa. Lukemisessa tulee pyrkiä selkeyteen, kuuluvuuteen ja luontevaan ilmaisutapaan.

Lukija ilmoittaa lukukappaleen sanomalla esimerkiksi: *Kuulkaamme Jumalan sanaa – – kirjan – – luvusta.* Raamatunkohtaa ei tarvitse ilmoittaa jakeen tarkkuudella. Lukukappale luetaan yleensä lukupulpetista. Seurakunta kuuntelee lukukappaleen istuen.

Lukukappale tai sen osa voidaan myös laulaa. Oppaan liitteessä 2 on lukukappaleiden kantillointiin tarkoitettut lektiosävelmät esimerkkeineen. Lukukappale tai osa siitä voidaan toteuttaa myös tekstimusiikkina. Jos lukukappale lauletaan kokonaan, tästä ilmoitetaan sopivalla tavalla.

Lukukappaleeseen voidaan liittää vastaussanat. Lukija päättää tällöin sanomalla: *Tämä on Jumalan sana*. Seurakunta vastaa: *Jumalalle kiitos*. On tärkeää, että myös seurakunnan osuus tulee mukaan. Vastaussanat voidaan lausua tai laulaa (ks. sävelmät messusävelmistön liitteessä). Jos vastaussanat lauletaan, voi esilaulajana olla muukin kuin lukija. Seurakunta voi laulaa osuutensa silloinkin, kun lukija lausuu omansa.

Lukukappaletta voi seurata hiljainen mietiskely. Tästä on syytä ilmoittaa sopivalla tavalla jo ennen lukukappaleen lukemista esimerkiksi seuraavasti: ”Kuulemme ensin Jumalan sanaa [Jobin kirjasta] ja mietiskellemme sitten sen sanomaa yhteisessä hiljaisuudessa.” Mikäli vastaussanoja käytetään, hiljaisuus tulee vasta niiden jälkeen.

10. Vastaus

Ensimmäiseen lukukappaleeseen liittyvä vastaus ilmentää erityisesti sanaosalle luonteenomaista Jumalan puheen ja seurakunnan vastauksen vuorottelua. Jumalanpalveluksessa ”meidän rakas Herramme itse puhuu kanssamme pyhän sanansa kautta ja me puolestamme hänen kanssaan rukouksin ja ylistyslauluin” (Luther). Seurakunta on vanhastaan vastannut laulaen.

Vastauksena käytetään psalmia, virttä, laulua, soitinmusiikkia tai hiljaista mietiskelyä. Jos Evankeliumikirjassa olevaa päivän psalmia käytetään sekä kohdassa 5 (Päivän psalmi) että kohdassa 10 (Vastaus), tulee psalmijakeet valita niin, että niistä muodostuu ehjä kokonaisuus molempiin kohtiin. Perinteisesti vastauspsalmissa on käytetty kertosaäkeistä (responsorista) toteutustapaa (Psalmimusiikista ks. messusävelmistön liite). Psalmiin ei tarvitse liittää Pientä kunniaa (Gloria Patri).

Virren tai laulun tulee liittyä kuultuun lukukappaleeseen. Sen sopiva pituus on yksi tai kaksi säkeistöä. Laulu voi olla kuoro- tai yksinlaulu. Sen tulee luonteensa ja sisältönsä puolesta sopia vastaukseksi. Voidaan

käyttää myös tekstimusiikkia, jolloin kuullusta lukukappaleesta toistetaan jokin keskeinen jae.

Soitinmusiikin tarkoituksena on auttaa seurakuntaa mietiskelemään kuultua Jumalan sanaa. Soitinmusiikki voi olla myös esimerkiksi päivän virteen liittyvä urkukoraali.

Vastauksena voi olla myös hiljainen mietiskely, johon johdatetaan muutamalla sanalla jo lukukappaleen ilmoittamisen yhteydessä.

11. Toinen lukukappale

Vanhan liiton kirjoitukset saivat kristittyjen kokoontumisissa rinnalleen ”apostolien opetuksen” (Ap. t. 2:42). Monet apostoli Paa-valin kirjeistä oli tarkoitettu luettaviksi jumalanpalveluksessa (Kol. 4:16). Niiden keskuksena on julistus Kristuksesta, jossa profeettojen ennustukset ovat täyttyneet.

Lukija lukee Evankeliumikirjassa olevan toisen lukukappaleen. On suositeltavaa, että lukijana on eri henkilö kuin ensimmäisessä lukukappaleessa. (Lukijasta, lukukappaleen ilmoittamisesta, lukemisesta ja vastaussanoista ks. kohta 9.) Seurakunta kuuntelee myös toisen lukukappaleen istuen.

12. Päivän virsi eli graduaali (Graduale)

Päivän virsi on messun päävirsi. Sen esikuvana on keskiaikainen, musiikillisesti rikas graduaali-psalmi (graduale), joka liittyi pyhäpäivän teksteihin. Päivän virressä korostuu seurakuntavirren luonne julistuksena, sanan mietiskelynä ja rukouksena.

Evankeliumikirjassa on suosituksia suosituksia päivän virreksi. Niistä ensimmäinen sopii erityisesti ensimmäisen vuosikerran raamatuntekstien yhteyteen, toinen toisen ja kolmas sopii kolmanteen vuosikertaan. Joskus vuosikertasidonnaisten suositusten jälkeen on virsiä, jotka eivät liity tiettyyn vuosikertaan. Päivän virren laulamissa on syytä pyrkiä musiikillisesti monipuoliseen toteutukseen. Kuoroa, urkuja ja/tai muita soittimia

tulee käyttää rikkaasti seurakunnan laulun rinnalla (alternativ- eli vuorottelukäytäntö, soitinsäkeistö, diskanttiääni). Päivän virttä ei voi korvata muulla musiikilla.

13. *Evankeliumi*

Evankeliumit tuovat jumalanpalvelukseen Jeesuksen oman äänen. Siksi Raamatun lukeminen jumalanpalveluksessa huipentuu evankeliumitekstin kuuntelemiseen. Evankeliumiin eli hyvään sanomaan seurakunta voi vastata hallelujalaululla, joka ilmentää pääsiäisiloa. Seurakunta ylistää läsnä olevaa Kristusta, pelastuksen tuojaa ja kuoleman voittajaa.

Evankeliumikirjassa on evankeliumiteksti kullekin kirkkovuoden pyhäpäivälle. Sen lukee jumalanpalveluksen liturgi/saarnaaja tai diakoni. Evankeliumi luetaan alttarilta, lukupulpetista tai saarnatuolista. Evankeliumin erityisasema messussa tulee esille siinä tavassa, jolla se luetaan. Seurakunta kuuntelee tekstiä seisten ja osoittaa kunnioitustaan Kristukselle, joka on Raamatun Herra ja Kuningas (Luther).

Lukija ilmoittaa evankeliumin sanomalla esimerkiksi: *Nouskaamme kuulemaan pyhää evankeliumia*. Tämän jälkeen seuraa hallelujalaulu, johon voidaan liittää hallelujasäe. Hallelujasäkeen laulaa esilaulaja tai kuoro. Sen jälkeen hallelujalaulu toistetaan.

Jos halleluja lauletaan, voi lukija sen jälkeen täsmentää luettavan kohdan sanomalla esimerkiksi: *Pyhästä evankeliumista Luukkaan mukaan* tai *Luukkaan evankeliumin kuudennesta luvusta*. Lukemisen jälkeen hallelujalaulu voidaan toistaa. Hallelujasäettä ei kuitenkaan enää toisteta. Jos käytetään vastaussanoja, ne tulevat heti lukemisen jälkeen ennen hallelujan toistoa. Jos hallelujalaulua käytetään vain kerran, se voidaan sijoittaa joko evankeliumin lukemisen edelle tai sen jälkeen. Rikkaimmillaan evankeliumin lukeminen tapahtuu seuraavasti (esimerkkinä helluntaipäivän hallelujasäe):

Lukija	<i>"Nouskaamme kuulemaan pyhää evankeliumia."</i>
Srk	Hallelujalaulu
Esilaulaja	<i>"Tule, Pyhä Henki, täytä uskoviesi sydämet ja sytytä heihin rakkautesi liekki."</i>
Srk	Hallelujalaulu
Lukija	<i>"Pyhästä evankeliumista – – mukaan."</i> Lukija lukee evankeliumin.
Lukija	<i>"Tämä on pyhä evankeliumi."</i>
Srk	<i>"Ylistys sinulle, Kristus."</i>
Srk	Hallelujalaulu

Messusävelmistön liitteessä on kuhunkin sävelmäsarjaan sopiva hallelujalaulu. Se voidaan tarvittaessa kerrata. Sen sijasta voidaan käyttää muuta sopivaa sävelmää tai esimerkiksi virrensäkeistöä tai -säettä.

Hallelujasäe on Evankeliumikirjassa. Messusävelmistön liitteessä on hallelujasäkeen laulamiseen tarkoitettuja sävelmäkaavoja esimerkkeineen. Hallelujasäkeen sävelmä voidaan myös laatia vapaasti.

Halleluja jätetään pois paastonaikana tuhkakeskiviikosta lähtien. Sen sijasta voidaan käyttää Evankeliumikirjassa olevaa psalmilauseetta, jonka esilaulaja tai kuoro laulaa evankeliumin ilmoittamisen jälkeen. Psalmilauseen laulamiseen tarkoitettuja sävelmäkaavoja on messusävelmistön liitteessä. Sävelmä voidaan myös laatia vapaasti.

Jos hallelujalaulua ei käytetä, lukija voi ilmoittaa evankeliumin sanomalla esimerkiksi: *Nouskaamme kuulemaan pyhää evankeliumia Luukkaan mukaan tai Luukkaan evankeliumin – – luvusta.*

Vastaus sanat (*Tämä on pyhä evankeliumi – Ylistys sinulle, Kristus*) lausutaan tai lauletaan (ks. sävelmät messusävelmistön liitteessä). Jos vastaus sanat lauletaan, voi esilaulajana olla muukin kuin lukija.

Evankeliumi tai sen osa voidaan myös laulaa. Oppaan liitteessä 2 on evankeliumin laulamiseen tarkoitettu evankeliumisävelmä esimerkkeineen. Evankeliumi tai osa siitä voidaan toteuttaa myös tekstimusiikkina.

Evankeliumin lukemisen yhteydessä voidaan käyttää ristikulkuetta (evankeliumikulku). Tällöin päivän virren päättyessä Evankeliumikirja noudetaan lukupulpetista ja kannetaan saattona kirkon keskikäytävälle. Jos käytetään kynttilöitä, niitä kannetaan Evankeliumikirjan molemmilla puolilla.

14. Virsi

Ennen saarnaa seurakunta voi laulaa virren, jossa se pyytää Pyhän Hengen lahjaa kuullakseen oikein Jumalan sanaa. Suositeltavampaa on kuitenkin aloittaa saarna välittömästi evankeliumin lukemisen jälkeen. Näin korostuu evankeliumin ja saarnan yhteys.

Mikäli virttä käytetään, sen tulee olla lyhyt ja ytimekäs. Virren sijasta voidaan käyttää muuta musiikkia.

15. Saarna

Saarna ei ole vain puhetta Jumalasta, vaan Jumala itse puhuu siinä saarnaajan kautta (2. Kor. 5:20). Siten saarna on evankeliumin elävä ääni, joka lahjoittaa pelastavan uskon. Jeesuksen saarna Nasaretin synagogassa kiteyttää saarnan tarkoituksen: ”Tänään, teidän kuultenne, on tämä kirjoitus käynyt toteen” (Luuk. 4:21). Saarna ei viittaa itsensä ulkopuolelle, vaan se itse on pelastuksen välittäjä, armonväline. Saarnaa kuunnellessaan seurakunta tulee osalliseksi Jumalan kaikista pelastusteoista.

Messun kaavassa saarna seuraa välittömästi pyhien kirjoitusten lukemista ja johtaa uskontunnustukseen. Tämä kertoo, mistä saarnassa on kysymys: se on pyhän Raamatun opettamista, selittämistä ja ajankohtaista tulkintaa. Seurakunta odottaa saarnalta vastausta siihen, mitä luetut Raamatun sanat merkitsevät minulle ja meille kaikille, tässä ja nyt. Kristillinen usko ei ole mykkä arvoitus. Sillä on sisältö, jota voidaan ymmärtää, pukea sanoiksi ja soveltaa elämään.

Saarna on pohjimmiltaan evankeliumin julistusta. Sen tehtävänä on selittää, miksi ihminen tarvitsee Kristusta. Aito saarna synnyttää uskoa Kristukseen ja rohkaisee seuraamaan häntä. Se vahvistaa rakkautta lähimmäiseen, antaa voimaa arkeen ja auttaa turvautumaan Jumalan lupuksiin: ”Minä annan teille tulevaisuuden ja toivon” (Jer. 29:11).

Saarnaa seuraa uskontunnustus. Tämä merkitsee, että saarnan tulee ankkuroitua paitsi Raamatun sanaan myös seurakunnan yhdessä tunnustamaan apostoliseen uskoon [ks. myös luku Saarna, sivut 91–96].

Saarna pidetään vuorossa olevan vuosikerran evankeliumista tai jomastakummasta lukukappaleesta (vrt. KJ 2:4). Ensisijaisesti saarnataan evankeliumista. Mikäli saarnatekstiksi valitaan jompikumpi lukukappaleista, on saarnassa suositeltavaa palauttaa seurakuntalaisten mieleen kuullun tekstin pääkohdat. Raamatuntekstien järjestystä ei ole syytä muuttaa, vaikka saarnattaisiinkin muusta kuin evankeliumista. Kirkkovuoden pyhien raamatunteksteistä erityisesti ensimmäinen lukukappale (Vanhan testamentin teksti) mutta myös toinen lukukappale (epistola) liittyy evankeliumiin. Siksi evankeliumi tulee ottaa huomioon silloinkin, kun saarnataan lukukappaleesta.

Jumalanpalvelusten kirjan esipuheen mukaan ”jumalanpalveluksen kokonaisuutta ajatellen on luontevaa, että liturgi saarnaa”. Myös avustava pappi voi saarnata. Yksittäistapauksessa kirkkoherra voi kutsua evankelis-luterilaisen kirkon konfirmoidun, kristillisestä vakaumuksestaan tunnetun jäsenen saarnaamaan jumalanpalveluksessa (KJ 2:6,3).

Saarna pidetään saarnatuolista, lukupulpetista tai muusta sopivasta paikasta. Saarna voidaan päättää rukoukseen.

Jos yhteinen rippi (kohta 4) siirretään saarnan perään, voi ennen rippiä olla virsi tai muuta rippiin johdattavaa musiikkia. Ripin kiitosrukous jätetään pois, jos synninpäästön jälkeen seuraa välittömästi uskontunnustus. On suositeltavaa, että avustava pappi johtaa yhteisen ripin lukupulpetista. (Yhteisestä ripistä ks. kohta 4.)

16. Uskontunnustus (Credo)

Uskontunnustus on vastaus evankeliumiin ja saarnaan, eräänlainen saarnan aamen. Samalla se johtaa ehtoolliselle: tämä usko yhdistää niitä, jotka ehtoollinen yhdistää Kristukseen ja toinen toiseensa. Siinä kolmiyhteisen Jumalan tunnustaminen ja hänen pelastustekojensa ylistys nivoutuvat yhdeksi kokonaisuudeksi. Uskontunnustus on osa seurakunnan kiitosuhria (Hepr. 13:15). Ison Katekismuksen mukaan uskontunnustus julistaa evankeliumia kolmiyhteisen Ju-

malan rakkaudesta: ”Isä antaa meille koko luomakunnan, Kristus koko työnsä ja Pyhä Henki kaikki lahjansa.”

Seurakunta lausuu uskontunnustuksen seisaaltaan yhteen ääneen. Sen johtaminen on liturgin/saarnaajan tai avustavan papin tehtävä. Uskontunnustus johdetaan lukupulpetista, saarnatuolista tai alttarilta. Siihen voidaan kehottaa esimerkiksi näin: *Nouskaamme tunnustamaan yhteinen kristillinen uskomme*. Kehotuksen yhteydessä voidaan tarvittaessa mainita lausuttavan uskontunnustuksen nimi. Uskontunnustus voidaan aloittaa myös siten, että johtaja lausuu uskontunnustuksen ensimmäiset sanat (*Minä uskon Jumalaan – – / Me uskomme yhteen Jumalaan – –*).

Apostolinen uskontunnustus on kaavassa ensimmäisenä, mutta erityisesti messussa voidaan suositella käytettäväksi perinnekirkkojen yhteistä uskontunnustusta, Nikean tunnustusta. Apostolista uskontunnustusta käytetään sanajumalanpalveluksessa sekä arkisin vietettävissä jumalanpalveluksissa.

Uskontunnustuksena voidaan käyttää myös virttä 167 tai 171 tai Jumalanpalvelusten kirjassa olevia uskontunnustuslauluja (vkl 731–734). Jos uskontunnustus lauletaan, jätetään virsi (kohta 17) pois.

17. Virsi

Saarnan päätteeksi laulettava virsi on seurakunnan vastaus kuultuun saarnaan (ns. saarnan päätösvirsi). Sen tulee liittyä saarnan sisältöön.

Virsi voidaan jättää pois. Sen sijasta voi olla muuta musiikkia.

18. Yhteinen esirukous

Raamatussa kehoitetaan rukoilemaan kaikkien puolesta: ”Kehotan ennen kaikkea anomaan, rukoilemaan, pitämään esirukouksia ja kiittämään kaikkien ihmisten puolesta, kuninkaiden ja kaikkien vallanpitäjien puolesta” (1. Tim. 2:1–2). Yhteisessä esirukouksessa

seurakunta hoitaa papillista virkaansa yhteisten asioiden esilläpitäjänä ja kaikkien ihmisten puolestapuhujana. Kultaisen säännön (Matt. 7:12) mukaisesti se asettuu lähimmäisen paikalle, ottaa hänen ilonsa ja huolensa kantaakseen ja vie ne kiittäen Jumalan eteen (Fil. 4:6).

Kirkkokäsikirjan mukaan yhteisen esirukouksen tulee sisältää ainakin seuraavat rukousaiheet: 1) rukous kristillisen kirkon ja seurakunnan sekä evankeliumin leviämisen puolesta, 2) rukous esivallan, julkisen vallan käytön ja rauhan puolesta, 3) rukous erilaisissa vaikeuksissa olevien puolesta sekä 4) rukous ajankohtaisten asioiden puolesta. Sen toteutuksessa tulee olla tilaa myös hiljaiselle rukoukselle, jolloin seurakuntalaiset voivat rukoilla heille läheisten ihmisten ja asioiden puolesta.

Yhteinen esirukous on pyrittävä valmistelemaan yhdessä seurakuntalaisten kanssa. Valmistelusta huolehtii liturgi, diakoni tai avustava pappi. Valmistelussa mietitään esirukouksen rakenne ja toteutustapa sekä laaditaan varsinainen rukous. Rukouksessa voidaan käyttää hyväksi Jumalanpalvelusten kirjan yhteisiä esirukouksia ja esirukousaiheita.

Seurakunnassa on tiedotettava mahdollisuudesta pyytää seurakunnan esirukousta ja sovittava siitä, miten pyynnöt kootaan (esim. esirukouslaatikot). Esirukouksen valmistelusta vastaava työntekijä tai esirukouksen johtaja kokoaa jätetyt pyynnöt ennen jumalanpalvelusta ja huolehtii, että ne otetaan huomioon esirukouksessa.

Esirukouksen valmistelussa ja toteutuksessa on otettava huomioon, ettei rukouksesta tule liian pitkä. Se ei saa sisältää ilmauksia, jotka ovat tunnustuksen vastaisia, sisältävät kiihotusta tai loukkaavat seurakuntalaisen yksityisyydensuojaa.

Esirukouksen yhteydessä tai ennen sitä ilmoitetaan kastetut, kuulutetut tai avioliiton solmineet sekä kuolleet. Ilmoitukset voidaan siis tehdä kolmella tavalla, joista kaksi ensimmäistä ovat suositeltavimpia:

1. Nimet ja niihin liittyvät rukoukset (sekä musiikki ja/tai symbolinen toiminta) sijoitetaan osaksi esirukousta (ks. esirukousaiheita).
2. Nimet luetaan esirukouksen edellä, ja niihin liittyvät rukoukset sijoitetaan osaksi esirukousta.
3. Nimet ja niihin liittyvät rukoukset luetaan ensin, ja sen jälkeen seuraa erikseen yhteinen esirukous.

Ennen rukouksen alkua voidaan esirukousaiheina lukea myös muita ilmoituksia (esim. seurakunnan toiminnasta tai vaaleista), ja kyseisten asioiden puolesta rukoillaan esirukouksessa. Kristittyjen ykseyden rukouspäivänä (18.1.) tai sitä edeltävän sunnuntain jumalanpalveluksessa luetaan tasavallan presidentin antama rukouspäiväjulistus.

Esirukouksen johtaa diakoni, avustava pappi tai liturgi. Seurakuntalaiset voivat osallistua rukousavustajina esirukousaiheiden ilmoittamiseen ja esirukouksen toteutukseen. Rukous toteutetaan lukupulpetista tai alttarilta.

Esirukousta koskee se, mikä on sanottu yhteisestä ripistä: koska esirukous on sekä yhteinen että henkilökohtainen, tulee suosia toteutustapoja, joissa seurakuntalainen voi itse osallistua siihen rukouslauseella, rukouslaululla, soitinmusiikilla tai hiljaisuudella. Tällöin rukousjaksot voidaan päättää esimerkiksi lauseeseen *Me rukoilemme sinua tai Herra, kuule meitä*. Rukouslauluna voidaan käyttää myös sopivaa virrensäkeistöä tai sen osaa, säeparia. Liturgin tai avustajan yksin lukemia rukouksia tulisi käyttää vain erityisistä syistä.

Paastonaikana (tuhkakeskiviikosta lähtien) esirukouksena on suositeltavaa käyttää litaniaa (vkl 719) tai Trishagion-rukousta (vkl 718). Ne sopivat mihin tahansa kirkkovuoden ajankohtaan.

Kolehdin kohde ilmoitetaan yhteisen esirukouksen päätyttyä ennen uhrivirttä. Sitä ennen voidaan lyhyesti lukea muut tarpeelliset ilmoitukset. Jos kolehtia ei kokoamisen jälkeen siunata, voidaan kolehdin kohde ilmoittaa rukousaiheena yhteisen esirukouksen edellä. Esirukoukseen voidaan tällöin liittää rukous kolehdin kohteen puolesta.

Yhteinen esirukous voidaan siirtää kohdan 6 (Herra, armahda) yhteyteen. Tällöin se jaksotetaan Herra, armahda -lauseella.

III EHTOOLLINEN

Ehtoollisessa Kristus antaa itsensä ja kaikki lahjansa. Hän yhdistää meidät itseensä ja tekee meidät osallisiksi ainutkertaisesta uhristaan ja sen hedelmistä, syntien anteeksiantamuksesta ja iankaikkisesta elämästä. Viettäessään alttarin sakramenttia seurakunta muistaa Kristusta ja kiittää Jumalaa kaikista hänen teoistaan. Kristuksen läsnäolon ateriana ehtoollinen yhdistää kristityt myös toisiinsa. Ne, jotka yhdessä ottavat vastaan Kristuksen ruumiin ja veren, tunnustavat yhteistä uskoa ja jakavat toistensa ilot ja surut. Ehtoollinen antaa voimaa arjen keskelle ja velvoittaa seuraamaan Kristusta ja rakastamaan lähimmäistä. Se yhdistää meidät siihen Karitsan hääateriaan, jota riemuitseva seurakunta viettää taivaan ilossa iankaikkisesti (Ilm. 19:7–9). Kaikki tämä – läsnäolon salaisuus, kiitos ja keskinäinen jakaminen – näkyy siinä tavassa, jolla seurakunta viettää alttarin sakramenttia.

19. Uhrivirsi eli offertorio (Offertorium)

Offertorio merkitsee esiin kantamista (offerre). Kun ehtoollispöytä katetaan, leipä ja viini kannetaan esiin maan ja ihmistyön hedelmänä. Niissä ja niiden välityksellä Kristus antaa itsensä ja pelastavat lahjansa.

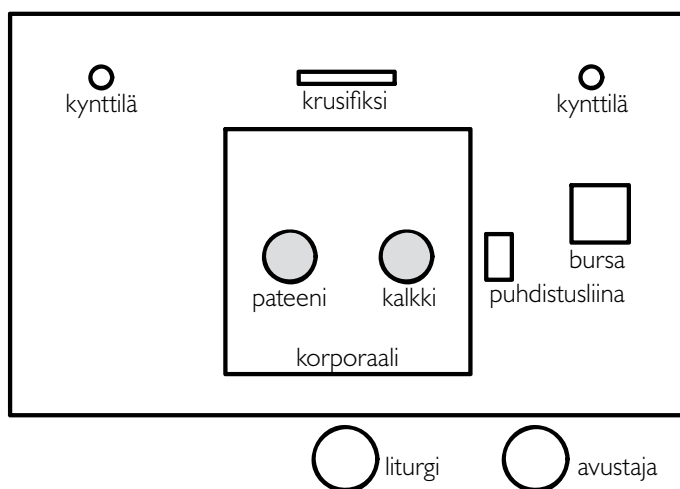
Seurakunta tuo alttarille Jumalan hyvät lahjat, leivän ja viinin, kiitosuhriksi. Sana ja rukous tekevät niistä sakramentin: ”Leipä ja viini uhrataan ensin siunattaviksi, jotta ne pyhitettäisiin sanan ja rukouksen kautta. Mutta kun ne on siunattu ja konsekroitu, niitä ei enää uhrata, vaan ne otetaan vastaan Jumalan lahjana.” (Luther.)

Ehtoollispöydän kattaminen ja seurakunnan rakkaudenlahjan antaminen ovat vanhastaan kuuluneet yhteen. Siksi uhrivirren aikana myös kootaan kolehti osoituksena seurakunnan diakonisesta huolenpidosta. Seurakunta antaa lahjaksi siitä, mitä se itse on saanut lahjaksi Jumalta (1. Kor. 4:7). Samalla se rukoilee, että sen antama uhrilahja tulisi siunaukseksi lahjan saajalle (kolehdin siunaaminen).

Uhrivirren valinnassa painotetaan ehtoolliseen tai kiitokseen liittyviä virsiä. Virren sijasta voi olla kuorolaulua tai soitinmusiikkia.

Kun kolehti on koottu, se voidaan siunata kuorissa Jumalanpalvelusten kirjan rukouksen mukaan tai vapaasti. Uhrivirttä ei tarvitse keskeyttää tai lopettaa siunaamisen vuoksi. Kolehti jätetään näkyville kuoriin (ei kuitenkaan alttarille) ja viedään sakaristoon vasta jumalanpalveluksen päätyttyä.

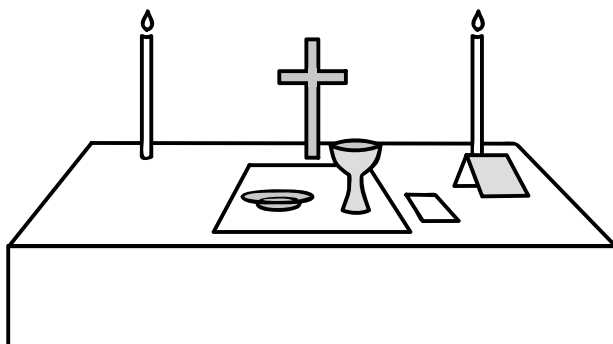
Ennen uhrivirttä diakoni tai muu avustaja voi antaa lyhyesti ehtoolliskäytäntöön liittyviä ohjeita. Ennen kattamista ehtoollisvälineet voivat olla alttarilla tai apupöydällä [ks. sivut 98–99 luvussa 4].

Ehtoollispöydän kattaus ylhäältä päin nähtynä. Kuvassa eivät näy leipien säilytysrasia ja viinikannu, koska niiden on ajateltu olevan apupöydällä. Jumalanpalvelustenkirjan paikka on korporaalin vasemmalla puolella.

Ehtoollispöytä katetaan uhrivirren aikana. Pöydän kattaa joko liturgi, avustava pappi tai diakoni siten, että hän

- asettuu alttarille osoittaen kunnioitusta polvistumalla tai kumartamalla,
- levittää keskelle alttaria valkoisen korporaaliliinan, jos sitä käytetään,
- siirtää säilytysrasiasta sopivan määrän leipiä ehtoollisleipälautaselle (pateeni) ja tarvittaessa korporaaliliinalle,
- kaataa kannusta viiniä sopivan määrän ehtoollismaljaan (kalkki) sekä
- asettaa pateenin ja kalkin vierekkäin korporaaliliinalle siten, että kalkki on seurakunnasta katsoen vasemmalla puolella.

Ehtoollispöydän kattaus liturgin seisoessa kasvot seurakuntaan päin (versus populum).

Kattamisen jälkeen liturgi asettuu alttarin keskelle. Muut ehtoollisen jakamiseen osallistuvat saapuvat alttarille kattamisen jälkeen. Toinen sopiva kohta saapua alttarille on rauhantervehdyksen edellä tai välittömästi ennen jakamista.

Jos käytetään niin sanottua apupöytää (kredenssipöytä), kattaminen suoritetaan vastaavalla tavalla, kuitenkin niin, että leipien säilytysrasiaa ja viinikannua ei tuoda alttarille. Apupöydällä ovat aluksi kaikki ehtool-lisvälineet. Sitten alttarille tuodaan sieltä korporaali, pateeni ja kalkki. Tämän jälkeen pateeni ja kalkki täytetään alttarilla tavalliseen tapaan, minkä jälkeen leipien säilytysrasia ja viinikannu asetetaan takaisin apu-pöydälle. Apupöydän käyttö liittyy ehtoollisen merkitykseen: sillä säilyte-tään tavallisia elementtejä, jotka erotetaan pyhään käyttöön tuomalla ne konkreettisesti apupöydältä alttarille.

20. Ehtoollisrukous (Eukaristinen rukous)

Asettaessaan ehtoollisen Jeesus otti leivän ja ”kiitti Jumalaa” (1. Kor. 11:24). Hän käski viettää ehtoollista kärsimisensä muistoksi: ”Teh-kää tämä minun muistokseni.” Nämä molemmat, Jumalan kiittämi-nen ja Kristuksen muistaminen, tapahtuvat rukouksen ja asetussa-nojen muodostamassa ehtoollisrukouksen kokonaisuudessa. Ehtool-lisrukous alkaa ehtoollisvuorolaulusta ja päättyy Herran rukousta edeltävään aameneen. Yhteinen aloitus ja päätös osoittavat, että ru-kous on seurakunnan yhteinen. Sen johtaminen on liturgin tehtävä.

Vuorolaulu

Ehtoollisrukouksen aloittava vuororukous ilmentää ehtoollisen sailaisuutta ja kutsuu palvovaan ylistykseen. Liturgi kehottaa seurakuntaa rukoillen ja kiittäen ”ylentämään sydämensä” Jumalan puoleen. Näin koko seurakunta kutsutaan yhteiseen rukoukseen, jonka liturgi osoittaa Jumalalle Pojan kautta Pyhässä Hengessä. Kolmisäkeinen vuorolaulu avaa koko ehtoollisrukouksen ja kuuluu liturgian vanhimpaan ainekseen. Se kuuluu messun pysyviin osiin.

Liturgi laulaa tai lausuu kolmiosaisen ehtoollisvuorolaulun. Jos liturgi lausuu osuutensa, seurakunta voi tehdä samoin.

Prefaatio

Prefaatioissa seurakunta yhdessä ”enkelien ja kaikkien pyhien kanssa” ylistää Jumalaa ja kiittää häntä Kristuksen lunastustyöstä. Lännen kirkon ikivanhan perinteen mukaan prefaation alkuosan sanat ”toisesti on oikein ja arvollista” jatkavat ehtoollisvuorolaulun viimeistä säettä ”niin on oikein ja arvollista”. Keskiosa vaihtuu puolestaan kirkkovuoden mukaan.

Liturgi laulaa tai lukee prefaation. Laulaminen jatkaa ehtoollisvuorolaulun ilmaisutapaa ja luo musiikillisen sillan Pyhä-hymniin. Prefaation sävelmä on Jumalanpalvelusten kirjassa.

Pyhä (Sanctus)

Pyhä-hymnissä seurakunta tunnustaa Jumalan majesteettisuuden yhdessä profeetta Jesajan näyn Herraa palvovien enkelien kanssa: ”Pyhä, pyhä, pyhä on Herra Sebaot! Hänen kirkkautensa täyttää kaiken maan.” (Jes. 6:3.) Hymnin lopussa seurakunta liittyy kansanjoukkoon, joka palmunoksia heiluttaen toivottaa Kristuksen tervetulleeksi ja pyytää pelastusta: ”Hoosianna, Daavidin Poika! Siunattu olkoon hän, joka tulee Herran nimessä! Hoosianna korkeuksissa!” (Matt. 21:9.)

Pyhä lauletaan valitun messusävelmäsarjan sävelmällä. Seurakunta laulaa hymnin seisten ja voi jäädä seisomaan ehtoolliselle lähtemiseen asti. Tämä ekumeeninen tapa korostaa ehtoollisrukouksen ylistysluonnetta.

Rukous ja asetussanat

Rukouksessa, jonka keskuksen muodostavat asetussanat, seurakunta kiittää kolmiyhteistä Jumalaa muistamalla ensin hänen pelastustekojaan: luomista, profeettojen lähettämistä, Kristuksen syntymistä, kärsimistä, kuolemaa ja riemullista ylösnousemusta sekä uuden taivaan ja maan luomista (anamneesi). Asetussanoissa seurakunta kuulee Kristuksen omat sanat, jotka tekevät ehtoollisesta sakramentin.

Rukouksen epikleesiosassa muistaminen kääntyy pyytämiseksi (epikleesi): seurakunta rukoilee, että Isä lähettäisi meille Pyhän Hengensä, jotta ottaisimme ehtoollisen vastaan uskoen, nauttisimme sen oikein ja saisimme siitä voimaa elää keskinäisessä rakkaudessa. Tällainen usko ja kiitos ovat Pyhän Hengen työtä ihmisessä. Rukous päättyy ylistykseen (doksologia), jonka sanamuodon taustalla ovat apostoli Paavalin sanat: ”Hänestä, hänen kauttaaan ja häneen on kaikki. Hänen on kunnia ikuisesti, aamen.” (Room. 11:36.)

Rukousten pelastushistoriallinen ”juoni” ja kolminaisuusopillinen rakenne vastaavat vanhakirkollisia uskontunnustuksia ja ehtoollisrukouksia.

Jumalanpalvelusten kirjassa on viisi rukousta. Ne voidaan laulaa prefaation sävelmällä. Myös asetussanat voidaan laulaa prefaation sävelmällä tai Martti Lutherin laatimalla sävelmällä (ks. Jumalanpalvelusten kirja). Liturgi valitsee jonkin vaihtoehdon ja johtaa rukouksen. Ehtoollisrukousta ei jätetä pois eikä muokata. Perinteisen tavan mukaan liturgi voi levittää kätensä rukousasentoon. Päätösylistykseen (doksologia) voivat myös ehtoollisessa avustavat yhtyä.

Leipään liittyvien asetussanojen aikana liturgi ottaa leipälautasen (tai ison ehtoollisleivän) käteensä ja tekee ristinmerkin sanan ”siunasi” kohdalla. Maljaan liittyvien asetussanojen aikana hän ottaa käteensä ehtoollismaljan ja tekee ristinmerkin sanan ”kiitti” kohdalla. Liturgi tekee ristinmerkin vain yhden leipälautasen ja maljan yli. Jos palvonnan mer-

kiksi tehdään elevaatio, liturgi kohottaa leipäsanojen jälkeen rauhallisesti pateenin rinnan yläpuolelle seurakunnan nähtäväksi ja asettaa sen siten takaisin alttarille. Kohottamista voi seurata polven notkistaminen tai pään kumartaminen. Myös seurakuntalainen voi halutessaan kumartaa kevyesti. Viinin kohdalla menetellään vastaavasti.

Rukoukseen voidaan liittää seurakunnan rukouslause eli akklamaatio (*Me julistamme* – –, 1. Kor. 11:26). Se vahvistaa seurakunnan yhteistä osallistumista ja korostaa ehtoollisen luonnetta yhteyden ateriana. Rukouslause voidaan lukea tai laulaa. Sen sävelmä on messusävelmistössä.

Liturgin osuus päättyy ylistykseen (*Hänen kauttaan* – –). Jos prefaatio on laulettu, on luontevaa laulaa myös ylistys. Ylistyksen aikana liturgi voi kohottaa maljaa ja ehtoollisleipää. Päätösylistykseen liittyvä lahjojen kohottaminen tunnetaan jo vanhimmissa liturgisissa käsikirjoituksissa.

Seurakunta päättää ehtoollisrukouksen laulamalla aamenen. Tämä aamen on seurakunnan vastaus koko ehtoollisrukoukseen, ja siksi sitä ei tule jättää pois.

21. *Isä meidän (Pater noster)*

Isä meidän -rukous on ehtoollista viettävien pöytärukous. Sen pyynnöt ilmaisevat myös ehtoollisen sisältöjä (esim. Jumalan valtakunnan tuleminen, jokapäiväinen leipä, anteeksiantamus).

Isä meidän -rukous voidaan lausua tai laulaa yhteen ääneen (sävelmä messusävelmistön liitteessä, vkl 805). Liturgin alkusanat *Isä meidän* toimivat samalla kutsuna rukoukseen. Jos erillistä kehotusta käytetään, se voi olla esimerkiksi *Rukoilkaamme yhdessä niin kuin Herramme Jeesus Kristus on meitä opettanut* tai *Rukoilkaamme yhdessä*. Kehotusta ei käytetä, jos rukous lauletaan.

22. Herran rauha (Pax)

Herran rauha -tervehdys liittää ehtoollisen sekä pääsiäiseen että jouluihin. Ylösnoussut Kristus jakaa omilleen rauhan (Joh. 20:19), jota enkelit julistivat jouluyönä (Luuk. 2:14). Rauhantervehdys on merkki Kristuksen kirkon ja koko ihmiskunnan rauhan ja ykseyden toivosta. Ehtoollisen kommuunio- eli yhteysluonne korostuu, kun seurakuntalaiset toivottavat rauhaa myös toisilleen. Samalla he osoittavat keskinäistä rakkautta tullessaan osallisiksi leivästä ja maljasta. Näin rauhan merkki liittyy Kristuksen opetukseen: ”Jos olet viemässä uhrilahjaasi alttarille – käy ensin sopimassa veljesi kanssa” (Matt. 5:23–24).

Liturgi laulaa tai lausuu Herran rauhan. Jos liturgi lausuu osuutensa, seurakunta voi tehdä samoin.

Joku ehtoollisen avustajista tai diakoni voi kehottaa rauhan toivottamiseen. Toivotukseen on hyvä liittää jokin rauhaa ilmaiseva merkki (ks. esim. 1. Kor. 16:20), esimerkiksi kättely. Rauhan toivottaminen käy luontevasti lähellä olevien seurakuntalaisten kesken.

23. Jumalan Karitsa (Agnus Dei)

Jumalan Karitsa -hymnissä ylistetään ehtoollisessa läsnä olevaa Kristusta. Samalla se kiteyttää ehtoollisen keskeisen merkityksen. ”Agnus Dei laulaa ja ylistää Kristusta siitä, että hän on kantanut meidän syntimme” (Luther). Alun perin hymni liittyi leivän murttamiseen ennen ehtoollisen jakamista. Se viittaa Johannes Kastajan sanoihin: ”Katsokaa: Jumalan Karitsa, joka ottaa pois maailman synnin” (Joh. 1:29)!

Seurakunta laulaa Jumalan Karitsa -hymnin seisaaltaan. Hymni lauletaan käytettävän messusävelmäsarjan sävelmällä. Ehtoollisaineiden tulisi olla Jumalan Karitsan aikana seurakunnan nähtävissä ja huomion keskipisteenä. Laulun aikana ei vielä siirrytä ehtoollisen jakopaikkoihin.

Jumalan Karitsa -hymnin aikana tai sen jälkeen on perinteisesti tapahtunut leivän murtaminen. Liturgi voi seurata tätä perinnettä ja murtaa leivän. Sen yhteydessä hän lausuu leivän murtamisen sanat (1. Kor. 10:17):

*Leipä, jonka me murramme,
on osallisuus Kristuksen ruumiiseen.
Leipä on yksi, ja niin mekin olemme yksi ruumis,
sillä me kaikki tulemme osallisiksi
tästä yhdestä leivästä.*

Jos leipä murretaan, varataan sitä varten tavallista öylättiä suurempi ehtoollisleipä.

24. Ehtoollisen vietto

Ehtoollisateriaa merkitsevä sana kommuunio (communio) ilmentää ehtoollisen luonnetta yhteyden ateriana. Seurakuntalaiset tulevat osallisiksi Kristuksesta ja hänen uhristaan. Kommuunio merkitsee myös seurakuntalaisten keskinäistä yhteyttä ja yhteyttä perille päässeiden riemuitsevaan seurakuntaan.

Kutsu

Liturgi lausuu ehtoolliskutsun Jumalanpalvelusten kirjan sanoilla tai vapaasti. Käytettäessä evankeliumin sanoja korostuu se, että kutsuja on Kristus itse. Liturgilla ja ehtoollisessa avustavilla on leipälautanen ja malja kädessään. Kutsun jälkeen tai ehtoollisen vieton alettua seurakunta voi laulaa virsikirjan jumalanpalvelusliitteestä laulun ”Herra, en ole sen arvoinen” (nro 815).

Ateria (Communio)

Pappi on kirkko-oikeudellisesti vastuussa ehtoollisen jakamisesta. Jakosoina käytetään messun kaavassa olevia sanoja. Pappi jakaa yleensä ehtoollisleivän ja avustaja viinin. Jakamisen tulee sujua rauhallisesti, mutta ilman tarpeetonta viivyttelyä. Sen yhteydessä ei käytetä eleitä (esim. kätenpällepanemista).

Ehtoollinen jaetaan kuorista, jonne seurakuntalaiset saapuvat. Ehtoollista voidaan jakaa myös muualla kirkkotilassa tilanteen ja yhteisen sopimuksen mukaan. Kirkkojärjestyksessä säädetään ehtoollisen jakamisesta muualla kuin kirkossa (KJ 2:9). Konsekraatio toimitetaan aina alttarilla, ja jakopisteisiin siirrytään välittömästi ennen jakamista.

Kirkkojärjestyksessä säädetään lasten oikeudesta osallistua ehtoolliselle (KJ 2:11,2). Päätöksen siitä, jaetaanko lapselle ehtoollinen vai siunataanko hänet, tekee se aikuinen, jonka kanssa lapsi tulee ehtoolliselle. Seurakunnassa on sovittava, miten lapset siunataan ehtoollispöydässä. Ensisijaisesti leivän jakaja siunaa lapset käyttämällä trinitaarista siunausta: ”Siunatkoon sinua kaikkivaltias ja armollinen Jumala, Isä ja (✙) Poika ja Pyhä Henki.” Viinin jakaja ei toista siunausta [ks. myös luku Lapset jumalanpalveluksessa, sivut 73–76].

Ehtoollisen jakamisessa noudatetaan pöydittäistä tai ns. jatkuvan pöydän käytäntöä. Leivän ja viinin antamisessa on hyvä toimia seurakuntalaisen valitseman vastaanottamistavan mukaan [ks. myös luku Ehtoollisen jakaminen sivut 101–102].

Erityisryhmien (esim. vammaisten) ehtoollisenvietossa sovitaan käytännöstä, joka parhaiten soveltuu ehtoollisvieraiden kykyyn vastaanottaa sakramentti. Tällöin voidaan käyttää myös tarpeellisia apuvälineitä (esim. lusikkaa). Erityistilanteessa ehtoollinen voidaan jakaa vain toisessa muodossa.

Muuhun kirkkokuntaan kuuluva henkilö, joka ei voi nauttia ehtoollista mutta haluaa osallistua hengellisesti kommuunioon, voi tulla siunattavaksi. Ekumeenisen käytännön mukaisesti hän ilmoittaa asiasta asettamalla oikean kätensä vasemmalle olkapäälleen. Tällöin liturgi siunaa hänet trinitaarisella (tai apostolisella) siunauksella [ks. luvut Oikeus osallistua ehtoolliselle, sivu 100, ja Ekumeeniset tilanteet, sivut 120–124].

Jos kirkossa on ryhmiä, jotka eivät ota vastaan ehtoollista mutta haluavat siunauksen, heidät siunataan seurakunnassa sovitulla tavalla.

Ehtoollisleipiä ja viiniä konsekroidaan vain tarvittava määrä. Varsinkin leipiä joudutaan usein täydentämään. Kun ehtoollisleipiä lisätään säilytysastiasta leipälautaselle, liturgi tai muu pappi lukee hiljaisella äänellä asetussanojen leipää koskevan osan ja tekee ristinmerkin. Jos viiniä tarvitaan lisää, avustaja hoitaa täydentämisen. Jos viini loppuu kokonaan kes-

ken jakamisen, liturgi tai muu pappi lisää viiniä maljaan, lukee hiljaisella äänellä asetussanojen viiniä koskevan osan ja tekee ristinmerkin.

Tulee pyrkiä siihen, että siunatut ehtoollisaineet käytetään loppuun ehtoollisen aikana. Periaatteellista estettä ei ole sille, että ylijääneet ehtoollisaineet säilytetään erikseen myöhempää käyttöä, kuten seurakunnan seuraavaa messua tai sairaiden ehtoollista varten. Kirkkoherra vastaa siitä, että jälkikäsitteily tapahtuu ehtoollisen arvon mukaisesti. Käytännön on oltava sopusoinnussa sen luterilaisen perusvakaumuksen kanssa, että pyhitetty leipä ja viini ovat Kristuksen ruumis ja veri [ks. myös luku Ehtoollisaineiden jälkikäsitteily, sivu 102].

Kirkkoherran tulee valvoa, että ehtoollisvälineet ovat asianmukaisessa kunnossa. Ne on pestävä huolellisesti jokaisen käyttökerran jälkeen. Ehtoollisen vietossa ja jakamisessa on kaikkien osapuolten noudatettava huolellisuutta ja puhtautta.

Ehtoollisen nauttimisen aikana voi olla virsilaulua tai muuta musiikkia taikka hiljaisuus. Ehtoollismusiikin tulee ilmentää ehtoollisen sisältöä tai liittyä kirkkovuoden ajankohtaan tai pyhäpäivän aiheeseen. Myös ehtoollismusiikissa seurakunta ilmaisee hengellistä yhteenkuuluvuutta ja yhteistä osallisuutta sakramenttiin. Ehtoollismusiikki on suunniteltava siten, että kanttorilla ja muilla musiikin toteuttajilla on mahdollisuus osallistua ehtoolliseen.

Päätössanat

Kun kaikki halukkaat ovat saaneet ehtoollisen, liturgi lausuu päätössanat. Päätössanojen yhteyteen ei kuulu lähettäminen eikä leipälautasen ja maljan kohottaminen. Seurakunta lausuu päätössanoihin aamenen.

Päätössanojen jälkeen liturgi, avustava pappi tai diakoni peittää ehtoollisastiat (ja siirtää ne apupöydälle). Ennen kiitosrukousta voi olla hiljaisuus. Päätössanojen tai kiitosrukouksen jälkeen ehtoollisessa avustaneet palaavat istumapaikoilleen.

25. Kiitosrukous

Aterian jälkeen seurakunta kiittää ehtoollisen lahjasta. Kiitosrukouksessa ilmenee myös seurakunnan toivo päästä kerran osalliseksi taivaan juhla-ateriasta.

Liturgi johtaa kiitosrukouksen alttarilta tai lukupulpetista. Rukous on rakenteeltaan päivän rukouksen kaltainen. (Rukouksen toteutuksesta ks. kohta 8, Päivän rukous.) Rukousvaihtoehdot ovat Jumalanpalvelusten kirjassa.

Kiitosrukouksena voidaan käyttää myös virttä. Tällöin rukouskehotus lausutaan esimerkiksi seuraavasti: *Nouskaamme kiittämään Jumalaa ehtoollisen lahjasta laulamalla virrestä – –*. Rukouskehotuksen lausuu liturgi. Virsisuosituksia on Jumalanpalvelusten kirjassa.

IV PÄÄTÖS

Messun päätöksen keskeiset aiheet ovat kiitos ja siunaus. Jumala itse ja hänen lahjansa ovat ylistyksen kohde. Päätöksessä on samalla kyse lähettämisestä palvelemaan Jumalaa ja lähimmäisiä (*Ite, missä est – Lähtekää, lähetetyt*). Jumalanpalvelus antaa esimakua taivasten valtakunnan juhlailesta, mutta suuntaa myös arjen keskelle. Se ei irtaannuta maailmasta, vaan lähettää kristityt hoitamaan ja rakentamaan sitä. Messu varustaa arjen jumalanpalvelukseen ja antaa voimaa yhteiselämän haasteisiin. Näin siunaus ja lähettäminen nivoutuvat yhteen.

26. Ylistys

Jumalanpalveluksen lopussa kaikuu seurakunnan pääsiäisylistys, halleluja. Seurakunta ylistää kolmiyhteistä Jumalaa kuoleman voittajana ja uuden elämän antajana. Halleluja heijastaa Ilmestyskirjan kuvaamaa taivaallista ylistystä (Ilm. 19:6), jonka esimakua koko messu on.

Esilukija tai -laulaja kehottaa seurakuntaa ylistykseen (*Benedicamus*). Esilukijana tai -laulajana voi olla avustava pappi tai seurakuntalainen. Kehotus esitetään sopivasta kohdasta kuorissa tai lukupulpetista. Ylistyksessä käytetään messusävelmäsarjaan kuuluvaa sävelmää. Seurakunta laulaa ylistyksen seisten.

Ylistys voidaan laulaa myös virtenä. Virteen voidaan kehottaa esimerkiksi näin: *Nouskaamme ylistämään Jumalaa laulamalla – – tai Ylistämme Jumalaa virren – – sanoin ja sävelin*. Virsisuosituksia on Jumalanpalvelusten kirjassa.

27. Siunaus

Kolmiyhteinen Jumala siunaa seurakunnan nimensä suojaan ja näin varustaa sen rakkauden töihin.

Liturgi lausuu tai laulaa siunauksen, jonka seurakunta ottaa vastaan aame-
nella. Siunaus tapahtuu ensisijaisesti kuorin keskeltä tai vaihtoehtoisesti
alttarilta tai lukupulpetista. Siunauksen sävelmiä on Jumalanpalvelusten
kirjassa. Niiden lisäksi voidaan käyttää muutakin siunauksen rukousluon-
teeseen soveltuvaa sävelmää. Mooses ja Aaron kohottivat kätensä siuna-
tessaan Israelia (3. Moos. 9:22). Myös ylösnoussut Jeesus siunasi apostolit
kohotetuin käsin (Luuk. 24:50). Siunauksen kohteena on koko seurakun-
ta, siksi käytetään te-muotoa. Liturgi voi kohottaa toisen tai molemmat
kätensä siunaukseen. Siunauksen päätökseen liitetään ristinmerkki. Seu-
rakunta seisoo siunauksen ajan.

Lähetäminen

Lähetäminen kuuluu Jumalanpalvelusten kirjan mukaan diakonille. Sen
voi lausua myös liturgi. Kehotus lausutaan juuri ennen lähtemistä. Mikäli
päättösmusiikkina on kulkuemusiikki, lähetäminen lausutaan ennen mu-
siikkia. Jos taas seurakunta kuuntelee päättösmusiikin paikoillaan, lähet-
täminen lausutaan vasta päättösmusiikin jälkeen.

28. Päättösmusiikki

Päättösmusiikki on mielellään kiitosaiheista. Siinä voi kuulua myös
kirkkovuoden jokin keskeinen teema tai pyhäpäivän aihe. Lähetä-
minen ja siihen liittyvä ristikulkue tuovat päättösmusiikkiin oman
sävynsä.

Päättösmusiikkina voi olla virsi, kuorolaulu tai soitinmusiikki. Päättösmu-
siikki ei saa olla liian pitkä. Jos käytetään virttä tai kuorolaulua, siihen voi
liittyä lyhyt päätössoitto.

Päättösmusiikin aikana voi olla ristikulkue, johon seurakunta liittyy.
Kulkuejärjestys on sama kuin alussa. Kulkue lähtee liikkeelle päätös-
musiikin alettua.

On suositeltavaa, että liturgi pitää sakaristossa joko vapaan tai Juma-
lanpalvelusten kirjan mukaisen päätösrukouksen.

3. Muut jumalanpalvelukset

3.1. *Sanajumalanpalvelus, viikkomessu ja perhemessu*

Sanajumalanpalvelus

Jumalanpalvelusten kirjassa on sanajumalanpalveluksen kaava, jota voidaan käyttää sekä sunnuntain että muun pyhäpäivän pääjumalanpalveluksena. Se soveltuu myös arkipäivän tai erityistilanteiden jumalanpalvelukseksi. Tällaisia ovat esimerkiksi nuorten jumalanpalvelukset, oppilaitosten ja puolustusvoimien jumalanpalvelukset, kirkkovuoden juhla-aikojen jumalanpalvelukset ja teemajumalanpalvelukset. Myös sanajumalanpalveluksessa seurakuntalaisille varataan mahdollisuus yksityiseen sielunhoitoon ja rikkiin ennen jumalanpalvelusta tai sen jälkeen.

Sanajumalanpalveluksen kaavaa käytetään myös kirkkojärjestyksen mainitsemassa erityistilanteessa, jossa pappi ei sairauden tai muun syyn vuoksi voi johtaa jumalanpalvelusta (KJ 2:7). Sanajumalanpalvelusta voidaan viettää myös messun kaavan mukaan jättämällä ehtoollisosa pois. Tällöin kolehti kootaan virren (kohta 17) aikana ja Isä meidän -rukous luetaan yhteisen esirukouksen aamenen jälkeen.

Sanajumalanpalveluksessa keskitytään sanaan ja rukoukseen. Koska ehtoollista ei vietetä, on syytä huolehtia siitä, että Jumalan sana pääsee luettuna, laulettuna ja julistettuna vahvistamaan seurakuntaa erityisen rikkaasti. Sanajumalanpalveluksessa on siten tilaa keskittyä tavallista laajemmin Raamatun lukemiseen, saarnaan tai musiikilliseen toteutukseen.

Sanajumalanpalvelus sopii erityisen hyvin lasten ja nuorten jumalanpalveluksiin, koska siinä korostuvat Jumalan sanan lukeminen ja opettaminen. Tällöin voidaan käyttää rohkeasti myös virren ja yhteisen rukouksen mahdollisuuksia.

Käsikirja sisältää erityisaineistoa kirkkovuoden juhla-aikojen sanajumalanpalveluksia varten. Hiljaisen viikon iltakirkoissa evankeliumitekstit ovat tavallista pidemmät, koska viikon aikana käydään läpi koko Kristuksen kärsimyshistoria. Pitkäperjantain sanajumalanpalveluksen erityisaineistoon kuuluvat Moitteet, Pyhä risti kärsimyksen -hymni sekä Rukous ristin juurella. Pyhäinpäivän iltajumalanpalvelukseen kuuluu vainajien muistaminen. Jouluaaton sanajumalanpalveluksessa jouluevankeliumin lukemista voidaan jaksottaa puhemeditaatioilla ja virsillä Jumalanpalvelusten kirjan osoittamalla tavalla. Joulupäivänä voidaan käyttää erityistä jouluylitystä, joulun Kyrie-litaniaa tai jouluyön messun erityisaineistoa.

Sanajumalanpalveluksen kaava tarjoaa mahdollisuuden myös toteutukselle, joka keskittyy sairaiden kohtaamiseen ja heidän puolestaan rukoilemiseen. Siihen voidaan yhdistää Kirkollisten toimitusten kirjan mukainen öljyllä voitelemine. Tällaiset sielunhoidolliset, koko ihmisen kohtaamiseen ja hoitamiseen keskittyvät jumalanpalvelukset (healing service) ovat yleistyneet maailmalla, myös luterilaisissa kirkoissa. Niiden pohjana on sekä Kristuksen toiminta parantajana että kristillinen ihmiskäsitys. Ihminen on ruumiin, sielun ja hengen muodostama kokonaisuus. Kun yksi osa kärsii, koko ihminen kärsii. Seurakunnissa on annettava rohkeasti tilaa sielunhoidollisesti vastuullisella tavalla toteutetuille sanajumalanpalveluksille, joissa keskitytään esirukoukseen sairaiden puolesta. Koska sairaalla on oikeus myös kuulla evankeliumia, on tärkeää, että tällaisissakin jumalanpalveluksissa luetaan ja opetetaan Jumalan sanaa. Rukous ja opetus kuuluvat yhteen, eivät erilleen. Luontevaa on, että toimituksesta vastaa pappi.

Sanajumalanpalveluksen kaava tarjoaa useita toteutusvaihtoehtoja. Tärkeää on, että sitä ei pidetä karsittuna messuna vaan käytetään ennakkoluulottomasti hyväksi mahdollisuutta keskittyä erityisellä tavalla sanaan, rukoukseen ja laulamiseen.

Viikkomessu

Viikkomessu sisältää ehtoollisjumalanpalveluksen keskeiset osat pelkistetyssä muodossa. Se on tarkoitettu viikolla toimitettavia arkipäivän jumalanpalveluksia varten. Tällaisia ovat esimerkiksi aamu-, ilt- ja teemamessu. Sitä voidaan viettää myös erityisissä tilanteissa, kuten nuorten tapahtumissa sekä oppilaitosten ja puolustusvoimien jumalanpalveluksissa.

Viikkomessun kaavassa on tilaa hiljaisuudelle, mietiskelylle ja vapaalle rukoukselle. Kaava on kirjoitettu niin, että siitä käyvät ilmi sekä välttämättömät että vapaavalintaiset messun osat. Ne kaavan kohdat, joita ei voi jättää pois, ovat

- alkusiunaus ja johdantosanat
- yhteinen rippi
- päivän rukous
- raamatunluku ja puhe tai mietiskely
- uskontunnustus
- alttarin kattaminen
- ehtoollisrukous ja asetussanat
- Isä meidän -rukous
- ehtoollisen jakaminen
- siunaus.

Lisäksi viikkomessuun kuuluu yhteinen esirukous. Sen paikka voi vaihdella. Jos ehtoollisen kiitosrukouksena käytetään esirukouksen sisältävää vaihtoehtoa, ei tarvita toista esirukousta ehtoollisen edellä.

Viikkomessussa ehtoollisrukouksen vuorolaulu, prefaatio ja Pyhä sekä Herran rauha ja Jumalan Karitsa voivat jäädä pois. Valinnoissa otetaan huomioon teologinen ja liturginen tasapaino.

Viikkomessu voidaan toteuttaa myös lukien. Tällöin pappi ja seurakunta lausuvat mahdolliset vuorolaulusuudet. Virret voidaan laulaa ilman säestystä. Messun lukeminen on pienessä ryhmässä ja erityistilanteissa helpompaa kuin laulaminen ja luontevaa erityisesti silloin, kun kanttori ei ole mukana messussa.

Perhemessu

Seurakunnan ydintehtäviin kuuluu tukea kotien hengellistä elämää ja vanhempia lasten kristillisessä kasvatuksessa. Perheitä on hyvä rohkaista osallistumaan jumalanpalvelukseen ja ehtoollisen viettoon yhdessä.

Perhemessu on seurakunnan yhteinen jumalanpalvelus, jossa otetaan huomioon erityisesti lapsiperheet. Perhemessua voidaan viettää sunnuntai tai muun pyhäpäivän pääjumalanpalveluksena. Suunnittelussa ja toteutuksessa otetaan huomioon, että kyse on koko seurakunnan messusta, johon osallistuu monen ikäisiä, ehkä myös kirkossakäyntiin totuttomia ihmisiä: lapsia, heidän vanhempiaan ja muita seurakuntalaisia. Perhemessu on yhteinen jumalanpalvelus, jossa lapset otetaan huomioon erityisellä tavalla.

Perhemessussa laulettavat osat voidaan toteuttaa tavanomaisesti vuorolauluna tai erityisenä kaikulauluna. Osallisuuden vahvistamiseksi valitaan lapsille ja aikuisille tuttuja virsiä, mutta samalla on tilaa myös uuden oppimiselle. Lapsikuorot ja pyhäkoululaisten tai kerholaisten lauluryhmät osallistuvat musiikilliseen toteutukseen – se tuo iloa aikuisellekin seurakunnalle. Kaavassa sanaosaa on tiivistetty siten, että luetaan evankeliumi ja harkinnan mukaan toinen lukukappale. Raamatun tekstit luetaan selaisinaan; niitä ei muokata kielellisesti. Tekstin selittäminen ja tulkinta on saarnan tehtävä.

Saarnassa keskitytään yhteen asiaan, jota voidaan havainnollistaa kertomuksella, kuvalla, esineellä, draamalla tai jollakin muulla sopivalla tavalla. Pituus viritetään kuulijoiden tasolle. Ajallista kestoa tärkeämpää on, että saarnaajalla on hyvää sanottavaa ja että hän tuo sen hyvin julki. Jumalanpalveluksen kielen selkeyteen ja ymmärrettävyyteen kiinnitetään huomiota. Lapsi on erityisen kiinnostunut jumalanpalveluksen rituaalis-toiminnallisesta ulottuvuudesta. Käsien ristiminen, pään kumartaminen, ristinmerkki ja kynttilän sytyttäminen avaavat uusia näkökulmia uskon todellisuuteen.

Perhemessua voidaan viettää myös arkipäivän jumalanpalveluksena tai erityistilanteissa (esim. koulukirkot, erityiset lastenjumalanpalvelukset). Koska näissä seurakunta koostuu lähes kokonaan lapsista, myös suunnittelussa korostuu lasten näkökulma ja toteutus voidaan suunnata korostummin juuri heille.

Kun perhemessua vietetään sanajumalanpalveluksena, jätetään ehtoollisosa pois. Tällöin kolehti kootaan virren (kohta 13) aikana ja Isä meidän rukous luetaan yhteisen esirukouksen aamenen jälkeen.

Koska perhemessu on suunnattu sekä lapsille että vanhemmille, se vaatii papilta, kanttorilta ja kasvatuksen työntekijöiltä erityistä ammattitaitoa ja paneutumista. Yhteisenä haasteena on toteuttaa jumalanpalvelus sekä virikkeellisesti että sisällön ytimeen keskittyen. Olisi annettava tilaa sekä uuden oppimiselle että hiljentymiselle. Samalla olisi vältettävä tilaisuuden muuttuminen kokemuksen tasolla jäykäksi tai rauhattomaksi. Siksi on suositeltavaa suunnitella perhemessu moniammatillisesti ja kutsua mukaan myös lapsia ja heidän vanhempiaan. Hyvin toteutettu perhemessu vahvistaa hengellisesti sekä lasta että aikuista. Se on sykähdyttävä kokemus niin seurakuntalaisille kuin messussa palveleville kirkon työntekijöille.

3.2. Kirkkovuoden juhla-aikojen jumalanpalvelukset

Kirkon jumalanpalveluselämää säätelee kirkkovuosi. Sen lähtökohtana on Kristuksen pelastustyö ja sen tuleminen tähän hetkeen keskelle seurakunnan ja sen jäsenten elämää. Kirkkovuosi ei merkitse vain Jeesuksen maanpäällisen elämän yksittäisten tapahtumien mieleen palauttamista. Kyse on pelastushistoriallisesta muistamisesta, anamneesista. Kirkko elää nykyhetkessä yhdessä ylösnousseen ja taivaaseen astuneen Kristuksen kanssa. Kirkkovuoden ja jumalanpalveluselämän yhteys nojaakin kahteen peruspilariin, Raamattuun ja rukoukseen. Raamattu todistaa Jumalan teoista, ja pyhällä sanallaan Jumala hoitaa seurakuntaa. Rukous on seurakunnan ja yksityisen kristityn vastaus siihen, mitä Jumala on tehnyt ja tekee.

Kirkkovuoden juhlakalenterissa raamatullinen perusta merkitsee sitä, että kerran tapahtunut on seurakunnan jumalanpalveluksessa todellisuutta tässä ja nyt. Seurakunnan rukous ja ylistys nousevat aidosta osallisuudesta ja eläytymisestä (ks. virret 25:1, 67:1, 84:1). Messun pysyvät osat (ordinarium missae) tuovat jatkuvuutta ja turvallisuutta, kun taas kirkkovuoden mukaan vaihtuvat osat (proprium missae) tuovat jumalan-

palveluselämään rikkautta ja vaihtelua. Siten kirkkovuosi varjelee myös kristillisen sanoman moni-ilmeisyyttä.

Sunnuntai, Herran päivä

Kirkkovuoden perusyksikkö on sunnuntai, ”Herran päivä” tai ”kokoon-tumisen päivä”. Varhaisimpien todistusten mukaan seurakunta kokoontui ”viikon ensimmäisenä päivänä” (Ap. t. 20:7). Kokoon-tumisen teologinen merkitys kytkettiin Kristuksen ylösnousemukseen ja ehtoolliseen. Ylösnoussut on läsnä seurakuntansa keskellä, ja siitä on todisteena Kristuksen ruumis ja veri. Sunnuntain eri merkitykset ilmentävät myös uskoa kolmi-yhteiseen Jumalaan: Jumalan luomistyö ja uusi luominen nousevat esiin jokaisena sunnuntaina. Kristuksen ylösnousemus antaa päivälle kristolo-gisen leiman. Jokainen sunnuntai on myös Pyhän Hengen juhla.

Koska sunnuntai on viikon ensimmäinen päivä, jumalanpalvelus säteilee eteenpäin, viikolle. Seurakunta elää erilaisissa jumalanpalveluksissa, rukoushetkissä ja käytännön toimissa todeksi uskon trinitaarista perus-luonnetta ja pelastushistorian tapahtumia.

Kirkolliset juhlapäivät eivät ole vain kirkon omia juhlapyyhiä, vaan ne säätelevät koko suomalaisen yhteiskunnan toimintaa. Sunnuntaiden lisäksi kirkkolaissa määrätty kirkolliset juhlapyhät ovat myös yhteiskunnallisia vapaapäiviä. Näitä ovat joulupäivä, toinen joulupäivä, uudenvuodenpäivä, loppiainen, pitkäperjantai, pääsiäispäivä, toinen pääsiäispäivä, helatorstai, helluntai, juhannuspäivä ja pyhäinpäivä. Kristityille nämä vapaapäivät mahdollistavat levon lisäksi jumalanpalvelukseen osallistumisen.

Kolme juhlaajaksoa

Kirkkovuosi jäsentyy erityisesti kolmen suuren juhlaajakson varaan: jou-lun, pääsiäisen ja helluntain. Kukin näistä liittyy läheisesti johonkin pe-lastushistorialliseen tapahtumaan. Jouluna muistetaan Vanhan testamen-tin Messias-ennustusten täyttymystä ihmiseksi syntyneessä Kristuksessa. Pääsiäisjaksoon kuuluvina pyhinä seurataan kärsivää Kristusta ja juhli-taan hänen ylösnousemustaan. Helluntaina ja sitä seuraavina sunnun-taina muistetaan Pyhän Hengen vuodattamista ja siitä alkanutta kirkon aikaa. Pääpaino kääntyy Jeesuksen opetuksiin. Näiden kolmen keskeisen

juhlan lisäksi kirkkovuoden aikana ovat esillä myös muut pelastushistorian tapahtumat aina maailman luomisesta ajan lopulliseen täyttymykseen.

Pelastushistoriallisen kirkkovuoden rinnalla kulkee myös toinen vuosi-kierto, jonka sisältö nousee Raamatun henkilöhistoriasta ja kirkon historian vaiheista. Tällaisia päiviä ovat muun muassa juhannus, apostolien päivä, uskonpuhdistuksen muistopäivä, pyhäinpäivä, tapaninpäivä sekä Pyhän Henrikin muistopäivä.

Vaikka reformaatio arvosteli keskiajan väärinkäytöksiä ja rohkaisi turvautumaan suoraan Kristukseen, se ei kieltänyt apostolien ja esikuvallisten kristittyjen muistamista (CA XXI). Pyhien muisto haluttiin säilyttää myös luterilaisessa jumalanpalveluselämässä ja uskonharjoituksessa. Menneiden pyhien elämä muistuttaa nykyajan kristittyjä uskon ja hyvien tekojen tärkeydestä, mutta myös elämän vaikeuksista ja epäonnistumisista. Molemmat näkökulmat paljastavat, että jokainen kristitty tarvitsee Jumalaa ja elää hänen armonsa varassa.

Seuraavassa tarkastellaan kirkkovuoden kolmen jakson jumalanpalveluksia ja annetaan joitakin niihin liittyviä ohjeita. Laajemmin kirkkovuoteen liittyvää liturgista aineistoa ja virikkeitä tarjoaa seurakunnille Kirkkohallituksen yhteydessä toimiva Kirkon jumalanpalveluselämän ja musiikkitoiminnan yksikkö (KJM).

Joulujakso

Joulujakso jakaantuu kolmeen vaiheeseen: valmistautumiseen (adventtiaika), juhla-aikaan (joulu-aatosta loppiaiseen) sekä jälkiviettoon (loppiaisen jälkeiset sunnuntait). Kirkkovuosi alkaa ensimmäisestä adventista. Silloin jumalanpalveluksessa korostuvat ilo Messiaan ja Lunastajan saapumisesta sekä Jeesuksen nöyryys. Jeesus ei ratsastanut sotapäälliköiden ja maallisten ruhtinaiden tavoin Jerusalemiin uljaalla ratsulla, vaan vaatimattomalla aasilla. Tämä nöyryys johti lopulta ristinkuolemaan. Joulun ja pääsiäisen ovat toisiinsa läheisessä suhteessa: Jumalan syntyminen ihmiseksi Jeesuksessa Kristuksessa merkitsee, että Jeesuksen kuolemassa ja ylösnousemuksessa Jumala itse kärsii ja toteuttaa sovituksen.

Ensimmäisenä adventtina korostuu ilo ja riemu, muut adventtiajan jumalanpalvelukset ovat hillitympiä. Ilon ja nöyryyden samanaikaisuus näkyy myös kirkkovuoden väreissä. Ensimmäisenä adventtina kirkoissa on

liturgisena värinä valkoinen, ilon, puhtauden ja kirkkauden väri. Ensimmäisen adventin jälkeisenä maanantaina alkaa adventtipaasto, joka kestää jouluaattoon asti. ”Pienen paaston” aikana liturgisena värinä on violetti (tai sininen), katumuksen, odotuksen ja valmistautumisen väri. Paaston-aikana Kunniata ja kiitosvirttä ei lauleta, mutta evankeliumin yhteyteen kuuluvaa hallelujaa voidaan käyttää. Ensimmäisen adventtisunnuntain merkitystä korostaa myös adventtivesper, jota varten Jumalanpalvelusten kirjassa on oma kaava. Muiden adventtisunnuntaiden sisältöjä ovat Kristuksen toinen tuleminen kunniaassa (2.), Johannes Kastaja, parannus ja Vanhan testamentin profetioiden täyttymys (3.) sekä Marian odotus ja valmistautuminen jouluun (4.).

Suomalaiset valmistautuvat jouluun laulaen. Seurakunnat vaalivat tätä perinnettä, kun ne antavat jumalanpalveluksissa riittävästi tilaa virsien laulamiselle ja järjestävät mahdollisuuksia laulaa kauneimpia joululauluja yhdessä. Adventtiaika tarjoaa monia mahdollisuuksia seurakuntien musiikkityölle. Vaikka adventin aikana monien työyhteisöjen jouluhartauksissa halutaan ymmärrettävistä syistä kuulla jo joulun evankeliumia, seurakuntien jumalanpalveluselämässä on toisaalta syytä pitää huolta, että adventtiaika on vielä valmistautumista joulun juhlaan ja jouluevankeliumin kuulemiseen.

Jouluaatosta loppiaiseen ulottuvana juhla-aikana juhlitaan Jeesuksen syntymää. Jouluaaton sanajumalanpalvelusta vietetään iltapäivällä. Evankeliumin ja saarnan voi toteuttaa muun muassa Jumalanpalvelusten kirjasta löytyvällä vaihtoehdolla, jossa vuorottelevat evankeliumi, puhemeditaatio ja vastaus. Joulujakson aikana kirkkoon voidaan rakentaa seimiä. Jeesus-lapsi asetetaan seimeen jouluaaton sanajumalanpalveluksessa, koska tuolloin luetaan jouluevankeliumi. Monissa kirkkoissa jouluyön tai jouluaamun jumalanpalveluksen päätteeksi seurakuntalaiset osoittavat kunnioitusta Jeesus-lapselle kumartamalla seimen edessä.

Jouluyön messu pohjautuu lännen kirkon ikivanhaan käytäntöön, ja se on suuressa osassa kristikuntaa joulun pääjumalanpalvelus. Jo pelkkä joulun sanomaan liittyvä vuorokauden ajankohta luo siihen omaleimaisen ilmapiirin. Käsikirjassa on jouluyön messua varten erityinen kaava, jonka erityisaineistoa ovat muun muassa Kyrie-litania, jouluylistys ja johdantosanat: ”Tämä on se yö, jona kristikunta käy rukoukseen Jeesus-lapsen seimen äärelle, yö joka loistaa kuin kirkas päivä!”

Jouluaamun jumalanpalvelusta vietetään varhain aamulla joko sanajumalanpalveluksena tai messuna (ns. Paimenten messu). Soveltuvin osin voidaan käyttää jouluyön messun aineistoa. Jouluyön messu ja jouluaamun jumalanpalvelus tavoittavat myös sellaisia seurakunnan jäseniä, jotka eivät tavallisesti käy jumalanpalveluksessa. Tämä on syytä ottaa huomioon virsien valinnassa ja muussa suunnittelussa, jotta joulun jumalanpalvelukset olisivat kaikille myönteinen ja sykehdyttävä kokemus. Silloin osallistumisen kynnyks voi laskea myös muussa jumalanpalveluselämässä.

Jouluaajan jumalanpalveluksissa liturgisena värinä on yleensä valkoinen. Poikkeuksen muodostavat tapaninpäivä (punainen) ja neljäs joulupäivä eli viattomien lasten päivä (28.12.), jolloin liturgisena värinä voidaan käyttää punaista tai valkoista. Näissä pyhissä punainen väri viittaa erityisesti marttyyriin. Jouluaajan jumalanpalveluksista tärkeitä ovat myös apostoli Johanneselle omistettu kolmas joulupäivä (27.12.) sekä uudenvuoden yöpalvelus, jolle löytyy oma kaavansa Jumalanpalvelusten kirjasta.

Loppiaisesta eli epifaniasta alkaa joulun jälkivietto. ”Vanhaksi jouluksi” kutsuttu loppiainen on kristikunnan vanhimpia juhlia, ja sitä on alun perin vietetty Kristuksen syntymäjuhlanä. Loppiaisen pyhinä muistetaan Jeesusta kumartamaan tulleet idän tietäjiä, Jeesuksen kastetta ja Kaanan häitä. Tämä järjestys kuvaa siirtymää Jeesuksen syntymästä, kasteesta ja lapsuudesta hänen julkisen toimintansa alkuun (joka Johannesen evankeliumin mukaan alkoi Kaanan häistä). Kirkon lähetystyön näkökulmat tarjoavat lukuisia mahdollisuuksia loppiaisen jumalanpalveluksen elävöittämiseen, ja näitä mahdollisuuksia on käytettävä rohkeasti hyväksi. Koska loppiainen on erityinen ”lähetysten pyhä”, silloin voidaan jumalanpalvelukseen kutsua seurakunnan lähetejä tai ulkomaisia vieraita ja sen yhteydessä esitellä eri tavoin kirkon lähetystyötä.

Loppiaisena ja 1. sunnuntaina loppiaisesta liturgisena värinä on valkoinen. Näiden kahden pyhän jälkeen jälkivieton liturgisena värinä on vihreä, joka kuvaa elämänvoimaa, kasvua ja toivoa. Siten myös väreisä tapahtuu siirtyminen Jeesuksen syntymää koskevasta ilosta hänen julistuksensa synnyttämään toivoon. Loppiaisella on myös konkreettinen yhteys pääsiäiseen: loppiaisaajan kesto vaihtelee pääsiäisen ajankohdan mukaan. Tällä tavoin pääsiäinen kirkkovuoden keskeisimpänä juhlanä määrää joulujakson keston.

Loppiaisaika kestää aina kolmanteen paastonaikaa edeltävään sunnuntaihin, jolloin alkaa runsaat kaksi viikkoa kestävä siirtymävaihe loppiaisesta paastonaikaan. Tämä niin sanottu esipaasto jatkuu laskiaissunnuntain jälkeiseen laskiaistiistaihin asti, ja tuolloin kirkoissa on liturgisena värinä vihreä. Evankeliumikirjan mukaan ”tämä aika on tarpeen paastoon valmistautumisessa sekä paaston merkityksen ja sisällön opettamisessa”. Aika joulun ja pääsiäisen välillä muistuttaa myös siitä, että molempiin juhliin kuuluu valmistautuminen eli paasto. Pieni paasto alkaa ensimmäisen adventin jälkeisestä maanantaista ja päättyy jouluaattoon. Suuri paasto alkaa tuhkakeskiviikosta ja päättyy pääsiäisyönä. Suuren paaston päätyttyä alkaa 50 päivää kestävä pääsiäisaika, joka päättyy helluntaijakson alkaessa.

Pääsiäisjakso

Pelastushistoriallisen kirkkovuoden keskus on ristin ja ylösnousemuksen pääsiäinen. Pääsiäisen kaksoisnäköala on läsnä myös jokaisessa sunnuntain kokoontumisessa. Seurakunta elää ristin ja ylösnousemuksen valossa myös kirkkovuoden muita jaksoja.

Pääsiäisjaksoon kuuluu kolme vaihetta: valmistautuminen eli paastonaika, varsinainen juhla sekä helluntaihin asti kestävä juhla-aika. Suuren paaston ajaksi vakiintui jo varhain 40 arkipäivää, jolloin sunnuntaita ei laskettu paastopäiväksi. Juuri 40 päivää kestävällä paastolla on monia esikuvia Raamatussa: Mooseksen paasto vuorella, israelilaisten vaellus autiomaassa, profeetta Eliaan paasto, Niniven kaupungin saama katumusaika sekä Jeesuksen paasto autiomaassa. Kristikunnan alkuaikoina ihanteena pidettiin sitä, että uudet (usein aikuiset) jäsenet kastettiin pääsiäisenä. Tuolloin paastonajasta tuli myös kasteelle valmistautumisen viimeinen vaihe.

Laskiaissunnuntai on viimeinen sunnuntai ennen paastoa, ja suuressa osassa kristikuntaa laskiainen on riehakkaiden karnevaalijuhlien aikaa. Jumalanpalveluksessa näkyy vielä ilo ja kiitos, vaikka alkava ristintie jo häämöttää edessä. Laskiaista on Suomessa ilmennetty muun muassa lasten talviriehalla ja muilla yhteisillä tapahtumilla.

Paastonaika alkaa tuhkakeskiviikon tuhkamessusta. Sen erityispiirteenä on katumus-osio, jonka ensimmäiseen vaihtoehtoon (A) kuuluu muun

muassa seurakuntalaisten otsaan tehtävä tuhkaristi. Tuhka kuvaa ihmisen katoavaisuutta ja tarvetta katumukseen, risti muistuttaa sovituksen merkistä. Tuhkamerkki ja alkavan paastonajan tekstit ja virret tekevät omalla karulla tavallaan tuhkamessusta puhuttelevan.

Paastonajan liturgisena värinä on violetti (tai sininen). Paastonajan katumusluonnetta jumalanpalveluksessa ilmentää se, että Kunnia, kiitosvirsi ja hallelujalaulu jätetään pois. Hallelujasäe korvataan Evankeliumikirjassa olevalla psalmilauseella. Lisäksi paastonajan kahtena viimeisenä viikkona jää psalmin lopussa oleva Pieni kunnia pois.

Paastonajan alkuosan jumalanpalveluksissa esillä ovat katumus, mielenmuutos ja taistelu pimeyden valtoja vastaan. Paastonajan keskivälille (4. paastonajan sunnuntai) sijoittuu niin sanottu puolipaasto eli leipä-sunnuntai, joka on kuin levähdyspaikka paastovaelluksella. Viidennestä paastonajan sunnuntaista alkava syvä paastonaika keskittyy Kristuksen kärsimystiehen.

Suuri paasto huipentuu palmusunnuntain illasta alkavaan hiljaiseen viikkoon eli piina- tai kärsimysviikkoon. Hiljaisen viikon iltajumalanpalvelukset voidaan toteuttaa usealla eri tavalla: luetaan kärsimyshistoria kokonaisuudessaan eri evankelistojen mukaan (maanantaina Matteus, tiistaina Markus, keskiviikkona Luukas ja perjantaina Johannes), käytetään hiljaisen viikon arkipäivien tekstiaineistoa, luetaan niin sanottuja ahtitekstejä tai seurataan Kristuksen kärsimyshistoriaa *Ristin tien* rukoushetkien avulla. Tarkempi ohjeistus näiden käyttöön löytyy Evankeliumikirjasta.

Vaikka varsinainen paasto jatkuu pääsiäisyöhön asti, jo kiirastorstaina paastonajan luonne muuttuu. Alkaa ristin ja ylösnousemuksen pääsiäinen, kolmen päivän juhla-aika (ns. triduum), joka päättyy pääsiäispäivän iltana. Kiirastorstai-illan palvelus päättää tuhkakeskiviikosta alkaneen katumusajan. Sen jälkeisenä kolmen päivän juhla-aikana muistetaan Kristuksen kärsimystä, kuolemaa, haudan lepoa ja riemullista ylösnousemusta.

Kiirastorstain aiheita ovat ehtoollisen asettaminen ja Kristus palvelijana. Kiirastorstain jumalanpalvelukseen kuuluu esimerkiksi roomalaiskattolisessa ja ortodoksisessa kirkossa konkreettinen jalkojen pesu. Jumalanpalvelusten kirjassa ei tunneta tätä tapaa, mutta siinä annetaan muita ohjeita erityisesti kiirastorstain messun päätöstoimista. Niihin kuuluvat apostolien kynttilöiden sammuttaminen ja alttarin riisuminen. Kynttilä-

symboliikka, hillitysti tapahtuva alttarin riisuminen ja valojen vähentäminen ovat yksinkertaisia mutta vahvoja vertauskuvia, jotka puhuttelevat itsessään ilman selittämistä.

Pitkäperjantaina Kristuksen kärsimystä muistetaan aamun sanajumalanpalveluksessa. Sen lisäksi voidaan toimittaa Jeesuksen kuolinhetken rukoushetki klo 15 sekä myöhemmin illalla Jeesuksen hautaamiselle omistettu iltajumalanpalvelus. Näistä kahdelle ensimmäiselle löytyy oma kaavansa Jumalanpalvelusten kirjasta ja kaikille kolmelle omat tekstinsä Evankeliumikirjasta. Kirkollisia toimituksia ei suositella pidettäväksi pitkäperjantaina, ei myöskään hiljaisena lauantaina.

Pitkäperjantain sanajumalanpalveluksen erityisiin piirteisiin kuuluvat muun muassa Valitukset, Rukous ristin juurella sekä Moitteet. Nämä olisi rohkeasti sisällytettävä jumalanpalvelukseen paitsi niiden hengellisen sanoman vuoksi myös siksi, ettei pitkäperjantain muutoinkin karsittu sanajumalanpalvelus typisty liian lyhyeksi. Kuten muutenkin paastonaikana, myös hallelujasäe jätetään pois ja se voidaan korvata psalmilauseella. Pitkäperjantain liturgisena värinä on kuolemansurua symboloiva musta, värien hauta.

Myös hiljaisena lauantaina voidaan viettää sanajumalanpalvelus. Siinä muistellaan muun muassa Kristuksen astumista tuonelaan. Liturgisena värinä on musta. Pitkäperjantaina ja hiljaisena lauantaina kirkko pidetään pimennettynä tai himmeästi valaistuna.

Paasto päättyy pääsiäisyön messuun, joka on perinteisesti kristikunnan suurin jumalanpalvelus. Pääsiäisen ilosanoma yhdistettynä liturgiseen draamaan ja erikoiseen vuorokauden ajankohtaan tekee siitä hengellisesti ja kokemuksellisesti vahvan. Pääsiäisyön messun draamaan kuuluu, että se aloitetaan Jeesuksen haudan ääreltä. Kirkko on vielä pimeä ja pitkäperjantain asussa. Altтари on riisuttu, kynttilät sammutettu, ja urut ovat vaiti. Palvelutehtävissä toimivat saapuvat kulkueena pimeään kirkkoon. Johdanto-osan alkupuoli toimitetaan hämärässä. Seurakuntalaisille voidaan jakaa rukouskynttilät. B-vaihtoehdossa sanaosaan kuuluu runsaasti Vanhan testamentin lukua ja mietiskelyä.

Pääsiäisyön messu kasvaa ylösnousemuksen juhlaaksi vähitellen. Pääsiäisyöstyksen aikana pääsiäiskynttilä sytytetään ja siitä voidaan jakaa tuli seurakuntalaisten rukouskynttilöihin. Keskeisen taitteen muodostaa Kunnia-hymni, jonka aikana kirkko valaistaan ja urut otetaan käyttöön.

Tämän jälkeen alkaa varsinaisen ylösnousemuksen vietto, kun luetaan pääsiäisen evankeliumia, lauletaan pääsiäisen kiitosvirsiä ja vietetään ehtoollista. Saarnan ja ehtoollisen väliin kuuluu erityinen kasteen muistaminen. Vahvan luterilaisen kasteteologian johdosta sen käyttö on erityisen suotavaa.

Varsinkin kaupunkiloissa seurakuntien on tarkoituksenmukaista keskittää pääsiäisyön messut tiettyihin kirkkoihin. Mikäli paikkakunnalla järjestetään pääsiäislauantain iltana erityinen ristin tie -vaellus tai muu draama, pääsiäisyön messu on sen luonteva huipentuma. Messun alkamisajankohta valitaan mieluiten siten (esim. klo 23), että messu ei pääty ennen keskiyötä. Messun jälkeen seurakunta voi järjestää yhteisen juhla-aterian tai muutoin tukea seurakuntalaisten omaehtoista kokoontumista yhteen viettämään pääsiäistä.

Pääsiäisyön messu sisältää monia ainutlaatuisia elementtejä. Sen kaari on ajateltava, suunniteltava ja mielellään myös harjoiteltava läpi, jotta siitä hioutuu liturgisesti ehjä ja sujuvasti etenevä kokonaisuus. Myös virsien toteutuksen ja muun musiikin on heijastettava juhlaa – ylösnousemusvirsiä ei säestetä raskassoutuisesti. Tärkeää on, että messun toteutus nousee pääsiäisen sanomasta.

Vaikka pääsiäisyön messut ovat viime vuosina yleistyneet, voidaan pääsiäisjumalanpalvelusta viettää myös pääsiäisaamuna. Alun perin pääsiäisyön ja -aamun jumalanpalvelukset muodostivat yhden kokonaisuuden. Pääsiäispäivän aamumessu alkaa suoraan pääsiäisen juhlaa: Kristus on ylösnoussut! Ilo ja kiitos saavat rohkeasti näkyä ja kuulua toteutustavassa. Toisena pääsiäispäivänä muistetaan ylösnousseen Jeesuksen ilmestymistä opetuslapsilleen. Päivää on kutsuttu joskus ”lasten pääsiäiseksi”, ja messu voidaan toteuttaa myös perhemessuna. Pääsiäispäivästä alkaa varsinainen pääsiäisviikko, jota varten Evankeliumikirjassa on erityinen aineisto.

Pääsiäisyön messusta alkaa kirkkovuodessa aina helluntaihin saakka kestävä pääsiäisaika. Pääsiäinen ei siten pääty pääsiäisyön tai -aamun messuun, vaan vasta alkaa siitä. Pääsiäisajan jumalanpalveluksissa onkin kiinnitettävä huomiota siihen, että ylösnousemuksen ilo ja kiitos läpäisevät jumalanpalvelukset tavallista vahvemmin aina helluntaihin saakka. Esimerkiksi pääsiäisen virret saavat kaikua kirkoissa koko pääsiäisajan.

Helatorstai kuuluu pääsiäisen juhla-aikaan, ja sitä vietetään 40 päivän kuluttua pääsiäisestä. Luterilaisessa kristinuskon tulkinnassa Kristuksen

taivaaseen astumisella on tärkeä merkitys: juuri Kristuksen korottaminen taivaaseen tekee mahdolliseksi, että hän voi tulla jokaista lähelle sanassa ja sakramenteissa. Keväisen helatorstain jumalanpalvelusta voidaan vietää myös seurakunnan tai seurakuntien yhteisenä ulkoilmajumalanpalveluksena torilla tai muussa julkisessa paikassa.

Helluntaijakso

Helatorstai ja sitä seuraava sunnuntai kuuluvat pääsiäisaikaan, mutta niistä alkaa myös helluntaiaattoon kestävä Pyhän Hengen odottaminen. Helluntaikin on läheisessä suhteessa pääsiäiseen. Kirkkovuodessa tämä näkyy konkreettisesti siinä, että helluntain ajankohta liikkuu pääsiäisen mukana: helluntaita vietetään 50 päivää pääsiäisen jälkeen. Myös teologisesti helluntain ja pääsiäisen välinen yhteys on ilmeinen: Jeesus lupasi opetuslapsille lähettää kuolemansa, ylösnousemuksensa ja taivaaseen astumisensa jälkeen Totuuden Hengen (Joh. 16).

Helluntaijakso koostuu helluntaiajasta ja helluntain jälkeisestä ajasta. Näistä ensimmäinen kokonaisuus alkaa helluntaiaatosta ja päättyy Pyhän Kolminaisuuden päivää edeltävään lauantaihin. Jälkimmäinen kokonaisuus alkaa Pyhän Kolminaisuuden päivästä ja kestää tuomiosunnuntain (Kristuksen kuninkuuden sunnuntai) jälkeiseen lauantai-iltaan. Helluntain keskeisyyttä kuvastaa se, että siitä lähtien kirkkovuoden sunnuntait määritellään helluntaista käsin. Helluntai ja sitä seuraavat pyhät muodostavat ajallisesti puolet kirkkovuodesta. Ensimmäisestä helluntaista viimeiseen tuomioon asti eletään Pyhän Hengen ja Kristuksen kirkon aikaa.

Helluntain nimi perustuu useissa kielissä kreikan sanaan *pentekoste*, 'viideskymmenes'. Mooseksen lain mukaan (3. Moos. 23:15–16) juutalais-ta helluntaita tuli viettää 50 päivän kuluttua pääsiäisestä. Vanhan liiton helluntai oli lain antamisen ja viljankorjuun juhla. Tätä juhlaa vietettiin myös silloin, kun Pyhä Henki vuodatettiin näkyvällä tavalla (Ap. t. 2). Nykyisessä kirkkovuodessa helluntaihin ja sitä seuraavaan kirkkovuoden aikaan kuuluvatkin olennaisesti molemmat elementit: kasvu ja luomakunnan antimet sekä Pyhän Hengen laskeutuminen. Apostolien teoissa on kuvattu, kuinka ensimmäiset kasteet suoritettiin Pietarin saarnan seurauksena. Helluntai onkin ollut pääsiäisen lisäksi varhaisessa kirkossa toinen merkittävä kastepäivä.

Helluntaiaikana kirkoissa käytetään liturgisena värinä punaista, joka symboloi tässä yhteydessä erityisesti helluntaihin ja sen jälkeisiin tapahtumiin liittyvää marttyyriutta ja Pyhän Hengen laskeutumista liekkien muodossa. Helluntain jälkeisenä aikana liturgisena värinä on yleensä vihreä.

Helluntain viettoon on panostettava, jotta sen sanoma eläväksi tekevästä Hengestä voisi vahvistua kirkossamme ja jotta helluntai saavuttaisi sille kuuluvan aseman joulun ja pääsiäisen veroisena juhlanan. Yksi mahdollisuus on keskittää henkilöviikimykset, seurakunnan työhön ja luottamustehtäviin siunaamiset ja kirkon jäseneksi ottamiset helluntain jumalanpalvelukseen, johon ne myös aiheen puolesta sopivat: uusien työntekijöiden siunaaminen on itsessään merkki siitä, että helluntaina vuodatettu Pyhä Henki on elävä persoona ja että helluntaina syntynyt kirkko on yhä elävä.

Helluntaiaaton iltana voidaan viettää valmistava iltajumalanpalvelus tai iltarukous (vesper). Helluntaiaatolle löytyvät omat raamatuntekstit Evankeliumikirjasta.

Helluntain jälkeisen viikon jälkeen alkaa varsinaisesti helluntain jälkeinen aika. Ensimmäinen tämän ajan pyhäpäivistä on Pyhän Kolminaisuuden päivä. Lännen kirkossa määrättiin vuonna 1334, että helluntain jälkeinen sunnuntai omistetaan Pyhälle Kolminaisuudelle. Tätä pyhää voidaan pitää erityisenä uskontunnustuksen päivänä, ja sen keskeisiin teemoihin kuuluu myös ajatus salatusta Jumalasta. Pyhän Kolminaisuuden päivä poikkeaa muusta helluntain jälkeisestä ajasta siinä, että silloin on liturgisena värinä valkoinen.

Helluntain jälkeiseen jaksoon sijoittuu myös erityisiä pyhiä. Apostolien päivää vietetään 6. sunnuntaina helluntaista, ja silloin muistellaan kaikkia apostoleja, Jeesuksen seuraajia ja työtovereita. Apostolien päivän vieton lähtökohtana on Pietarin ja Paavalin marttyyrikuoleman muistopäivä (29.6.). Liturgisena värinä onkin tuona pyhänä punainen.

Kristuksen kirkastumisen muistolle omistettua kirkastussunnuntaita (8. sunnuntai helluntaista) on vietetty Suomessa jo 1500-luvulta lähtien. Liturgisena värinä on valkoinen.

Uskonpuhdistuksen muistopäivää vietetään 22. sunnuntaina helluntaista. Jumala uudistaa kirkkoaan siten, että se palaa takaisin Raamattuun ja sitoutuu siihen ja sen julistamaan uskonvanhurskauteen.

Valvomisen sunnuntai ja Kristuksen kuninkuuden sunnuntai eli tuomiosunnuntai päättävät kirkkovuoden. Ne muistuttavat lopun ajan tapahtumista: aikojen lopulla Kristus palaa ja Jumala toteuttaa viimeisen tuomion ja luo uuden taivaan ja uuden maan.

Helluntaijakso sijoittuu Suomessa loppukevääseen, kesään ja syksyyn. Nämä vuodenaajat ovat kasvun ja sadonkorjuun aikaa. Koska myös helluntaijaksona monet teemat liittyvät läheisesti esimerkiksi kasvuun, tarjoaa suomalaisen luonnon kiertokulku hyviä mahdollisuuksia jumalanpalvelusten soveltamiseen. Helluntaijaksioon ajoittuu usein esimerkiksi luomakunnan sunnuntai, jolloin kiitetään kaikista Jumalan luomislahjoista mutta myös muistutetaan ihmisen vastuusta luomakunnasta. Jos luomakunnan sunnuntai ajoittuu esimerkiksi loppukesään ja sadonkorjuun aikaan, voidaan alttarin äärelle tuoda sadonkorjuun hedelmiä Jumalan hyvyyden ja luomistyön merkiksi.

Suuri osa helluntaijaksosta on tavanomaisia kirkkopyhiä, joina etusijalla ovat Jeesuksen opetukset. Niissä kaikissa on kyse ylösnousemusjuhlasta ja lepohetkestä arjen keskellä. Seurakunnissa on monia mahdollisuuksia elävöittää helluntaijakson juhlia yhteisen suunnitelman mukaisesti. Pieni ja yksinkertainenkin elementti tuo uutta väriä. Tärkeää on, että jokainen jumalanpalvelus suunnitellaan ja toteutetaan antaumuksella.

Kirkkovuoden erityispyhät ja yhteiskunnalliset juhlapäivät

Kirkkovuoteen kuuluu myös eräitä erityispyhiä ja yhteiskunnallisia juhlapäiviä. Joulun liittyviä ovat kynttilänpäivä (40 päivää joulusta), Marian ilmestyspäivä (9 kuukautta ennen joulua) ja juhannuspäivä (6 kuukautta ennen joulua). Tarkemmat tiedot päivien ajoituksesta löytyvät Evankeliumikirjasta.

Muihin erityispyhiin lukeutuvat mikkelinpäivä eli enkelien sunnuntai, pyhäinpäivä, luomakunnan sunnuntai, perheen sunnuntai ja Pyhän Henrikin muistopäivä. Yhteiskunnallisiin juhlapäiviin luetaan mukaan itsenäisyyspäivä sekä kansalliset rukouspäivät (18.1. ja 24.10.). Kaikkiin edellä mainittuihin juhliin löytyy tarkempi ohjeistus Evankeliumikirjasta. Myös äitienpäivää, isänpäivää ja muita vastaavia perinteitä voidaan sopivalla tavalla ottaa huomioon jumalanpalveluksessa, kunhan ne eivät syrjäytä kirkkovuoden ajankohdan mukaista sisältöä.

Pyhäinpäivän iltajumalanpalvelusta varten on oma kaavansa Jumalanpalvelusten kirjassa. Uskontunnustuksen jälkeen muistetaan poisnekkuneita lukemalla edellisen pyhäinpäivän jälkeen kuolleiden nimet ja sytyttämällä kynttilä jokaisen muistolle. Tämän jälkeen heitä muistetaan yhteisessä esirukouksessa.

Myös Pyhän Henrikin muistopäivälle on omaa erityisaineistoa Kirkkokäsikirjassa. Pyhän Henrikin päivä ja sen yhteyteen kuuluva ekumeeninen rukousviikko antavat erinomaisen tilaisuuden ilmentää jumalanpalveluksessa eri kirkkojen ja niiden jäsenten keskinäistä yhteenkuuluvuutta.

Paaston merkitys

Kirkkovuoteen kuuluu olennaisena osana kaksi paastonaikaa: joulua edeltävä pieni paasto ja pääsiäistä edeltävä suuri paasto. Luterilaisessa perinteessä on korostunut paaston kohtuullisuus. Seurakuntalaisia ei ole tahdottu orjuuttaa liian tiukoilla säännöillä. Tämä sinänsä hyvä periaate on toisaalta saattanut johtaa siihen, että paastoon liittyvät myönteiset elementit ovat jääneet huomaamatta. Näin ei tarvitse olla.

Kristillisessä perinteessä fyysinen paasto perustuu Kristuksen esimerkkiin ja se ymmärretään osaksi hänen seuraamistaan. Paasto avaa mahdollisuuden hengelliseen rakentumiseen ja uudistumiseen. Se kutsuu Kristuksen kärsimyksen mietiskelyyn, Jumalan sanan tutkimiseen, katumukseen ja rippiin. Se muistuttaa itsehillinnän hyveestä, joka sekä Raamatussa että antiikin filosofiassa kuuluu osaksi hyvää elämää mutta jonka myönteinen merkitys on nykyisin jäänyt hämäräksi.

Samalla fyysinen paasto johdattaa arvioimaan omaa elämää uudelleen. Onko kaikki päivittäin käyttämäni tarpeellista? Haittaako tavarän ja ruoan paljous elämääni Jumalan kuvaksi luotuna ihmisenä? Estääkö yltäkylläisyys näkemästä lähimmäiseni hätää? Raamatullisella paastolla on aina diakoninen ulottuvuus. Fyysinen paasto tähtää ”toisenlaiseen paastoon” (Jes. 58) eli köyhien ja kärsivien auttamiseen. Pääsiäistä edeltävään paastonaikaan ajoittuu kirkossa vuosittainen Yhteisvastuukeräys. Ekologinen kriisi antaa paastolle uutta ajankohtaisuutta. Nykyaikana paasto haastaa ja auttaa kiinnittämään huomiota niihin tekijöihin, jotka estävät ilmastomuutosta ja suojelevat Jumalan luomakuntaa.

Ekumeenisten kirkolliskokousten paastomääräykset kehottavat keven-
tämään ruokavaliota pidättymällä eläinperäisistä ruoka-aineista. Myö-
hemmin näitä on sovellettu pidättymällä erilaisista nautintoaineista ja
riennoista. Samalla paastokaanoneissa ohjeistetaan viettämään lievempää
paaston muotoa sunnuntai- ja lauantapäivinä. Säännöllä on haluttu puo-
lustaa kristillistä vakaumusta, jonka mukaan Jumala on luonut maailman
hyväksi. Eräillä gnostilaisilla ryhmittymillä oli tapana paastota launtai-
sin ja sunnuntaisin, koska ne pitivät Jumalan luomaa maailmaa pahana ja
Kristuksen ylösnousemusta juutalaisena harhaoppina. Varhaiset paasto-
kaanonit varoittavat myös liiallisesta paastoamisesta. Fyysistä paastoa ei
tule soveltaa lapsiin, raskaana oleviin naisiin, sairaisiin tai muuten heik-
kokuntoisiin.

3.3. Päivän rukoushetket

Rukous on ihmisen tapa olla ja elää Jumalan kasvojen edessä. Se on yhtä
luonnollinen ja välttämätön hengelliselle elämälle kuin hengitys ruumiille
(Katekismus). Jumala itse kehottaa meitä rukoilemaan ja turvautumaan
häneen. Rukouksessa pyydetään apua itselle tai toisille ja kiitetään Ju-
malan lahjoista. Se on myös Jumalan kunnioittamista, hänen kaikkival-
tiutensa tunnustamista ja pysähtymistä hänen katseensa alle. Rukous voi
olla sanatonta huokausta, tutun rukouksen lukemista tai vapaata puhetta
Jumalalle. Se voi tapahtua yksin, toisten kanssa tai yhdessä koko seura-
kunnan kanssa.

Jo varhaiset kristityt halusivat omistaa päivästä erityisiä hetkiä ruko-
ukseen ja Jumalan sanan mietiskelyyn. Tapa tunnettiin juutalaisuudessa,
mutta kristittyjä innoitti myös Jeesuksen ja apostolien esimerkki. Evan-
keliumin mukaan Jeesus vetäytyi rukoilemaan ”varhain aamulla” (Mark.
1:35). Pietari nousi katolle ”rukoilemaan kuudennen tunnin vaiheilla”
(Ap. t. 10:9). Kun Pietari ja Johannes menivät temppeliin, ”oli rukoushet-
ken aika, yhdeksäs tunti” (Ap. t. 3:1). Vankilassa ollessaan Paavali ja Silas
rukoilivat ja lauloivat Jumalalle ”keskiyön aikaan” (Ap. t. 16:25).

Päivän rukoushetkissä Raamattu on pukeutunut rukouksen muotoon:
Pyhän kirjan rukoukset ja opetukset yhdistyvät niissä yhdeksi pieneksi

jumalanpalvelukseksi arjen keskellä. Jo varhain rukoushetkien ydin muotoutui seuraavaksi:

1. Psalmit
2. Raamatun lukukappale
3. Uuden testamentin kiitoslaulu eli *canticum*
4. Isä meidän -rukous.

Rukoushetkien rungon muodostivat jo varhain Vanhan testamentin psalmit. Niihin liitettiin Raamatun lukeminen ja mietiskely. Jeesuksen opettaman Herran rukouksen lisäksi keskeisimpiin rukoushetkiin kuuluu jokin Uuden testamentin kiitoslauluista: Sakariaan, Marian tai Simeonin kiitoslaulu. Rukoushetkiä kehittivät erityisesti rukouselämään omisautuneet kilvoittelijat. Luostareissa saattoi sääntökunnasta riippuen olla jopa yhdeksän rukoushetkeä. Tärkeimmiksi muodostuivat aamurukous eli Laudes, iltarukous eli Vesper sekä Completorium eli rukous päivän päättyessä.

Jumalanpalvelusten kirjassa rukoushetkiä ovat aamurukous (Laudes), päivärukous (Ad sextam), iltarukous (Vesper) sekä rukoushetki päivän päättyessä (Completorium). Lisäksi iltarukouksen tai kompletorion alkuun voidaan liittää perinteinen Valon rukous (Lucernarium). Pienen rukoushetken kaava noudattaa perinteisen rukoushetken rakennetta, mutta on muodoltaan pelkistetympi. Nämä hetket löytyvät myös virsikirjan jumalanpalvelusliitteestä.

Rukoushetket ovat syntyneet pyrkimyksestä säännölliseen ja kurinalaiseen rukouselämään. Ne auttavat kristittyjä toteuttamaan elämässään Jumalan sanan kehotusta rukoilla lakkaamatta (1. Tess. 5:17). Kiinteät kaavat eivät estä vapaata rukousta, pikemminkin antavat sille suuntaa ja ryhtiä. Yhtenäinen rakenne ja yhteiset sanamuodot tukevat yhteistä rukousta. Kirkon perinteessä rukoushetkissä noudatetaan seuraavia tapoja:

1. Rukoushetken aikana seisotaan tai istutaan kuorissa, kirkon etuosassa tai muussa sopivassa paikassa. Alttarikynttilät sytytetään.
2. Ristinmerkki tehdään alkurukouksessa sanojen ”Jumala, ole armollinen...” kohdalla.
3. Kaikki kumartavat kevyesti aina kun sanotaan: ”Kunnia Isälle ja Pojalle ja Pyhälle Hengelle.”

4. Ristinmerkki tehdään Sakariaan, Marian ja Simeonin kiitoslaulun alussa sekä päätössiunauksessa.
5. Psalmi ja kiitoslaulu lauletaan tai luetaan, mikäli mahdollista, sämpäri kerrallaan vuoroittain.
6. Psalmin ja kiitoslaulun yhteydessä oleva antifoni lauletaan tai lausutaan yhdessä.
7. Ristinmerkki voidaan tehdä peukalolla huulten yli alkurukouksen kohdassa ”Herra, avaa minun huuleni”.
8. Mikäli hetkeen kuuluu saarna ja/tai hiljainen mietiskely, niiden ajaksi voidaan istuutua.

Toisaalta rukoushetket ovat muuta jumalanpalveluselämää vapaampia. Rukoushetken voi johtaa pappi, seurakunnan työntekijä tai muu seurakuntalainen. Ne voidaan toteuttaa rikkaasti tai pelkistetysti, lukien tai laulaen, seisoen tai istuen. Seurakunnan yhteisinä jumalanpalveluksina ne sopivat erityisen hyvin pienpiireille, kokouksiin ja hiljaisuuden retriitteihin, mutta myös yksittäinen seurakuntalainen voi käyttää niitä hengellisessä elämässään. Rukoushetken voi toimittaa yhtä hyvin kirkossa kuin kokoussalissa, tunturissa tai takkatulen ääressä. Ne sopivat sekä nuorille että varttuneille, sekä papeille että maallikoille.

Seurakunnissa tulisi rohkaista käyttämään rukoushetkiä luontevasti ja mutkattomasti. Rimaa on laskettava käyttämällä tarvittaessa myös yksinkertaisia toteutustapoja. Kirkon työhön opiskelevia on rohkaistava käyttämään rukoushetkiä sekä yksityisessä että yhteisessä rukouselämässään. Rukoushetket sopivat hyvin seurakuntien ja kristillisten järjestöjen työntekijöiden yhteisiin kokouksiin. Niiden välityksellä yhteinen rukous ja Jumalan sana voivat tulla voimaksi työhön ja arkeen.

Rukoushetkiin kuuluvat psalmit, raamatuntekstit ja rukoukset voidaan valita Evankeliumikirjasta kirkkovuoden ajankohdan mukaan. Psalmi voidaan lukea, mutta niiden luonne Raamatun lauluina pääsee oikeuksiinsa, kun ne kantilloidaan. Erityisen hyvin rukoushetkiin sopivat Jumalanpalvelusten kirjassa olevat yksinkertaiset psalmisävelmät (Muita psalmisävelmiä 1–10).

Pienen rukoushetken kaavalle rakentuvat myös Kirkollisten toimitusten kirjan 3. osan rukoushetket. Kirjan alussa oleva rukoushetken rakenne on tarkoitettu kirjassa olevia toimituksia varten. Tämän jälkeen annetaan

raamatuntekstejä, rukouksia ja musiikkiaineistoa yhteensä 25 eri tilanteen rukoushetkiin perheen, seurakunnan ja työpaikan juhlista sairauden, kuoleman ja surun kohtaamiseen. Näiden rukoushetkien toimittamisessa on otettava huomioon, että ne rakentuvat ihmisen elämänkaaren varaan ja liittyvät tiettyyn elämäntilanteeseen. Tavanomaisissa rukoushetkissä taas on kyse ajan pyhittämisestä arjen keskellä.

4. Yleisiä periaatteita ja ohjeita

4.1. Jumalanpalveluksen järjestämistä koskevia periaatteita

Kirkon työntekijän hengellinen elämä

Jumalanpalveluksen uudistuminen edellyttää kirkon työntekijöiden uudistumista. Vaikka liturgisen elämän järjestäminen on seurakunnan yhteinen asia, työntekijöiden panos vaikuttaa ratkaisevasti siihen, miten jumalanpalvelus käytännössä hoidetaan ja millaiseksi sen asema muodostuu seurakunnassa. Jumalanpalvelus voi olla elävä vain siellä, missä kirkon työntekijöiden oma hengellinen elämä on kiinnittynyt Jumalan sanaan, pyhiin sakramentteihin ja yhteiseen rukoukseen. Kun työntekijä saa itse voimaa jumalanpalveluksesta, siitä voi tulla voimanlähde myös muille. Jos yhteys jumalanpalvelukseen katoaa, työn merkitys uhkaa hämärtyä.

Rikas ja monipuolinen jumalanpalveluselämä tarvitsee kaikkien työntekijöiden ja luottamushenkilöiden omistautumista. Papilla ja kanttorilla on virkansa puolesta erityinen vastuu jumalanpalvelusten toimittamisesta. Suntio huolehtii kirkkotilan järjestämisestä. Diakonian viranhaltijat, nuorisotyönohjaajat ja lapsityöntekijät avustavat yhteisessä jumalanpalveluksessa ja toimittavat viikolla pienimuotoisia jumalanpalveluksia oman työnsä piirissä. Heidän ja seurakunnan tiedotuksesta vastaavien työ vaikuttaa siihen, kuinka seurakuntalaiset löytävät tiensä yhteiseen messuun.

Jokainen kirkon kasvatus- ja julistustehtäviin opiskeleva tarvitsee peruskoulutuksessaan jumalanpalvelukseen liittyviä tietoja ja taitoja. Kirk-

kokäsi- ja virsikirja sekä Jumalanpalveluksen opas ja Kirkollisten toimittusten opas muodostavat kaikkia yhdistävän pohjan. Perehtyminen Raamattuun, kirkon yhteiseen uskoon sekä ihmisten arkeen ja kysymyksiin tuo sisältöä puheeseen. Puhe- ja esiintymistaitojen harjoittelu tuo varmuutta paitsi jumalanpalvelusten johtamiseen myös muuhun työhön.

Teologien peruskoulutukseen kuuluu, että jokainen opiskelija oppii toimittamaan jumalanpalvelukset, kirkolliset toimitukset ja rukoukset kirkkokäsikirjan ja siitä annettujen ohjeiden mukaisesti. Ilman jumalanpalveluksen sisällön tuntemista liturgian toimittaminen muuttuu helposti ulkokohtaiseksi ja mekaaniseksi. Siksi tarvitaan tietoja liturgian historiasta ja jumalanpalveluksen teologiasta. Sama koskee soveltuvin osin diakonian ja kasvatuksen tehtäviin opiskelevia.

Kirkon työntekijän ammattitaito kehittyy jatkuvan opiskelun ja vuosien työkokemuksen myötä. Hyvän peruskoulutuksen lisäksi tarvitaan jatkuvaa oppimista. Jumalanpalveluksen toteuttamiseen osallistuvien kirkon työntekijöiden tulee säännöllisesti osallistua jumalanpalveluselämään liittyvään täydennyskoulutukseen.

Jumalanpalveluselämään liittyvä täydennyskoulutus auttaa syventämään ja soveltamaan aiemmin opittua. Seurakuntien, hiippakuntien, kirkkohallituksen, kristillisten järjestöjen ja kouluttavien laitosten tehtävänä on järjestää koulutusta, joka vahvistaa kirkon työntekijän ammatillisia valmiuksia, mutta tarjoaa myös mahdollisuuden hengelliseen uudistumiseen.

Ammatilliset valmiudet ovat tärkeitä myös oman jaksamisen kannalta. Mitä enemmän työntekijä kokee hallitsevansa omat tehtävänsä, sitä paremmat edellytykset hänellä on kokea työssään onnistumista ja iloa.

Valmistautuminen

Jokaisessa juhlassa on kaksi osaa, valmistautuminen ja itse juhla. Juhla tuntuu enemmän juhlalta, jos siihen on valmistauduttu huolella ja rauhassa. Messukaan ei ala alkuvirrestä, vaan sitä edeltää valmistautuminen Pyhän kohtaamiseen: ”Valmistaudu kohtaamaan Jumalasi, Israel” (Aam. 4:12)!

Valmistautuminen ei ole messuun osallistumisen ehto. Se tukee kuitenkin yksityistä rukouselämää ja tuo säännöllisyyttä uskonelämän hoitamiseen. Valmistautuminen luo siltaa yksityisen hartauselämän ja julkisen jumalanpalveluksen välille. Se helpottaa keskittymistä ja auttaa ymmärtämään juhlan sisältöä.

Valmistautuminen on sekä käytännöllistä että hengellistä. Jo jumalanpalveluksen sujuvuuden kannalta on tärkeää, että erityisesti jumalanpalveluksessa palvelevat valmistautuvat messuun huolellisesti ja rukoillen.

Liturgi johtaa sekä messua että sen suunnittelua. Hänen tulee valmistautua erityisen huolellisesti. Kanttori puolestaan vastaa jumalanpalveluksen musiikista ja sen harjoittamisesta. Liturgi sopii ajoissa suntion kanssa kirkkotilaan liittyvistä järjestelyistä ja suunnittelee messun toteutuksen yhdessä mahdollisen työryhmän kanssa. Huolellinen valmistautuminen on välttämätön osa papin, kanttorin, suntion ja muiden seurakunnan työntekijöiden työtä. Sen tähden siihen on varattava riittävästi aikaa.

Käytännön valmistelujen rinnalla on vähintään yhtä tärkeää hengellinen valmistautuminen. Sitä tukevat tietyt perinteet ja ulkoiset tavat. Tärkeintä on kuitenkin sielun lämmittäminen ja sydämen avaaminen juhlaa varten.

Valmistautuminen messuun

Messuun valmistautumisen taustalla on Jumalan kolmas käsky ja siihen liittyvä juutalainen sapattikäytäntö. Vanhatestamentillisen aikakäsityksen mukaan vuorokausi ei vaihdu keskiyöllä vaan illalla auringon laskiessa. Sapatti alkaa, kun aurinko on laskenut ja ensimmäiset tähdet ilmestyvät taivaalle. Kolmannen käskyn mukainen pyhän alkaminen ilmaistaan juutalaisissa kodeissa myös ulkoisesti: sytytetään sapattikynttilä, luetaan rukous ja laskeudutaan sapatin rauhaan.

Suomalaisessa kulttuurissa on sovellettu juutalaisia ja keskiaikaisia pyhään valmistautumisen perinteitä. Pyhään valmistautumisen ulkoisia muotoja ovat olleet erityisesti peseytyminen (saunaperinne) sekä lauantai-iltana soitettavat ehtoo- eli angeluskellot ja joskus myös niihin liittyvä angelusrukous. Yhä vielä ehtookellot muistuttavat alkavasta Herran päivästä ja kutsuvat sen viettoon.

Kirkon perinteessä messuun valmistautuminen alkaa lauantain iltarukouksesta. Sen tähden lauantai-illan vesperillä on erityinen merkitys muiden rukoushetkien joukossa. Vesperin yhteyteen kuuluu mahdollisuus yksityiseen rikkiin, hengelliseen puhdistautumiseen. Lauantai-iltarukous ajoittuu ehtookellojen aikaan, vaikka suomalaisessa kulttuurissa ei olekaan totuttu viettämään jumalanpalvelusta lauantai-iltana.

Messuun voidaan valmistautua henkilökohtaisesti lukemalla lauantain iltarukous tai vesper. Idän kirkkoissa käytetään edelleen alkukirkon ajoilta periytyviä valmistautumisrukouksia, jotka luetaan ennen liturgiaa. Papin valmistautumiseen on läntisessä perinteessä kuulunut psalmin 42 ja itäisessä perinteessä erityisesti psalmin 51 lukeminen. Rukouksiin voidaan liittää seuraava anomus:

*Pyhä ja kaikkivaltias Jumala,
joka olet meitä kohtaan hyvä ja armollinen.
Suo meidän viettää huomenna pyhää ehtoollista niin,
että tulimme osallisiksi sen hengellisistä lahjoista.
Virvoita silloin uskomme, toivomme ja rakkautemme.
Kuule meitä Jeesuksen Kristuksen,
meidän Herramme tähden.*

Kirkossa tunnetuin pappien valmistautumisrukous on kirkkoisä Ambrosius Milanolaisen nimeen liitetty ”Rukous pappeja varten heidän valmistautuessaan toimittamaan pyhää ehtoollista”.

Sunnuntaiaamuun on vanhastaan kuulunut rukoushetki. Laudes, jokin psalmi tai rukous voidaan lukea kirkkoon lähdetessä. Silloinkin, kun ihminen lähtee kirkkoon hengellisesti tyhjänä, ruumiillisesti väsyneenä tai henkisesti uupuneena, hänen on lupa valmistaa itseään psalmin 122 sanoin: ”Ilo valtasi minut, kun kuulin sanan: me lähdemme Herran huoneeseen!”

Valmistautuminen sakaristossa

Ennen jumalanpalveluksen alkua palvelutehtäviin osallistuvat kokoontuvat sakaristoon ajoissa, jotta valmistautuminen voi tapahtua rauhassa ja kiireettä. Siellä voidaan vielä tarkistaa tarpeelliset yksityiskohdat, mutta itse toimituksen kulku on suunniteltava aiemmin.

Kun kaikki ovat pukeutuneet asianmukaiseen liturgiseen vaatetukseen, pidetään rukous. Jumalanpalvelusten kirjassa on sitä varten erityisiä sakaristorukouksia. Sakaristossa voidaan sytyttää kynttilä. Rukous tulee viettää niin, että kanttori, suntio ja muut palvelutehtävissä toimivat voivat osallistua siihen. Jos jumalanpalveluksessa on mukana kuoro, valmistautuminen voidaan siirtää urkuparvelle tai toteuttaa muutoin niin, että kaikilla on mahdollisuus osallistua siihen. Tämä on otettava huomioon myös konfirmaatiojumalanpalveluksissa: nuorilla on oikeus hiljentymiseen suuren juhlan edellä. Sakaristorukouksen jälkeen palvelutehtävissä toimivat siirtyvät heille varatuille paikoille tai järjestäytyvät ristikulkueeseen.

Valmistautumiseen sakaristossa on keskityttävä asiaankuuluvalla hartaudella. Kaikenlainen hälinä ja asiaan kuulumaton toiminta on pyrittävä pitämään loitolla. Seurakunnissa on syytä laatia yhteistyössä ohjeisto, johon kaikki työntekijät sitoutuvat.

Kirkkotila on aina rauhoitettava hiljaisuuteen viimeistään 15 minuuttia ennen jumalanpalveluksen alkua. Kirkkotilan järjestäminen, välineiden tarkastaminen ja musiikin harjoittelu tulee saada valmiiksi hyvissä ajoin ennen tätä.

Jumalanpalveluksen suunnittelu

Rikas ja vahva jumalanpalveluselämä edellyttää huolellista ja pitkäjännitteistä suunnittelua. Kirkkoherralla on siitä erityinen vastuu. Suunnittelussa otetaan huomioon Kirkkokäsikirjan, Kirkkojärjestyksen ja Jumalanpalveluksen oppaan periaatteet. Niiden pohjalta seurakunnassa sovitaan, miten yhteistä jumalanpalveluselämää kehitetään ja elävöitetään. Kausittaisessa yleissuunnittelussa luodaan pohja yksittäisen jumalanpalveluksen suunnittelulle ja valmistelulle.

Jumalanpalveluksen yhteisöllinen luonne edellyttää, että yksittäinen jumalanpalvelus suunnitellaan etukäteen yhdessä. Messu ei ole papin yksityinen projekti. Yhteinen valmistautuminen yhdessä seurakuntalaisten kanssa kuuluu papin hengellisen työn ytimeen. Yhteistä suunnittelua johtaa liturgi, jolla on pappisvirkansa puolesta erityinen vastuu jumalanpalveluksesta. Suunnitteluun osallistuvat seurakunnan työntekijät ja seurakuntalaiset. Aikaa siihen tulee varata riittävästi.

Seurakunnan työntekijöille ja seurakuntalaisille tulee tarjota mahdollisuuksia perehtyä jumalanpalveluksen sisältöön. On tärkeää, että seurakunnissa huolehditaan erityisesti ehtoollisavustajien asianmukaisesta opastamisesta.

Suunnittelu tapahtuu aina seurakunnan omien edellytysten ja voimavarojen mukaan. Työntekijöiden ja seurakuntalaisten vastuun korostaminen ei saa johtaa siihen, että jumalanpalveluksen suunnittelu koetaan raskaaksi taakaksi erilaisten vaatimusten ja paineiden keskellä. Papille on jätävä aikaa ja voimia muidenkin tehtävien hoitamiseen. Seurakuntalaisilla on myös oikeus tulla ”valmiiseen pöytään”.

Parhaiten suunnittelu on hoidettu silloin, kun se synnyttää yhteistyötä seurakunnan työntekijöiden ja seurakuntalaisten kesken, sitouttaa kaikkia jumalanpalvelukseen ja antaa papille voimaa ja virikkeitä viikon virkatehtävien hoitamiseen (puheet, hartaudet, kirjoitukset).

Suunnittelun periaatteita

Suunnittelu ei ole vain tekninen tapahtuma, jossa sovitaan työnjaosta. Liikkeelle lähdetään jumalanpalveluksen sisällöstä: kirkkovuoden ajankohdasta, pyhäpäivän kuvauksesta, raamatunteksteistä ja virsiehdotuksista. Samalla on hyvä pohtia yhteiskunnallisesti tai paikallisesti tärkeitä asioita, joita voitaisiin ottaa esille esimerkiksi saarnassa ja yhteisessä esirukouksessa. Suunnittelun yhteydessä voidaan lisäksi sopia siitä, miten jumalanpalveluksesta tiedotetaan ja ketkä kaunistavat kirkon, toivottavat seurakuntalaiset tervetulleiksi, jakavat käsiohjelmat, kantavat kulkueristää ja kynttilöitä, valmistavat esirukouksen, valitsevat virret ja muun musiikin, huolehtivat Jumalan sanan lukemisesta ja kantavat kolehdin.

Suunnittelu helpottuu, jos seurakunnassa on käytössä erityinen suunnittelulomake, jossa on lueteltu kaikki palvelutehtävät. Lukuisten tehtävien jakaminen yksittäisille seurakuntalaisille ei ole arvo sinänsä. Tärkeintä on huolehtia siitä, että seurakunta voi osallistua jumalanpalvelukseen ja kantaa yhdessä vastuuta siitä.

Jumalanpalveluksen jälkeen suunnitteluryhmä voi kokoontua arvioimaan toteutusta. Arviointi on eri asia kuin itse jumalanpalveluksen tai palvelutehtävissä toimineiden ulkoisen suorituksen arvosteleminen.

Kausisuunnittelu

Seurakunnissa tarvitaan yksittäisten jumalanpalvelusten suunnittelun lisäksi myös jumalanpalveluselämän pitkän aikavälin kausisuunnitelmia. Ne voidaan tehdä joko kirkkovuoden tai vuodenaikojen jaksoina esimerkiksi 3–5 kertaa vuodessa.

Kausisuunnittelussa tulee kiinnittää huomiota seuraaviin asioihin

- seurakunnan jumalanpalveluselämän kokonaisuus suunnitellaan niin, että kirkkovuoden erityisajat pääsevät rikkaasti esille
- tehdään suunnitelma siitä, millaisia jumalanpalveluksia suunnittelukauden aikana pidetään ja missä seurakunnan toimipaikoissa ne toimitetaan (ks. myös KJ 2:2,3)
- tehtävät ja vastuu jaetaan työntekijöille ajoissa; näin taataan mahdollisuus kunnolliseen suunnitteluun ja valmisteluun
- jumalanpalvelusten musiikki ja kuorojen käyttö suunnitellaan ajoissa, sillä kuorot ja musiikkiyhtyeet tarvitsevat pitkän ajan valmistautumiseensa
- luottamushenkilöiden, kyläkuntien, yhdistysten, vammaisryhmien, työalojen ja muiden vastuuryhmien tehtävät jaetaan ajoissa, sillä silloin myös nämä ryhmät ehtivät halutessaan mukaan jumalanpalveluksen sisällön suunnitteluprosessiin
- päätetään kirkkokahvien ja muiden jumalanpalvelukseen liittyvien tilaisuuksien määrä ja rytmitys
- otetaan huomioon työntekijöiden vapaa-ajat ja sijaisuudet myös jumalanpalveluselämän kannalta
- huolehditaan jumalanpalveluselämään liittyvästä tiedottamisesta

Suunnittelu yhdistää

Yhteinen jumalanpalvelus on seurakunnan elämän keskus. Vaikka messun tulisi yhdistää kaikkia seurakunnan työaloja, työntekijöitä ja seurakuntalaisia, se on usein eriytynyt muusta viikkotoiminnasta, jopa jäänyt muun toiminnan varjoon.

Jumalanpalveluksesta voi tulla entistä näkyvämmän seurakunnan elämän keskus, jos

- osallistuminen yhteiseen jumalanpalvelukseen otetaan selkeästi seurakunnan kaikkien työalojen yhteiseksi päämääräksi
- jokainen seurakunnan työntekijä ja luottamushenkilö huolehtii jumalanpalveluselämän yhtenäisyydestä sitoutumalla kirkon yhteiseen jumalanpalvelusjärjestykseen
- papit kutsuvat rohkeasti jumalanpalvelukseen toimituskeskusteluissa ja muissa yhteyksissä kohtaamiaan ihmisiä
- kanttorit, diakonit, nuorisotyönohjaajat, lapsityöntekijät ja seurakunnan muut työntekijät kutsuvat jumalanpalvelukseen niitä seurakuntalaisia, joiden parissa he työskentelevät
- seurakunnassa huolehditaan jatkuvasti, yhteisesti ja määrätietoisesti jumalanpalveluselämään kasvattamisesta
- kirkkovuoden ajankohta elää ja heijastuu rikkaasti kirkollisissa toimituksissa ja viikon toiminnassa
- edellisen sunnuntain tekstejä, rukouksia ja virsiä käytetään viikon hartauksien ja rukoushetkien aineistona
- seurakunnan kaikilla työntekijöillä ja heidän perheillään on elävä yhteys jumalanpalvelukseen
- seurakunnan työntekijöillä ja työalojen piirissä toimivilla seurakuntalaisilla on mahdollisuus osallistua jumalanpalveluksen suunnitteluun ja toteuttamiseen
- eri työaloilla, järjestöillä, kylillä, kinkeripiireillä, herätysliikkeillä ja muilla yhteisöillä on omat kirkkopyhänsä, jolloin ne ovat aktiivisesti mukana jumalanpalveluksen suunnittelussa ja toteutuksessa
- paikkakunnan kuorot ja muut musiikkivoimat kutsutaan palvelemaan yhteisessä jumalanpalveluksessa
- kirkkokäsikirjan mukainen jumalanpalvelus toimitetaan ennakoluulotomasti ja rikkaasti siten, että se on yhtä aikaa juhlallinen ja yksinkertainen, harras ja kodikas, kiireetön mutta ei liian pitkä, opillinen ja kokemuksellinen, liturginen ja karismaattinen
- erityisryhmille suunnitellut erityisjumalanpalvelukset rikastuttavat jumalanpalveluselämää ja tukevat sunnuntain yhteistä pääjumalanpalvelusta
- seurakunnassa panostetaan ennen jumalanpalvelusta ja sen jälkeen tapahtuvaan ihmisten kohtaamiseen

Kirkkotila

Jumalan asuinsija ja seurakunnan koti

Uuden testamentin kuvakielessä Kristuksen kirkko on ”hengellinen rakennus”, joka on tehty ”elävistä kivistä” (1. Piet. 2:5). Pyhä Henki liittää kristityt rakennuskivinä yhteen rakennukseen, joka kasvaa Herran pyhäksi temppeliksi. Tämän temppelin perustuksena ovat apostolit ja profeetat, ja sen kulmakivi on itse Kristus Jeesus (Ef. 2:20–22). Jumalan kansana seurakunta tarvitsee paikan, jonne se kokoontuu palvomaan kolmiyhteistä Jumalaa ja vahvistamaan uskovien keskinäistä yhteyttä. Kirkkorakennus on sekä seurakunnan koti (domus ecclesiae) että Jumalan asuinsija ihmisten keskellä (domus Dei).

Kun uusi kirkko vihitään Jumalalle pyhitetyksi huoneeksi, vihkimisen jälkeen sitä saa käyttää vain sen pyhyyteen soveltuviin tarkoituksiin (KJ 14:2,1). Kaikkien seurakuntalaisten ja kirkossa vierailevien tulee kunnioittaa kirkkotilan pyhyyttä. Kirkon käyttämisestä päättävät kirkkoherra ja kirkkoneuvosto yhdessä. Kirkkoherra valvoo kirkon käyttöä. Suntion erityisenä tehtävänä on vaalia kirkkotilan pyhyyttä ja huolehtia kirkon esineistön kunnosta.

Kirkkotila rakentuu alttarin ympärille. Kiinteän alttarin lisäksi jokaiseen kirkkoon tulisi kuulua ainakin saarnatuoli tai lukupulpetti, risti tai krusifiksi, ehtoolliskalusto, kastemalja, alttarikynttilät, asianmukaiset kirkkotehtiit ja liturgiset vaatteet. Luterilainen kirkko on aina tunnustanut musiikin ja kuvataiteen arvon. Siksi jokaisessa kirkossa tulisi olla urut tai vastaava säestyssoitin sekä alttaritaulu tai muuta kirkkotaidetta. Bysanttilaiseen tai muuhun tapaan maalattu ikoni sopii hyvin luterilaiseen kirkkoon.

Seurakunnan tulee vaalia ja kunnioittaa niiden esivanhempien työtä, jotka ovat usein suurin ponnistuksin rakentaneet kirkon. Myös lainsäädäntö asettaa muutoksille rajoituksia, joiden tehtävä on suojella historiallisia arvoja. Siksi kirkkotilaa voidaan muuttaa vain vähän. Seurakunnan tulee etsiä juuri omaan kirkkotilaansa sopivia jumalanpalveluksen toteutustapoja.

Kirkkotila ei silti ole museo vaan elävän seurakunnan koti. Siksi sen tulee joustaa sopivalla tavalla ajan vaatimusten mukaan. Mahdollisia muutostarpeita on arvioitava sekä teologisesti että käytännöllisesti. Kaikki

muutokset on suunniteltava huolellisesti ja toteutettava vasta kun riittävä yksimielisyys on saavutettu. Kirkkotila rakentuu kiinteän alttarin ympärille, mutta muutoin uusissa kirkoissa tulisi välttää kiinteitä ratkaisuja.

Kirkkotilan käyttö

Kirkkotilat ovat erilaisia, ja siksi on vaikeaa antaa kaikkiin tiloihin soveltuvia ohjeita siitä, mistä paikasta kukin jumalanpalveluksen osa johdetaan.

Joissakin kirkoissa alttari on kiinni kuorin takaseinässä, toisissa se on irti seinästä. Silloin kun alttari on kiinni kuorin seinässä, pappi toimittaa alttarilla ollessaan jumalanpalvelusta alttarin edessä kasvot kohti kuorin päätä (versus apsidem). Hän kääntyy seurakuntaan ainoastaan niissä kohdissa, joissa puhutellaan seurakuntaa (puhuttelut, synninpäästö, lukukappaleet, siunaus). Käytännön taustalla on varhaiskristillinen tapa, jossa pappi rukoilee yhdessä seurakunnan kanssa kasvot kohti itää ja Jumalaa. Puhutellessaan seurakuntaa pappi toimii puolestaan Kristuksen persoonassa ja kääntyy näissä kohdissa kohti seurakuntaa.

Silloin kun alttari on keskemällä ja irti seinästä, pappi toimittaa alttarilla ollessaan jumalanpalvelusta aina kirkkokansa päin (versus populum). Poikkeuksen tekevät kirkolliset toimitukset. Esimerkiksi avioliittoon vihkimisessä on luontevaa, että pappi ei jää alttarin taakse, vaan asettuu mahdollisimman lähelle vihkiparia. Tällöin rukoukset voidaan lukea kasvot kohti alttaria, mikäli se äänentoiston puolesta on mahdollista.

Monet suomalaiset kirkot rakentuvat ajatukselle, että jumalanpalvelus johdetaan kahdesta pisteestä, alttarilta ja saarnatuolista. Saarnatuolin tilalla tai rinnalla voi olla myös erillinen lukupulpetti. Ajatus sanan ja sakramentin yhteenkuuluvuudesta heijastuu itse tilassa.

Tällaisissa kirkoissa jumalanpalvelus voidaan toimittaa siten, että lukupulpetista johdetaan johdanto-osa ja sanaosa, alttarilta puolestaan johdetaan ehtoollisosa ja päätösosa. Tämä ratkaisu korostaa alttaria ehtoollispyytänä ja lukupulpettia sanan pyytänä. Voidaan toimia myös niin, että alttarilta johdetaan johdanto-osa, ehtoollisosa ja päätösosa ja lukupulpetista johdetaan sanaosa. Ratkaisu korostaa alttaria sekä rukouksen että ehtoollisen paikkana.

Joissakin kirkkorakennuksissa tilan käyttö jumalanpalveluksessa jäsen-
tyy niin sanotun nelipistemallin mukaisesti seuraavasti:

1. Liturgi toimittaa johdanto-osan kuorin keskeltä alttarikaiteen edes-
tä; synnintunnustuksen ajaksi hän voi kääntyä alttariin päin ja
myös polvistua alttarikaiteelle.
2. Vanhan testamentin ja Uuden testamentin lukukappaleet sekä esi-
rukoukset luetaan lukupulpetista, joka on kuorissa seurakunnasta
katsoen oikealla (ns. epistola-ambo).
3. Evankeliumi luetaan ja saarna pidetään toisesta lukupulpetista,
joka on kuorissa seurakunnasta katsoen vasemmalla (ns. evankeliu-
miambo).
4. Liturgi johtaa ehtoollisosan kokonaisuudessaan alttarilta.
5. Liturgi johtaa päätösosan kuorin keskeltä alttarikaiteen edestä, ku-
ten johdannon.

Toimittamisen kannalta merkitystä on myös urkujen paikalla. Erityisissä
tilanteissa kirkkotilaan voidaan pystyttää rukousalttareita. Jumalanpalve-
luksen johtajaa varten voi olla oma istuin. Tuomiokirkko eli katedraali on
saanut nimensä piispalle varatusta istuimesta.

Seurakunnan jumalanpalvelus toteutetaan kunkin kirkkotilan ehdoil-
la. Tilan mahdollisuuksia käytetään rohkeasti hyväksi samalla kun huo-
lehditaan siitä, että jumalanpalveluksen toimittaminen säilyy levollisena.
Pysähtyneisyys ei ole arvo, mutta ei myöskään tarkoitukseton liikuskelu.
Tärkeää on, että valitut ratkaisut sopivat luontevasti kirkkotilaan, palvele-
vat jumalanpalveluksen johtamista ja ovat liturgisesti johdonmukaisia.

Kukat

Kukat kaunistavat kirkkotilaa, ilmentävät alttarin kunnioitusta ja muis-
tuttavat Jumalan luomistyöstä. Kukkien valintaan ja käyttöön liittyy eräitä
kirkollisia perinteitä. Alttarilla käytetään tavallisesti leikkokukkia, jotka
juurestaan irti leikattuina kaunistavat alttaria ja antavat siinä elämänsä.
Siten ne muistuttavat uhrista ja elämän hauraudesta. Tästä syystä alta-
rille ei tavallisesti tuoda ruukkukukkia, joita on tarkoitus pitää hengissä
kastelemalla, ei myöskään muovikukkia. Osa alttarikukista voidaan jättää
sunnuntain jumalanpalveluksen jälkeen alttarille, missä ne kuihtuvat ja

muistuttavat katoavaisuudesta. Kukat voidaan alttaripöydän sijasta asettaa myös erilliseen telineeseen alttarin viereen.

Kukkien valinnassa vallitsee suuri vapaus. Kirkkovuoden liturgiset värit voi ottaa huomioon, mutta niitä ei tarvitse seurata orjallisesti. Eräillä kirkkovuoden pyhäpäivillä ja ajanjaksoilla on perinteinen kukkansa. Eri-tyisesti juhla-aikoihin on muotoutunut pysyvää käytäntöä.

Seuraavassa on joitakin esimerkkejä ja vaihtoehtoja

- 1. adventtisunnuntai: valkoisia kukkia
- itsenäisyyspäivä: valkoisia ja sinisiä kukkia
- 2.–3. adventtisunnuntai (paasto): sinipunainen tai sininen
- 4. adventtisunnuntai (mariapyhä): valkoinen lilja, muu mariansininen tai valkoinen kukka
- jouluaika: ruusu (Kristuksen symboli), punaiset tulppaanit, hyasintti, kielo (Marian symboli); muualle kirkkotilaan sopivat myös joulutähti ja amaryllis
- loppiais aika: perusvärinä vihreä
- laskiaissunnuntai ja paastonaika: kukkien perusvärinä voi olla sinipunainen tai sininen; tunnetaan myös perinne, jossa paastonaikana ei käytetä kukkia
- leipäsununtai (4. paastonajan sununtai) eli puolipaastosunnuntai: ruusu
- Marian ilmestyspäivä ja muut mariapyhät: valkoinen lilja; vaihtoehtoisesti valkoinen tulppaani tai hyasintti; ruusu
- palmusunnuntai: pajunoksat tai palmunoksat
- kiirastorstai: punaisia ja valkoisia kukkia
- pitkäperjantai: käytetään viittä punaista ruusua (Kristuksen viisi haavaa) alttarilla tai muualla kuorissa; alttari voi olla myös kokonaan riisuttu kukista; lisäksi voidaan käyttää orjantappurasta tehtyä kruunua
- pääsiäinen: pääsiäisliljat eli keltanarsissit
- pääsiäisaika: keltaiset ja valkoiset liljat, hiirenkorvalla olevat koivunoksat ja kevät kukat
- helluntai ja helluntaijakso: valkoisia narsisseja eli ”helluntaililjoja”; kaksitoista punaista tai punakeltaista tulppaania apostolien vertauskuvana; punaisia neilikkoita tai akileijoja rakkauden vertauskuvana,
- Pyhän Kolminaisuuden päivä: alttarikukkien väreinä esimerkiksi purppuranpunaista, sinistä ja vihreää
- myöhempi helluntaijakso ja luomakunnan sununtai: erivärisiä luonnonkukkia
- kirkastussunnuntai: valkoista, esimerkiksi liljoja
- pyhäinpäivä: valkoista ja punaista (poisnukkuneet Kristuksen todistajat)
- valvomisen sununtai ja tuomiosunnuntai: violettiä, valkeaa tai purppuraa tai eri värejä yhdessä; sinipunaisia krysanteemeja kuivien ja vihreiden oksien kanssa (elämän ja tuomion ylösnousemus).

Kirkkotekstiilit

Kirkon julistama sana ja liturgiset tekstiilit, *paramentit*, kuuluvat yhteen. Paramentit korostavat näkyvällä tavalla jumalanpalveluksen sisältöä ja kunnioitusta Jumalan kansan juhlaa kohtaan. Kirkkotekstiilien käyttö perustuu kirkon vuosituhantiseen perintöön, johon Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa liitytään kristikunnan läntisessä perinteessä kehittynein muodoin.

Paramentit ovat osa seurakunnan jumalanpalveluselämää. Niitä on käsiteltävä huolellisesti, ja niiden säilytyksestä, puhtaudesta ja kunnosta tulee pitää erityistä huolta.

Altтари peitetään valkoisella liinalla. Alttarivaate (*antependium*) peittää alttaripöydän etusivua. Sen korvaa toisinaan alttarin reunusvaate (*superfrontale*). Liturgisiin tekstiileihin kuuluu myös saarnatuolin ja lukupulpetin kirjaliina (*pulvinarium*). Nämä vaihtelevat kirkkovuoden liturgisten värien mukaan.

Ehtoollisen vietossa ovat käytössä liturgista väriskaalaa noudattava kalkkiliina (*velum*) sekä valkoiset liinavaatteet: korporaaliliina (*corporele*), jonka päälle ehtoollinen alttarilla katetaan ja puhdistusliinat (*purificatores*). Lisäksi ehtoollistekstiileihin voivat kuulua korporaalin kotelo eli bursa sekä kovitettu liina eli palla. Näitä tekstiilejä käyttämällä osoitetaan kunnioitusta Kristuksen todellista läsnäoloa kohtaan ja helpotetaan ehtoollisaineiden jakamista ja arvokasta käsittelyä.

Seuraavilla liturgisilla väreillä ilmastaan kirkkovuoden kulkua ja sanomaa:

- valkoinen: kirkkauden, ilon ja puhtauden väri Kristus-juhlissa ja pääsiäisaikana (rinnakkaisvärejä hopea ja kulta),
- punainen: Pyhän Hengen, tulen, veren ja todistuksen väri helluntaina ja marttyyrijuhlissa,
- vihreä: kasvun ja elämänvoiman väri loppiaisaikana ja helluntain jälkeisenä aikana,
- violetti: katumuksen, odotuksen ja valmistautumisen väri joulun ja pääsiäispaaston aikana (rinnakkaisvärejä sinipunainen ja tummansininen),
- musta: kuolemansurun väri pitkäperjantaina ja hiljaisena lauantaina.

Evankeliumikirjaan on merkitty kunkin pyhäpäivän liturginen väri. Liturginen väri vaihdetaan yleensä pyhän aattona klo 18. Sitä käytetään koko seuraavan viikon ajan.

On kuitenkin sellaisia pyhäpäiviä, joiden värisuositus rajoittuu kyseiseen päivään. Tällöin liturginen väri vaihdetaan vain yhden päivän ajaksi. Esimerkiksi paaston aikaan vietettävänä Marian ilmestyspäivänä käytetään valkoista väriä vain sunnuntain ajan, sen jälkeen palataan kirkkovuoden mukaiseen väriin (violettiin tai siniseen).

Tällaisia ”pistepyhiä” ovat

- I. adventtissunnuntai
- tapaninpäivä (26.12.)
- apostoli Johanneksen päivä (3. joulupäivä)
- viattomien lasten päivä (4. joulupäivä)
- kynttilänpäivä
- Marian ilmestyspäivä
- apostolien päivä
- juhannuspäivä
- kirkastussunnuntai
- mikkelinpäivä
- pyhäinpäivä
- Pyhän Henrikin muistopäivä (19.1.)
- itsenäisyyspäivä (6.12.).

Kirkonkellot

Kellojen soitto periytyy esikristilliseltä ajalta. Kirkko omaksui kellojen käytön jo varhain. Vanhalla viestintävälineellä haluttiin julistaa uutta sanaa. Kirkonkellojen soitolla kutsutaan yhteiseen jumalanpalvelukseen ja seurakunnan muihin tilaisuuksiin. Lisäksi kirkonkelloilla ilmoitetaan esimerkiksi yhteisöä koskettavista asioista (kuolinkellot) ja pyhäpäivän alkamisesta (ehtookellot).

Useissa seurakunnissa on ohjesääntö kirkonkellojen soitolle. Niiden pohjana saattaa olla hyvinkin vanha paikallinen tapa. Kirkonkelloja voidaan soittaa paikkakunnan perinteisen tavan mukaan. Muutoin noudatetaan seuraavia ohjeita:

Pyhäkellot

Ehtookellot Soitetaan lauantaisin hiljaista lauantaita lukuun ottamatta klo 18. Suurella kellolla soitetaan yhtäjaksoisesti noin 10 minuuttia, minkä jälkeen läpätään. Läppäämisellä tarkoitetaan kolmea kolmen lyönnin jaksoa (3 x 3) niin, että jaksojen välissä on lyhyt tauko.

Huomenkellot Soitetaan sunnuntai- ja juhlapäivinä aamulla klo 9. Ensin läpätään, sen jälkeen soitetaan suurella kellolla tavalliseen tapaan noin 10 minuuttia.

Papinkellot Soitetaan pienellä kellolla papin saapuessa kirkkoon tai klo 9.45.

Yhteensoitto Soitetaan kaikilla kelloilla noin viisi minuuttia ennen jumalanpalveluksen alkua.

Loppusoitto Soitetaan läppäämällä.

Kaksoispyhinä kelloja ei soiteta perjantaina.

Kuolinkellot

Sielunkellot Soitetaan kaikilla kelloilla kuolemantapauksen tultua tiedoksi klo 10:n ja 12:n välillä noin 15 minuuttia. Vanhojen soittotapojen mukaan miespuolisen vainajan soitto aloitetaan isolla kellolla ja naispuolisen vainajan pienellä kellolla. Soittotavat vaihtelevat paikkakunnittain.

Hautakellot Soitetaan ruumista hautaan vietäessä tai laskettaessa. Ennen hautaan siunaamisen alkua voidaan soittaa myös yhteensoitto.

Muut tilaisuudet

Iltajumalanpalveluksiin ja vastaaviin tilaisuuksiin soitetaan samalla tavalla kuin pääjumalanpalveluksiin. Huomenkelloja vastaava soitto voidaan jättää pois.

Seurakunnan osallistuminen

Jumalanpalveluksen varsinainen toimittaja on seurakunta. Sana liturgia (laos 'kansa', ergon 'työ') viittaa Jumalan kansansa hyväksi tekemään palvelukseen, mutta myös koolla olevan seurakunnan toimittamaan palvelukseen. Uudessa testamentissa kutsutaan seurakuntaa "kuninkaalliseksi papistoksi, pyhäksi heimoksi ja Jumalan omaksi kansaksi" (1. Piet. 2:9), joka on kutsuttu "alati uhraamaan Jumalalle kiitosuhria" (Hepr. 13:15). Tästä yhteisestä pappeudesta ihminen tulee osalliseksi pyhässä kasteessa, jossa hänet liitetään Kristuksen kuolemaan ja ylösnousemukseen (Room. 6:4).

Kirkon historiassa on aikoja, jolloin seurakunta on ollut vaarassa jäädä papin toimittaman palveluksen passiiviseksi seuraajaksi. Luterilainen uskonpuhdistus pyrki korostamaan sitä vanhakirkollista ajatusta, että seurakunta on liturgian varsinainen subjekti eli toimittaja. Silti myöhempi kehitys johti myös luterilaisissa kirkkoissa usein siihen, että pappi toimitti yksin lähes koko jumalanpalveluksen.

Seurakunta on jumalanpalveluksen subjekti ennen muuta silloin, kun se voi yhteisönä osallistua aktiivisesti ja näkyvästi itse jumalanpalveluksen toimittamiseen. Ei riitä, että valittu joukko yksittäisiä seurakuntalaisia osallistuu messun suunnitteluun tai toimii palvelutehtävissä, vaikka sekin on arvokasta. On pyrittävä sellaiseen toteutukseen, jossa jokainen voi osallistua ja olla mukana. Tämä edellyttää sekä yhtenäistä jumalanpalvelusjärjestystä että pitkäjänteistä jumalanpalveluskasvatusta. Erilaisissa jumalanpalveluksissa on oltava riittävästi yhdistäviä elementtejä.

Seurakuntalaiset osallistuvat jumalanpalvelukseen lausumalla ja laulamalla yhteisiä osia. He osallistuvat jumalanpalvelukseen veisaamalla, elein, kuulemalla evankeliumia, rukoilemalla sydämessään ja ottamalla vastaan ehtoollisen sakramentin. Osallistumista on myös hiljentyminen ja Jumalan läsnäolossa lepääminen.

Seurakuntalainen oppii osallistumaan jumalanpalveluksen toimittamiseen parhaiten käymällä säännöllisesti kirkossa. Tämä on erityinen haaste seurakunnan julistus- ja kasvatustehtävissä toimiville, mutta koskee yhtä lailla kaikkia työntekijöitä ja luottamushenkilöitä. On pyrittävä määrätietoisesti siihen, että keskeiset jumalanpalvelustavat, virret, uskontunnustus, Isä meidän -rukous ja seurakunnassa käytetty messusävelmäsarja voivat

tulla tutuiksi jo lapsesta lähtien. Lapsi- ja nuorisotyö on avainasemassa jumalanpalveluselämään kasvattamisessa. Pyhäkoulussa, päiväkerhossa, rippikoulussa ja nuorisotyön piirissä saadaan ratkaisevat vaikutteet.

Lapset jumalanpalveluksessa

Jeesuksen mukaan Jumalan valtakunta kuuluu lasten kaltaisille. Vapahtaja asetti lapset kaikkien uskovien esikuvaksi ja puolusti heidän oikeuttaan tulla hänen luokseen. Hän sanoi: ”Sallikaa lasten tulla minun luokseni, älkää estäkö heitä. Heidän kaltaistensa on Jumalan valtakunta. Totisesti: joka ei ota Jumalan valtakuntaa vastaan niin kuin lapsi, hän ei sinne pääse.” Hän otti lapset syliinsä, pani kätensä heidän päälleen ja siunasi heitä. (Mark. 10:13–16.)

Jeesuksen esimerkin ja lähetyskäskyn (Matt. 28:18–20) mukaisesti kirkko kantaa lapsia Vapahtajan luo kastamalla heitä kolmiyhteisen Jumalan nimeen. Kasteessa heidät otetaan Kristuksen ja hänen kirkkonsa yhteyteen. Luterilaisen käsityksen mukaan Jumalan edellytyksetön armo kuuluu kaikille – ja lapsikasteessa se tulee erityisen kirkkaasti esille.

Mutta kuinka lapset voivat oppia turvautumaan Hyvään Paimeneen, ellei kukaan kerro hänestä? Kuinka he voivat löytää tiensä jumalanpalvelukseen, ellei kukaan ohjaa tielle? Kuinka he voivat oppia rukoilemaan, tunnustamaan uskoaan tai laulamaan kiitosta, ellei kukaan opeta?

Jumalanpalveluksessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsiin. Lasta on pidettävä jokaisen jumalanpalveluksen kunniavieraana. Hänen arvonsa on tunnustettava ja hänen osallistumistaan tuettava kaikin keinoin. Lasten osallistumista tuetaan esimerkiksi

- auttamalla ja rohkaisemalla vanhempia kristillisessä kasvatuksessa,
- madaltamalla lapsiperheiden kynnystä tulla jumalanpalvelukseen ja ehtoollispöytään,
- järjestämällä säännöllisesti erityisiä perhe- ja lastenjumalanpalveluksia,
- asettamalla jumalanpalveluskasvatus kaikkien työalojen, erityisesti kasvatuksen, pysyväksi painopisteeksi,
- kiinnittämällä erityistä huomiota jumalanpalveluksessa käytettävään kieleen – sekä verbaaliseen että symboliseen,

- panostamalla koulukirkkojen ja päivähoidon kanssa yhteistyössä järjestettävien jumalanpalvelusten toteutukseen,
- vahvistamalla seurakunnan musiikkityön ja kasvatustyön yhteyttä jumalanpalvelukseen,
- edistämällä virsien ja hengellisten laulujen osaamista (virsimerkki, virsivisa jne.),
- huolehtimalla yleisesti, että seurakunnissa ja jumalanpalveluksissa vallitsee lapsimyönteinen ilmapiiri.

Perhe on seurakunnan tärkein yhteistyökumppani. Kotien hengellisen elämän tukeminen kuuluu seurakunnan ydintehtäviin: vanhempia rohkaitaan opettamaan rukousta ja siirtämään uskoa ja kristillisiä tapoja lapsille. Perheitä kutsutaan myös erilaisiin messuihin, joissa otetaan huomioon eriikäisten hengelliset tarpeet. Jumalanpalveluksessa koettava lämmin hengellisyys yhdistää perheenjäseniä, sukuja ja sukupolvia. Kyse on eri työalat yhdistävästä ja rajat ylittävästä toiminnasta, koko seurakunnan yhteisestä asiasta.

Yleiseksi tavoitteeksi tulisi asettaa, että jokainen kymmenvuotias seurakuntalainen tuntee Isä meidän -rukouksen, vähintään kymmenen virttä ja seurakunnan lauluosuudet yhdestä messusävelmäsarjasta. Osallistumista tukee myös, jos lapsi tuntee keskeiset jumalanpalvelustavat (seisominen, ristinmerkki, käsien ristiminen ja pään kumartaminen rukoukseen).

Lasten jumalanpalvelus on suunnattu lapsille ja toteutettu heidän ehdoillaan. Tällaisia ovat esimerkiksi vauvakirkot, lastenkirkot sekä päiväkerhojen ja koulujen jumalanpalvelukset.

Kirkkokäsikirjan mukainen seurakunnan yhteinen pääjumalanpalvelus antaa perusmallin myös lasten jumalanpalveluksille. Käsikirjaa käytetään ottamalla huomioon lapsen ikävaihe, kyvyt ja tarpeet. Puhutteluissa ja rukouksissa käytetään lapsille ymmärrettävää kieltä, symbolisella toiminnalla vahvistetaan osallistumista. Virsien tulee olla mahdollisimman tuttuja. Saarnan havainnollistamiseen panostetaan erityisellä tavalla käyttämällä esimerkiksi kerrontaa, kuvia tai havaintovälineitä. Liturgisessa ja musiikillisessa toteutuksessa voidaan käyttää seurakunnan yleistä messusävelmäsarjaa, perhemessun sävelmäsarjaa tai lapsille ja nuorille tarkoitettujen vaihtoehtoisten messujen musiikkia.

Lapsen ikävaiheen arvioiminen asettaa kirkon työntekijän ammattitaidon koetukselle: lasta ei tulisi yliarvioida, mutta ei myöskään aliarvioida. Vaikea kieli ja välinpitämättömän toimittamisen tapa herpaannuttavat helposti keskittymisen, toisaalta paapova puhe ja sirkusmainen kokonaisuus jättävät levottomaksi. Myös lapsi kaipaa mahdollisuutta hiljentyä, rukoilla, levätä ja laulaa Jumalan edessä.

Samalla kun tuetaan lapsen osallistumista, on huolehdittava myös siitä, että hän saa olla lapsi. Hänellä on oikeus osallistua omalle kehitysvaiheelleen ja persoonalleen soveltuvalla tavalla. Lapsille voidaan antaa jumalanpalveluksessa sopivia palvelutehtäviä, mutta toisaalta on huolehdittava siitä, ettei heidän harteilleen kasata turhaa sosiaalista painetta. Esimerkiksi lukijoiksi valitaan vain sellaisia, jotka ovat riittävän kypsiä ja varttuneita tehtävään. Ehtoollisavustajina ei tule käyttää lapsia ja nuoria, jotka eivät vielä ole käyneet rippikoulua ja joita ei ole perehdytetty tehtävään. Tarkoituksena on, että lapsi kokee osallistumisen ja avustamisen etuoikeudeksi, ei taakaksi.

Lasten ja nuorten osallistuminen ehtoolliselle

Lasten ja nuorten oikeudesta osallistua ehtoolliselle säädetään kirkkojärjestyksessä (KJ 2:11,2). Sen mukaan ehtoolliseen saa osallistua jokainen konfirmoitu kirkon jäsen. Kastettu lapsi, jolle on opetettu ehtoollisen merkitystä, saa osallistua ehtoolliseen yhdessä vanhempansa tai muun hänen kristillisestä kasvatuksestaan huolehtivan konfirmoidun kirkon jäsenen kanssa. Kastettu seurakunnan jäsen, joka osallistuu rippikouluun, voi ehtoollisopetusta saatuaan osallistua ehtoolliseen seurakunnan yhteisessä jumalanpalveluksessa rippikoulunsa opettajan kanssa.

Piispainkokous on istunnossaan 12.2.2002 antanut tarkemmat ohjeet säännöksen soveltamisesta.

Jos lapsi osallistuu ehtoolliselle muun hänen kristillisestä kasvatuksestaan huolehtivan henkilön kanssa, vanhempien nimenomaista lupaa ei tarvita. Tällainen henkilö on tavallisesti joku muu konfirmoitu perheenjäsen, isovanhempi tai kummi.

Jos lapsi tulee ehtoolliselle aikuisen saattamana, hänelle jaetaan sakramentti, vaikka aikuinen ei sitä nauttisikaan. Vastoin vanhempien selvästi ilmoittamaa

tahtoa lasta ei ole lupa tuoda ehtoolliselle. Mikäli lapsi tulee ilman saattajaa, hänet siunataan ehtoollispöydässä.

Lapset eivät saa käydä ehtoollisella itsenäisinä ryhminä. Sen sijaan rippikoululaiset saavat rippikoulun aikana osallistua yksin tai ryhmänä ehtoolliseen yhteisessä jumalanpalveluksessa rippikoulunsa opettajan kanssa. Kirkkojärjestyksen 3 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan rippikoulun opettajina toimivat papit ja lehtorit sekä heidän lisäksi kanttorit, nuorisotyönohjaajat ja muut seurakunnan viranhaltijat siten kuin seurakunnan rippikoulun ohjesäännössä määrätään. Rippikoulussa on oltava opetusta ehtoollisesta ja seurakunnasta ennen ehtoollisen viettoon osallistumista. Lisäksi on syytä korostaa ehtoolliselle osallistumisen vapaaehtoisuutta.

Vanhempien kanssa alttarille tulevat lapset, jotka eivät nauti ehtoollista, voidaan siunata.

Edellä kuvatut säännökset ja ohjeet perustuvat luterilaiseen käsitykseen, jonka mukaan kaste, usko, opetus ja ehtoollinen kuuluvat yhteen. Kaste avaa kaksoisnäköalan ensimmäiseen ehtoollisella käyntiin. Yhtäältä kaste, opetus ja usko luovat perustan ehtoollisyhteydelle. Siksi ehtoollinen voidaan jakaa lapsen kristillisestä kasvatuksesta huolehtivan henkilön läsnä ollessa kastetulle lapselle, jolle on opetettu ehtoollisen merkitystä. Kastettu lapsi on lämpimästi tervetullut ehtoollispöytänsä. Toisaalta lapsi on kasteen perusteella osallinen koko pelastuksen todellisuudesta. Hän elää Kristuksen armossa ja pyhien yhteydessä, vaikka ei vielä ehtoollisleipää ja -viiniä nauttisikaan.

Tämä kaksoisnäkökulma antaa evankeliumin vapauden: lasta ei tule pidätellä ehtoolliselta mutta ei myöskään kiirehtiä ehtoollispöytänsä. Vanhempien niin tahtoessa ehtoollinen jaetaan jo pienelle lapselle, mutta ensimmäiselle ehtoolliselle ehtii myöhemminkin.

Jos ehtoollinen jää pelkäksi käsittämättömäksi arvoitukseksi, se jää helposti myös merkityksettömäksi. Siksi lapselle on sopivalla tavalla opetettava ehtoollisen merkitystä. Ehtoollinen on pyhä ateria, joka eroaa tavallisesta syömisestä ja juomisesta. Jeesus Kristus on läsnä leivässä ja viinissä ja tulee niissä meitä lähelle. Hän kutsuu ehtoollispöytänsä kaikkia – erityisesti niitä, jotka tuntevat itsensä syntisiksi. Hän antaa syntimme anteeksi, vahvistaa uskoamme ja yhdistää meidät toisiimme. Osallistumme ehtoolliselle, koska kuulumme hänelle ja tahdomme seurata häntä.

Jumalanpalveluksen johtaminen ja tehtävien jakaminen

Seurakunnan yhteinen jumalanpalvelus tarvitsee johtajan. Selkeä johtajuus ja seurakunnan aktiivinen osallistuminen jumalanpalvelukseen eivät ole vastakohtia, vaan kuuluvat yhteen. Johtajuus on tärkeää sekä teologisesti että käytännöllisesti. Luterilaisen käsityksen mukaan ehtoollinen on yhteyden ateria, jota ei voi toimittaa yksityisesti ilman seurakuntaa mutta ei myöskään ilman sanan ja sakramenttien virkaan vihittyä pappia. Ilman johtajaa osallistuminen vaikeutuu ja yhteinen kokoontuminen ajautuu epäjärjestykseen.

Kirkkojärjestyksen säädökset ilmaisevat, että yhden papeista tulee johtaa jumalanpalvelusta. Käsikirja kutsuu jumalanpalvelusta johtavaa pappia liturgiksi. Hän on pappisvirkansa puolesta vastuussa kaikesta, mitä jumalanpalveluksessa tapahtuu. Palvelutehtävissä toimivat muut papit ovat avustavia pappeja.

Jumalanpalvelusten kirjan mukaan messussa liturgina toimiva pappi eli selebrantti toimittaa aina seuraavat osat: alkusiunaus, johdantosanat, päivän rukous, koko ehtoollisrukous (vuorolaulusta päätösdoksologiaan), Isä meidän -rukouksen johtaminen, ehtoollisen jakaminen, kiitosrukous sekä Herran siunaus. Näitä osia ei siirretä avustavalle papille, teologian ylioppilaalle tai muulle avustajalle. Käsikirja suosittelee, että liturgi myös saarnaa.

Piispan toimittamassa messussa johtamisesta sovitaan erikseen. Jos piispa ei toimi selebranttina, hän voi toimittaa alkusiunauksen ja johdantosanat sekä päätössiunauksen.

Johtamisen tavasta ja tyylistä on vaikea antaa ohjeita, mutta jotakin voidaan sanoa. Papin tulee johtaa jumalanpalvelusta *varmasti ja hallitusti* niin, että seurakuntalainen voi kokea olonsa turvalliseksi. Epävarma tai kireä esiintyminen häiritsee keskittymistä. Imelä mielistely tai narsistinen itsekorostus herättää ärtymystä. Liturgian hengen sisäistänyt pappi johtaa jumalanpalvelusta *keskittyneesti ja omistautuneesti* siten, että hänen toimintansa heijastaa kunnioitusta Pyhän edessä. Pappi saa toimia *luontevasti ja olla oma itsensä* – Jumalan sanan vaikuttavuus ei riipu ihmisen persoonallisista kyvyistä.

Jumalanpalveluksen yhteisölliseen luonteeseen kuuluu, että vaikka liturgi johtaa messua, hän ei tee kaikkea itse. Liturgin rinnalla seurakuntaa

palvelevat avustavat papit, kanttori, diakoni ja seurakuntalaiset. Seurakunta on Kristuksen ruumis (1. Kor. 12), jossa eri jäsenillä on erilaisia tehtäviä. Kaikki nämä tehtävät ovat kokonaisuuden kannalta arvokkaita.

Jumalanpalvelusten kirjassa määritellään avustajien tehtävät seuraavasti:

Avustavan papin tehtävänä on erityisesti yhteisen ripin johtaminen ja ehtoollisen jakaminen.

Kanttorin tehtävänä on johtaa jumalanpalveluksen musiikkia ja vastata sen toteutuksesta.

Diakonin tehtävissä toimiva voi johtaa Kyrie-litanian ja yhteisen esirukouksen, lukea evankeliumin, kehottaa rauhan toivottamiseen sekä lausua lähettämiskehotuksen.

Seurakuntalaisten palvelutehtäviä ovat erityisesti lukukappaleiden lukeminen ja osallistuminen yhteisen esirukouksen toteutukseen. Samoin jumalanpalvelusmusiikki tarjoaa runsaasti osallistumisen mahdollisuuksia. Lisäksi seurakuntalaiset voivat huolehtia erilaisista käytännön toimista, kuten kirkon kaunistamisesta kirkonpalvelijan johdolla, kirkkoon tulijoiden vastaanottamisesta ja kolehdin kokoamisesta. Seurakunnan työntekijät ja muut seurakuntalaiset voivat avustaa ehtoollisen jakamisessa saatuaan siihen asianmukaisen luvan.

Kirkkojärjestyksen mukaan jumalanpalveluksen oikeasta hoitamisesta vastaa kirkkoherra (KJ 6:34,2). Hän voi myöntää evankelis-luterilaisen kirkon konfirmoidulle, kristillisestä vakaumuksesta tunnetulle jäsenelle oikeuden avustaa ehtoollisen jakamisessa (KJ 2:12,2). Samoin kirkkoherra voi yksittäistapauksessa kutsua evankelis-luterilaisen kirkon konfirmoidun, kristillisestä vakaumuksesta tunnetun jäsenen saarnaamaan jumalanpalveluksessa (KJ 2:6,3).

Teologian ylioppilas voi saarnata ja toimittaa sanajumalanpalveluksen tai osia siitä kirkkoherran kutsusta. Myös diakonian ja kasvatuksen tehtäviin opiskelevien mahdollisuuksia avustaa seurakunnan jumalanpalveluksessa on tuettava. Ehtoollisjumalanpalveluksessa opiskelijalle ei kuitenkaan delegoida niitä osia, jotka Jumalanpalvelusten kirja määrää liturgina toimivalle papille.

Jumalanpalvelusten kirjan mukaan tehtävien jakaminen liturgin (L), avustavien pappien (P), diakonin (D), kanttorin (K) ja seurakuntalaisten (S) kesken voidaan toteuttaa seuraavan kaavion pohjalta. Kaavioon on merkitty kunkin vastuunkantajan mahdolliset tehtävät messussa. Sana-jumalanpalveluksessa ja erityisjumalanpalveluksessa kaaviota käytetään soveltaen.

Tehtävien jakaminen					
Messun kohta	L	P	D	K	S
2. Alkusiunaus	①				
3. Johdantosanat	①				
4. Yhteinen rippi	2	1			
5. Päivän psalmi				2	1
6. Kyrie-litania			1	3	2
7. Kunnia	4		3	2	1
8. Päivän rukous	①				
9. Ensimmäinen lukukappale					1
11. Toinen lukukappale					1
13. Evankeliumi	1	1	2		
15. Saarna	1	2	(3)		(4)
16. Uskontunnustus	1	1			
18. Yhteinen esirukous		2	1		3
20. Ehtoollisrukous	①				
21. Isä meidän	①				
22. Herran rauha	①				
Rauhan toivottaminen		2	1		
24. Ehtoollisen vietto					
Kutsu	①				
Leivän jakaminen	①				
Maljan jakaminen		1	(2)		(3)
Päätössanat	①				
25. Kiitosrukous	①				
26. Ylistys		2		3	1
27. Siunaus	①				
Lähetäminen			1		

Kaavion numero 1 tarkoittaa ensisijaista toteuttajaa. Ympyröity numero 1 (①) tarkoittaa, että tehtävä kuuluu yksinomaan liturgille. Jos pappeja ja diakoneja on useita, he sopivat keskenään tehtävien jaosta. Sulkumerkit tarkoittavat, että kyseisen tehtävän hoitamiseen tarvitaan asianmukainen lupa.

Jos sairauden tai muun esteen vuoksi ei ole pappia jumalanpalvelusta pitämään, tulee jonkun paikalla olevista seurakunnan viranhaltijoista tai kirkkoneuvoston jäsenistä menetellä niin kuin siitä kirkkokäsikirjassa määrätään (KJ 2:7). Tällaisessa erikoistilanteessa käytetään sanajumalanpalveluksen kaavaa. Kaavaa voidaan käyttää tilanteen edellyttämällä tavalla soveltaen.

Seurakunnassa on sovittava yhdessä miten jumalanpalvelus toteutetaan, jos pappi ei esimerkiksi äkkiä alkaneen sairauden takia pääse jumalanpalvelusta toimittamaan eikä sijaispappia ole. Sopimus koskee sekä jumalanpalveluksen kokonaisuutta (sanajumalanpalvelus ja sen sisältö) että toteuttajia. Tästä tulee tiedottaa myös luottamushenkilöille. Kirkon sakaristossa pitää olla valmiina pelkistetty sanajumalanpalveluksen järjestys, jonka mukaan edetään, pelkkä käsikirja ei riitä. Jos kanttori, suntio, avustaja tai muu jumalanpalveluksessa vastuussa oleva henkilö yllättäen sairastuu, toimitaan käytettävissä olevien henkilöiden avulla tilanteen mukaan.

Pukeutuminen jumalanpalvelukseen

Jumalanpalveluspuvun perusosa on valkoinen *messupaita* eli *alba*. Se on jumalanpalveluksen eri palvelutehtävissä toimivien yhteinen juhlavaate. Messupaidalla on yhteys kasteeseen, koska kastepukukin on periaatteessa alba. Valkoinen alba viittaa uuteen elämään, jossa kristityt on kutsuttu vaeltamaan: ”Se, joka voittaa, saa yllleen valkeat vaatteet” (Ilm. 3:5).

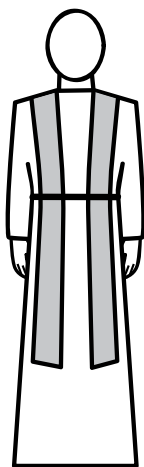
Albaan kuuluu yleensä vyö, valvomisen ja valmiina olemisen tunnus. ”Jumala vyöttää minut voimalla, hän osoittaa minulle oikean tien” (Ps. 18:33). ”Kiinnittäkää vyöksenne totuus, pukeutukaa vanhurskauden haarniskaan ja sitokaa jalkineiksenne alttius julistaa rauhan evankeliumia” (Ef. 6:14–15).

Stola on kirkon viran tunnus ja kertoo Kristuksen ikeen kantamisesta: ”Ottakaa minun ikeeni harteillenne ja katsokaa minua: minä olen sydämetäni lempeä ja nöyrä” (Matt. 11:29).

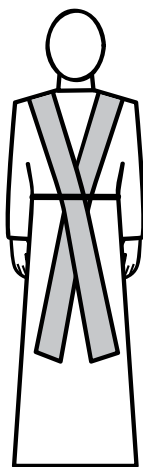
Messukasukka on ehtoollisjumalanpalvelusta johtavan papin vaate. Tämän edestä ja takaa peittävän päällysvaateen on katsottu kuvaavan lainavanhurskautta, johon sen kantaja puetaan. Vaateen selkäpuolelle vanhastaan sijoitettu risti kertoo, että siihen pukeutuva edustaa Kristusta, joka on ehtoollisen todellinen isäntä.

Juhlallisten, ilman ehtoollista vietettävien jumalanpalvelusten vaate on *kuorikaapu*. Piispan päähine on *hiippa* eli *mitra*. Lisäksi piispan liturgiseen asuun kuuluvat *sauva* ja *rinta-* eli *pektoraaliristi*.

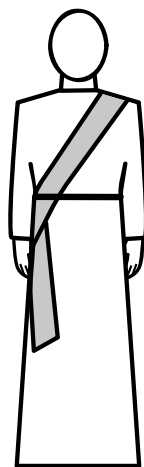
Piispainkokous on istunnossaan 11.–12.9.2001 antanut ohjeet papin ja lehtorin pukeutumisesta virantoimituksessa (evl.fi/piispainkokous).

Stola suorassa.

Stola ristissä.

Diakonin stola.

Pappi voi kantaa stolaan suorana tai pukea sen ristiin. Saman seurakunnan papit noudattavat yhteisesti sovittua tapaa. Tämä on tärkeää siksikin, että stolan käyttötapaa ja muotoa ovat yhteydessä toisiinsa. Leveä ja muotoiltu stola on tarkoitettu riippumaan vapaasti, eikä sitä voi sitoa ristiin. Kapeaa stolaan sen sijaan voidaan käyttää kummallakin tavalla.

Läntisen perinteen mukaisesti diakoniksi vihitty voi kantaa stolaan vasemmalta olkapäältä ristiin oikealle kupeelle.

Jumalanpalvelusta johtava liturgi pukeutuu messukasukkaan. Sitä käytetään ainoastaan messussa. Kasukkaa ei riisuta messun kuluessa esimerkiksi saarnan ajaksi, vaan sitä pidetään messun alusta sen päätökseen saakka.

Jumalanpalveluksessa toimivat seurakuntalaiset voivat olla pukeutuneina omiin asuihinsa. Ehtoollisessa avustavien on kuitenkin hyvä pukeutua albaan.

Stolan ja messukasukan väri noudattaa kirkkovuoden liturgisia värejä. Useita liturgisia värejä ei tule käyttää samanaikaisesti muutoin kuin olosuhteiden pakosta. Kirkollisissa toimituksissa stolan ja messukasukan liturginen väri voidaan valita myös toimituksen mukaan. Kasteen liturginen väri on valkoinen, konfirmaation valkoinen tai punainen, avioliittoon vihkimisen valkoinen ja hautaan siunaamisen valkoinen tai musta. Kirkkoteustiilit ovat kuitenkin kirkkovuoden ajankohdan mukaisia.

Liturgiseen asuun tulee pukeutua rauhallisesti, rukouksen hengessä ja seurakunnassa sovittujen käytäntöjen mukaisesti. Suntio tarkistaa pukeutumisen jälkeen, että asu on kantajansa päällä moitteettomasti. Pukemisen aikana voidaan lukea hiljaisesti tai ääneen Jumalanpalvelusten kirjassa olevat rukoukset:

Isän ja (✙) Pojan ja Pyhän Hengen nimeen.

Alba: *Tee minut puhtaaksi, Herra. Puhdista sydämeni, niin että Karitsan verellä pestynä nauttisin iankaikkista iloa.*

Stola: *Sinun ikeesi, Herra, on hyvä kantaa ja sinun kuormasi on kevyt. Auta minua arvollisesti hoitamaan antamaasi tehtävää.*

Vyö: *Vyötä, Herra, minut Pyhän Hengen viisaudella ja voimalla.*

Kasukka: *Anna, Herra, arvottoman palvelijasi iloita pyhän sakramentin osallisuudesta ja seurakuntasi palvelemisesta.*

4.2. Jumalanpalveluksen toimittamista koskevia periaatteita

Rukous jumalanpalveluksessa

Kirkon julkinen ja kristityn yksityinen rukous kuuluvat yhteen. Ne kasvavat toisistaan ja tukevat toisiaan. Molemmissa on aina kyse Jumalan edessä olemisesta ja häneen turvautumisesta.

Jumalanpalvelukseen kokoontuu rukoileva kirkko. Jumalanpalveluksen rukoukset ovat ennen kaikkea seurakuntarukouksia. Ne ovat kirkon julkista, yhteisöllistä ja kultillista rukouselämää, joka perustuu kristittyjen yhteiseen uskoon, ilmaisee sitä ja julistaa sitä. Uskon laki (lex credendi) eli se, mitä uskotaan, vaikuttaa ratkaisevasti rukouksen lakiin (lex orandi) eli siihen, mitä ja miten rukoillaan. Samoin rukouksen laki vaikuttaa uskon lakiin. Virsikirjan virsien ja Jumalanpalvelusten kirjan rukousten tulee olla kirkon tunnustuksen mukaisia. Toisaalta kirkon tapa tulkita Raamattua ja tunnustusta voidaan lukea virsistä ja käsikirjan rukouksista. Vaikka rukouksella ei olekaan pedagogista tehtävää, kirkon yhteiset rukoukset voivat myös opettaa ja jopa evankelioida.

Rukouksen perusta

Kolmiyhteinen Jumala on sekä rukouksen synnyttäjä että sen kohde. Jumalanpalveluksen rukoukset ovat luonteeltaan trinitaarisia. Ne suuntautuvat Isälle Pojan kautta Pyhässä Hengessä. Kirkon perinteessä erityisesti ylistyslauseet (doksologiat) on usein osoitettu samanaikaisesti Isälle, Pojalle ja Pyhälle Hengelle. Joissakin rukouksissa taas puhutellaan Kristusta tai Pyhää Henkeä. Silti rukousten kohde on aina kolmiyhteinen Jumala.

Uuden testamentin mukaan Pyhä Henki rukoilee kristityssä, läpäisee hänet ja muuttaa häntä. Pyhä Henki herättää oman henkemme rukoukseen ja ”puhuu meidän puolestamme sanattomin huokauksin” (Room. 8:26). Pyhässä Hengessä rukoileva saa lähestyä lapsen oikeudella avoimesti ja rohkeasti Isäänsä. Hänen tuntomerkkejään ovat avomieliisyys, suoruus ja rohkeus.

Rukous on Jumalan ja ihmisen välistä yhteistyötä, synergiaa. Jumala synnyttää rukouksen ja pitää sen yllä, mutta ihminenkään ei ole siinä passiivinen vaan osallistuu rukoukseen koko persoonallaan. Päästäkseen osalliseksi rukouksen lahjoista ihmisen tulee pysähtyä, hiljentyä ja avautua rukoukselle. Rukous on tässä mielessä myös ihmisen teko.

Rukous kasvaa uskossa, toivossa ja rakkaudessa. Usko synnyttää ihmisessä halun tunnustaa ja ylistää Jumalaa. Se herättää myös toivon, joka ei suuntaudu vain rukoilijan omaan tulevaisuuteen vaan yhteiseen – kirkon, maailman ja koko luomakunnan – tulevaisuuteen. Tällainen toivo saa hahmon erityisesti yhteisessä esirukouksessa. Hengessä rukoileva tulee osalliseksi Jumalan rakkaudesta. Hän tulee vedetyksi kolmiyhteisen Jumalan omaan elämään, hänen rakkauteensa ja sen vaikutuksiin. Jumalan ja rukoilijan välisen suhteen esikuva ja perusmuoto on pyhän kolmiyhteisen Jumalan persoonien välinen rakkaus, jossa Isä, Poika ja Pyhä Henki kommunikoivat keskenään ja jakavat ominaisuutensa toisilleen. Rukoilija voi tulla osalliseksi tästä Jumalan rakkauden liikkeestä, joka kohdistuu maailmaan.

Rukous ja rakkaus

Rukous ja lähimmäisenrakkaus kuuluvat yhteen. Aito rukoilija vastaa Jumalan rakkauteen rakastamalla, auttamalla ja puolustamalla lähimmäisiään. Vanhan testamentin profeetat muistuttavat, että Jumala ei kuule rukoilijaa, joka suhtautuu välinpitämättömästi lähimmäisen ahdinkoon (vrt. Jes. 58:1–9; Aam. 5:21–24). Herran rukouksen mukaan se, joka saa anteeksi Jumalalta, on myös itse valmis antamaan anteeksi. Se, joka rukoilee kärsivien puolesta, unohtaa itsensä, asettuu heidän asemaansa ja suuntautuu heitä kohti.

Rukouksen johdosta lähimmäisenrakkaus ei ole pelkästään ihmisen moraalista toimintaa. Rukoileva ihminen katselee kaikkea ympärillään Jumalan rakkauden valossa ja tämän rakkauden kantamana. Jumalanpalveluksen esirukous avaa tietä itsekkyydestä kohti elämän kokonaisuuden ymmärtämistä. Kristityn toivo on aina yhtä toisten ihmisten, kirkkojen, kansakuntien ja koko luomakunnan toivon kanssa. Esimerkiksi Isä meidän -rukouksen persoonamuoto ei ole ”minä” vaan ”me”.

Seurakunnan yhteiseen jumalanpalvelukseen kuuluu sekä kiitos että valitus. Pelkkä kiittäminen johtaisi helposti sokeuteen maailmassa valitsevalle hädälle, kärsimykselle ja pahuudelle. Pelkkä valittaminen olisi merkki pitäytymisestä epätoivossa, joka kieltäytyy tunnustamasta Jumalan mahdollisuuksia.

Rukouksen rakenne

Jumalanpalveluksen rukoukset ovat erilaisia, mutta niillä on myös paljon yhteistä. Liturgisten rukousten perinteiset osat ovat 1) puhuttelu, 2) muistaminen, 3) pyyntö, 4) päätös ja 5) aamen. Tämä rakenne on tyyppillinen jo monille psalmeille ja sopii myös yksityiseen rukoukseen.

Puhuttelussa nimetään, ketä seurakunta rukoilee, ja paljastetaan, millaiseen Jumalaan se turvautuu. Monissa puhutteluissa tunnustetaan sekä Jumalan pyhyys että hänen rakkautensa.

Muistamisessa tunnustetaan Jumalan toiminta historiassa ja kiitetään siitä. Siten se ankkuroi julkisen rukouksen pyhään Raamattuun.

Muistaminen johtaa pyyntöön. Siinä seurakunta anoo, että Jumala olisi hyvä myös sille ja jakaisi lahjojaan myös tänään. Pyyntöissä ei siten vedota siihen, mitä hyvää me ihmiset olemme tehneet, vaan siihen, mitä hyvää Jumala itse on tehnyt. Rukous päättyy päätösformulaan, joka kertoo, ketä kiitetään ja kenen nimessä rukoillaan.

Edellä kuvattu rakenne näkyy pelkistetyimmillään päivän rukouksessa. Esimerkiksi helluntain kollehta sisältää viidessä virkkeessä puhuttelun, muistamisen, pyytämisen ja päätöksen:

Kaikkivaltias Jumala, taivaallinen Isä. Sinä annoit Pyhän Henkesi valaisemaan, lohduttamaan ja neuvomaan kansaasi. Lähetä eläväksi tekevä Henki keskellemme sanassa ja pyhissä sakramenteissa. Anna evankeliumin sanoman levitä kaikkialle maailmaan, kunnes kaikki kansat ylistävät omalla kielellään sinua pelastuksen lahjasta. Kuule meitä Jeesuksen Kristuksen, meidän Herramme kautta, joka sinun ja Pyhän Hengen kanssa elää ja hallitsee aina ja ikuisesti. Aamen.

Yhteinen esirukous

Yhteisellä esirukouksella on messun rukousten joukossa erityinen arvo. Siinä seurakunta kantaa Jumalalle kirkon ja koko maailman asiat. ”Kehotan ennen kaikkea anomaan, rukoilemaan, pitämään esirukouksia ja kiittämään kaikkien ihmisten puolesta” (1. Tim. 2:1). Esirukouksessa seurakunta antaa äänen myös hiljaa kärsiville ja huutaa heidän hätänsä Jumalalle. Siksi esirukouksen tulee ilmentää seurakunnan elämäntilannetta ja nostaa esille todellisia huolen mutta myös kiitoksen aiheita.

Yhteisen esirukouksen toteutustapoja on perinteisesti ollut kolme. Ensimmäkin esirukouksesta vastaava voi yksin lukea rukouksen, jolloin seurakunta päättää rukouksen aamenella. Jumalanpalvelusten kirjan yhteiset esirukoukset 1, 2, 5, 9 ja 14 edustavat tätä esirukoustyyppiä. Näitäkin rukouksia voidaan jaksottaa seurakunnan rukouslauseella tai hiljaisuudella.

Esirukous voi olla myös litaniatyyppinen rukous, jolloin seurakunta liittyy siihen lausumalla tai laulamalla ”Herra, armahda” tai ”Herra, kuule meitä”. Voidaan käyttää myös jotain muuta rukouslausetta. Yhteinen esirukous 11 on esimerkki perinteisestä Kyrie-litaniasta. Samantyyppinen rukous on myös litania (13) ja ns. kolmipyhä eli trishagion (12). Muontyyppisiä vuororukouksia edustavat rukoukset 4, 7, 8 ja 15. Hiljaisuutta voidaan käyttää myös seurakunnan rukousmuotona, kuten esimerkissä 6. Seurakunta päättää rukouksen aamenella.

Diakonisessa rukouksessa esilukija tuo julki seurakunnan rukousaiheet, liturgi kokoaa ne lyhyeksi rukoukseksi ja seurakunta päättää kunkin osuuden aamenella. Liturgi aloittaa ja päättää diakonisen rukouksen. Jumalanpalvelusten kirjan esirukousaiheita voidaan käyttää erityisesti diakonista rukousta valmisteltaessa.

Esirukous tulisi aina valmistella yhdessä seurakuntalaisten kanssa. Sitä rukoukseen saadaan ajankohtaisuutta, paikkakunnan tärkeitä asioita ja vuorovaikutusta. Vastuu esirukouksen valmistelusta sopii erityisen hyvin diakonille. Hänen johdollaan mietitään esirukouksen luonne, rakenne ja toteutustapa sekä laaditaan varsinainen rukous. Hän huolehtii, että rukous sisältää Jumalanpalvelusten kirjan esipuheen edellyttämät aiheet mutta ei toisaalta veny kohtuuttoman pitkäksi.

Seurakuntalaisten esirukousaiheet ovat keskeinen osa yhteistä esirukousta. Niiden kokoamistavasta on sovittava. Esirukouksen valmisteluryh-

män tehtävänä on huolehtia siitä, että ne tulevat mukaan esirukoukseen. Luonteissa tilanteissa voidaan antaa mahdollisuus esirukousaiheiden ilmoittamiseen myös itse messussa esirukouksen kuluessa. Esirukouksen johtaja ohjaa sitä ja huolehtii, ettei synny kiusallista tunnelmaa ja että riittävä intymiteettisuoja säilyy.

Kaikissa esirukouksissa tulee pyrkiä rukouksen jaksottamiseen. Tällä tarkoitetaan seurakunnan liittymistä esirukoukseen sopivalla rukouslausella tai -laululla, soitinmusiikilla tai hiljaisuudella. Rukouslauluna voidaan käyttää myös virrensäkeistöä tai säeparia. Jaksottaminen korostaa seurakunnan yhteistä tehtävää esirukouksen toteuttajana.

Esirukousaiheiksi katsotaan myös ilmoitukset kastetuista, kuuluteista tai avioliiton solmineista sekä kuolleista. Seurakunta kulkee jäsentensä rinnalla heidän ilossaan ja surussaan ja muistaa heitä rukouksissaan. Ilmoitukset ovat siis kutsua yhteiseen rukoukseen. Tätä ilmennetään siten, että ilmoitukset luetaan yleensä samasta paikasta, josta yhteinen esirukous johdetaan. Yhteisen esirukouksen johtaja vastaa ilmoitusten lukemisesta. Ilmoitusten yhteydessä voi olla symbolista toimintaa (esim. kynttilöiden sytytys). Muutkin ilmoitukset voidaan muotoilla esirukousaiheiksi ja liittää yhteiseen esirukoukseen.

Erityisistä syistä yhteinen esirukous voidaan siirtää Herra, armahda -rukouksen (kohta 6) yhteyteen. Tällöin seurakunnan rukouslauseena käytetään Herra, armahda -lausetta (Kyrie-litania). On varottava, ettei rukouksesta tule liian pirkä. Päivän rukous voi päättää yhteisen esirukouksen, jolloin Kunnian ja kolminaisuusvirren jälkeen siirrytään sanaosaan.

Herran rukouksen esikuvallisuus

Julkinen rukous on kiittämistä, ylistämistä, palvontaa, anomista, valitusta ja katumusta. Pyhää kolmiyhteistä Jumalaa ylistetään hänen voimallista teoistaan historiassa – ennen muuta Kristuksen elämästä, kuolemasta ja ylösnousemuksesta. Häntä ylistetään myös hänen läsnäolostaan seurakunnan keskellä. Pyyntörukouksessa on esikuvana Herran rukous, joka alkaa anomuksilla. Ne suuntautuvat Jumalan tahdon toteutumiseen ja hänen valtakuntansa tulemiseen. Vasta tämän jälkeen seuraavat pyynnöt jokapäiväisestä leivästä, syntien anteeksisaamisesta ja kiusauksissa kestämisestä. Rukoilija antautuu näin ensin Jumalan tahdolle ja hänen

valtakuntansa toteutumiselle: ”Etsikää ennen kaikkea Jumalan valtakuntaa ja hänen vanhurskasta tahtoaan, niin teille annetaan kaikki tämäkin” (Matt. 6:33).

Kristillinen kirkko uskoo Jumalan tulemiseen ihmiseksi. Sen tähden rukousten tulee nousta ihmisten arjesta. Niiden tulee heijastaa kodikasta rukouksen ilmapiiriä, luottamusta, läsnäoloa ja lapsenomaista yhteyttä taivaalliseen Isään. Siksi rukousten tulee olla muodoltaan ja sisällöltään yksinkertaisia. Tavoitteena ei saa olla monisanaisuus tai monien asioiden luetteleminen. Jotta seurakuntalainen voisi yhtyä rukoukseen sydämellä ja suulla, rukousten tulee olla ymmärrettäviä ja yhteisen uskon mukaisia.

Aamen

Aamen on lyhyt, mutta painava sana. Tämä heprean sana voidaan kääntää suomeksi ilmauksilla ’varma’, ’luotettava’, ’tapahtukoon niin’. ”Aamen on allekirjoitus” (Augustinus). Lausumalla tai laulamalla aamenen seurakunta ottaa vastaan siunauksen sekä tunnustaa Jumalan nimeä ja ylistää sitä (esim. Ps. 106:48; Room. 11:36; 1. Kor. 14:16; 1. Piet. 4:11).

Aamen on uskon sana: ”Sana ’aamen’ on selvästi ilmaus uskosta, joka ei epäile. Tällainen usko ei rukoile hyvään onneen luottaen vaan tietäen, ettei Jumala valehtele siinä, minkä on luvannut antaa.” (Iso katekismus.) Kun seurakunta lausuu aamenen uskossa, se ilmaisee luottavansa Jumalan lupauksiin ja siihen, että hän kuulee rukoukset (2. Kor. 1:20). Jumalan lupauksen varmin tae on Jeesus Kristus. Ilmestyskirjassa Jeesus saakin nimen ”Aamen” (Ilm. 3:14). Jumalanpalveluksessa lausuttu tai laulettu aamen opettaa myös elämään kuuliaisena Jumalan tahdolle.

Aamen on seurakunnan sana. Sen laulamalla seurakunta osoittaa, että liturgin tai avustajan lausuma rukous on koko seurakunnan yhteinen rukous. Pääsääntö on, että seurakunta yhtyy kaikkiin jumalanpalveluksen rukouksiin aamenella.

Jumalanpalvelusopetuksessa tulee kertoa, mitä yhteinen aamen merkitsee ja miten siihen osallistutaan. Kiitos- ja ylistysluonne pääsee parhaiten esille silloin, kun seurakunta laulaa aamenen. Laulettuna aamen on joko kaksinkertainen (päivän rukous, yhteinen esirukous, kiitosrukous) tai kolminkertainen (alkusiunaus, synninpäästö, ehtoollisrukous, siunaus). Seurakuntaa on hyvä opettaa ja rohkaista myös aamenen yhteiseen

lausumiseen. Yhtäaikaista ilmaisua tärkeämpää on persoonallinen yhteisöllisyyden kokeminen.

Aamenen lisäksi seurakunta osallistuu ja vastaa rukoukseen myös esimerkiksi akklamaatiolla, virrensäkeillä ja eleillä. On tärkeää, että seurakunnissa etsitään tapoja, joilla seurakuntalainen voi osallistua rukoukseen, erityisesti synnintunnustukseen ja esirukoukseen. Seurakuntalaisilta voidaan esimerkiksi kerätä rukousaiheita etukäteen, ja voidaan käyttää useita rukoilijoita. Rukouksia voidaan vahvistaa myös erilaisilla kuvilla, jotka auttavat hiljentymään ja toimivat itsekään kuin sanattomina rukouksina. Myös musiikki voi tukea rukousta ja auttaa rukoilijaa hiljentymisessä. Esimerkiksi psalmien musiikillinen toteuttaminen on itsessään rukousta.

Raamattu jumalanpalveluksessa

Jumalan sana

”Jumalan sana” on Raamatun keskeisimpiä käsitteitä. Vanhassa testamentissa se merkitsee Jumalan uutta luovaa sanaa, mutta myös profeettojen välittämiä varoituksen, kehotuksen ja pelastuksen lupauksen sanoja. Sana tulee aina keskelle konkreettista historiaa: se luo yhteyttä, kutsuu vuoropuheluun ja haastaa vastaamaan.

Uuden testamentin mukaan Jumala on itse Sana, joka tuli lihaksi ja asui keskellämme (Joh. 1:1–14). Jumalan sana ja teko yhdistyvät erottamattomasti Jeesuksen persoonassa. Hänen kasvonsa paljastavat Jumalan kasvot, hänen sanansa tuovat Jumalan luoksemme tässä ja nyt. Sanan voimalla Jeesus julisti Jumalan valtakuntaa, ajoi ulos pahoja henkiä, synnytti uskoa, paransi sairaita ja ohjasi Jumalan tahdon mukaiseen elämään. Hänen sanansa haastoivat vuoropuheluun ja synnyttivät monenlaisia reaktioita: ihmetystä ja iloa, mutta myös raivoa ja vastustusta (vrt. Luuk. 4:20–30). Jeesuksen persoona ja sanat vaativat ihmiseltä sitoutumista ja tunnustautumista, josta riippuu kaikki sekä tässä että tulevassa elämässä (Mark. 8:38).

Ensimmäiset kristityt tunnistivat Vanhan testamentin kirjoituksissa Jumalan elävän sanan. Jeesus itse osallistui jumalanpalvelukseen, jossa

hän luki ja opetti pyhiä kirjoituksia (Luuk. 4:16). Ylösnousemuksensa jälkeen hän selitti oppilailleen, ”mitä hänestä oli kaikissa kirjoituksissa sanottu” (Luuk. 24:27).

Evangeliumeissa ja apostolien kirjeissä Jumalan sana pukeutuu kirjalliseen muotoon. Niitä luettiin jo varhain, jotta seurakunta voisi kasvaa uskossa ja rakkaudessa: ”Jokainen pyhä, Jumalan Hengestä syntynyt kirjoitus on hyödyllinen opetukseksi, nuhteeksi, ojennukseksi ja kasvatukseksi Jumalan tahdon mukaiseen elämään” (2. Tim. 3:16).

Uudessa testamentissa Jumalan sana on dynaaminen voima, joka sätee sovinnaisuuden ja haastaa muutokseen: ”Jumalan sana on elävä ja väkevä. Se on terävämpi kuin mikään kaksiteräinen miekka, se iskee syvään ja viiltää halki sielun ja hengen, nivelet ja luiden ytimet, se paljastaa sisimmät aikeemme ja ajatuksemme” (Hepr. 4:12).

Raamatun käyttö jumalanpalveluksessa

Raamattu ja jumalanpalvelus läpäisevät toisensa. Evangeliumit ja apostolien kirjeet ovat syntyneet palvovan seurakunnan keskellä. Uusi testamentti sisältää monia kristillisiä hymnejä ja liturgisia tekstejä (esim. Luuk. 1:41–55; 68–79; Fil. 2:6–11; Kol. 1:15–20). Toisaalta monet Uuden testamentin tekstit ovat syntyneet seurakunnan yhteistä kokoontumista varten: ”Lue seurakunnalle pyhiä kirjoituksia, kehoita ja opeta ahkerasti siihen saakka, kun tulen” (1. Tim. 4:13).

Liturgian kieli rakentuu Raamatun kielen varaan. Suurin osa jumalanpalveluksen osista on Raamatun omia sanoja. Tällaisia ovat esimerkiksi alkusiunaus, vuorotervehdys, ’Herra, armahda’, Kunnia, Pyhä, Isä meidän, rauhantervehdys, ehtoollisen asetussanat, Jumalan Karitsa, Herran siunaus, osa synnintunnustuksista ja synninpäästöistä. Välillisesti Raamatun ilmauksiin perustuvat myös uskontunnustus, ehtoollisrukous ja monet virret. Uuden raamatunkäännöksen ottaminen käyttöön johtaa yleensä väistämättä myös jumalanpalveluksen tekstien uudistamiseen.

Raamattu on vahvasti esillä jumalanpalveluksessa, jossa luetaan Vanhan testamentin lukukappale, epistola ja evankeliumi. Psalmia lauletaan tai luetaan yhteisen ripin jälkeen (kohta 5). Sitä voidaan käyttää myös vastauksena Vanhan testamentin lukukappaleeseen (kohta 10) tai alkuvirren sijasta (kohta 1). Nykyinen käsikirja sisältää lukuisia psalmisävelmiä ja

-kertosäkeitä. Jumalanpalveluksessa seurakunta kuuntelee Raamattua Jumalan omana sanana ja kiittää siitä. Tätä ilmentävät Raamatun lukukappaleisiin liittyvät vastaussanat: ”Tämä on Jumalan sana – Jumalalle kiitos.” Evankeliumin lukemiseen on mahdollista liittää evankeliumikulkue.

Raamatun lukukappaleiden, myös Vanhan testamentin ja psalmien, on saatava jumalanpalveluksessa niiden mukainen asema ja arvo. Valmistautuessaan messuun liturgin (ja saarnaajan) tulee lukea läpi kaikki messun tekstit. Raamatuntekstit ja niiden sanoma ovat ensisijaisia. Pyhäpäivän otsikko voi antaa suuntaa, mutta sen tarkoituksena ei ole teeman tavoin ohjata tai kaventaa pyhäpäivän raamatuntekstien tulkintaa. Vaikka evankeliumi on messun teksteistä tärkein, Vanhan testamentin tekstit on tuotava saarnaan rohkeasti. Messun tekstien järjestystä ei vaihdeta, vaikka saarnaaja keskittyisikin saarnassaan ensisijaisesti Vanhan testamentin lukukappaleeseen.

Raamatun lukukappaleet on luettava kuuluvasti, rauhallisesti ja selkeästi. Oma merkityksensä on myös sillä, mistä ne luetaan. Raamatun tekstit luetaan lukupulpetista tai muusta keskeisestä paikasta. Tulostettujen paperiliuskojen sijasta tulisi käyttää Evankeliumikirjaa tai erityistä juhlaevankeliumikirjaa. Lukemisen jälkeen kirjaa voidaan nostaa kevyesti sanojen ”tämä on Jumalan sana” kohdalla.

Tärkeintä on, että Jumalan sanaa luetaan ja selitetään jokaisessa jumalanpalveluksessa. Filippoksen kastaman etiopialaisen hoviherran kysymys ”kuinka ymmärtäisin, kun kukaan ei minua neuvo” (Ap. t. 8:31) on myös nykyajan ihmisen kysymys Raamatun äärellä. Jumalan sana puhuttelee itsessään, mutta tarvitsee myös selitystä, jonka avulla evankeliumin sanoma voi ”tulla lihaksi”, ymmärrettäväksi ja ajankohtaiseksi.

Saarna

Saarnan tehtävä

Luterilaisen käsityksen mukaan saarnan perimmäisenä tehtävänä on puhdasta evankeliumin julistaminen ja opettaminen. Jumalan sanan saarna on sakramentaalinen todellisuus, joka muuttaa ihmistä: se tuo kolmiyhdisteisen Jumalan ihmisen luo, synnyttää pelastavan uskon ja yhdistää ihmi-

sen Jumalaan. Sen keskus on sanoma Jumalan armahtavasta rakkaudesta. Kolmiyhteinen Jumala ottaa meidät pelastamaan yhteyteensä yksin Kristuksen tähden ilman lain vaatimia tekoja. Saarna ei silti tyhjenny tähän vaan käsittää kaiken, mitä Kristus oli, teki ja opetti.

Saarnalla on *evankelioiva ja missionaarinen* tehtävä: se synnyttää uskoa Kristukseen kertomalla hyvästä uutisesta ja kutsumalla sen vastaanottoon. ”Aika on täyttynyt, Jumalan valtakunta on tullut lähelle. Kääntykää ja uskokaa hyvä sanoma!” (Mark. 1:15.) Sillä on *paljastava* tehtävä, koska se herättää synnin unesta ja kertoo, miksi jokainen ihminen tarvitsee Kristusta.

Saarnalla on *opettava eli katekeettinen* tehtävä: se vahvistaa uskoa ja syventää sitä kertomalla, mitä liturgiassa luetut Raamatun tekstit merkitsevät nykypäivänä, mihin kristityt uskovat ja mitä Kristuksen seuraaminen tarkoittaa arjessa. Näin se myös rakentaa kirkkoa ja luo yhteyttä kristittyjen välille. Opetuspuheena saarna valaisee sekä kirkon oppia että sen jumalanpalvelusta ja etiikkaa. Sellaisena sillä voi olla myös *profeettallinen* tehtävä, kun se torjuu vääriä käsityksiä, puhkaisee yleisen mielipiteen harhoja ja tarjoaa niiden tilalle aidompaa ja parempaa.

Saarnan tehtävä on *lohduttaa*: se pyrkii tuomaan levottomalle rauhan, katuvalle armon ja surevalle toivon. Luterilaisessa perinteessä saarnan sielunhoidollinen ja opillinen ulottuvuus kuuluvat yhteen: evankeliumia on julistettava puhtaasti, koska vain puhdas evankeliumi tuo omalletunnolle levon ja lohdutuksen.

Saarnan tulee *puhutella ja vaikuttaa*: se tekee uskon eläväksi, ajankoh- taiseksi ja persoonallisesti koskettavaksi. Kuulijan on saatava kokea, että nyt puhutaan hänen asioistaan. Saarna auttaa näkemään, mitä vastauksia jumalanpalveluksessa luettavat raamatuntekstit antavat ihmistä aina ja kaikkialla polttaviin ongelmiin. Tällaiset kysymykset koskettavat esimerkiksi elämän tarkoitusta ja tarkoituksettomuutta, sovintoa ja syyllisyyttä, yhteyttä ja yksinäisyyttä, elämäniloa ja kuoleman pelkoa, vapautta ja alis- tumista, rakkautta ja pettymyksiä, oikeudenmukaisuutta ja riistoa.

Saarnan tehtävänä on myös *kehottaa ja kannustaa* hyviin tekoihin. Aito saarna ei vain kuvaa maailmaa, se pyrkii luomaan uutta todellisuut- ta. ”Älkäämme rakastako sanoin ja puheessa, vaan teoin ja totuudessa” (1. Joh. 3:18). Siksi myös luterilaiseen saarnaan kuuluu kehoitus rukoil- la, välttää syntiä, rakastaa lähimmäisiä ja olla hyvä toisille. Evankeliumit ja Uuden testamentin kirjeet sisältävät runsaasti kehotusta kristilliseen

elämäntapaan ja pyhitykseen: ”Kehotuksemme päämääränä on rakkaus, joka tulee puhtaasta sydäimestä, hyvästä omastatunnosta ja vilpittömästä uskosta” (1. Tim. 1:5).

Saarnassa on tärkeää erottaa laki ja evankeliumi oikealla tavalla. Jeesus ei tullut kumoamaan lakia vaan täyttämään sen. Lain hylkääminen kaventaa kristillistä uskoa ja johtaa välinpitämättömyyteen (antinomismi). Toisaalta lain sekoittaminen evankeliumiin vääristää kristillisen ilosanoman ja jättää kuulijan epätoivoon (legalismi). Erottamalla lain ja evankeliumin toisistaan luterilainen reformaatio tahtoi ennen muuta suojella sanomaa Jumalan vapaaksi tekevästä armosta ja sen tuomasta lohdutuksesta.

Hyvä saarna puhuttelee järkeä, tunnetta ja tahtoa – koko ihmistä. Ilman sielunhoidollista otetta evankelioiva saarna muuttuu vastakohtaiseksi ja vieroittaa evankeliumista. Opillinen saarna kuihtuu ulkokohtaiseksi aivouskoksi, ellei se puhuttele myös ihmisen kokemusmaailmaa. Pelkkä tunnehehkutus ilman ”tervettä oppia” (1. Tim. 1:10) vie irrationalismiin ja elämysten tuulten heiteltäväksi. Saarnassa on pyrittävä yhdistämään kirkon oppi ja ihmisen kokemus niin, että ne saavat voimaa toisistaan. Kirkon oppi tuo yksilön uskoon sisältöä ja ankkuroi sen kristittyjen yhteiseen uskoon. Kokemus puolestaan tuo intoa, vahvistaa omistautumista ja tekee uskon henkilökohtaisesti merkitykselliseksi.

Saarnaajan persoona

Julistajan tulee tuntea evankeliumi, jota hän julistaa, ja sitoutua yhteisöön, jota hän palvelee. Siksi julkisessa jumalanpalveluksessa saarnaaminen edellyttää aina kirkon kutsua ja valtuutusta. Papilta edellytetään persoonallisen soveltuvuuden lisäksi korkeakoulututkintoa, johon kuuluu riittävästi opintoja keskeisissä teologisissa oppiaineissa ja Raamatun alkukielissä. Myös muilta julistus- ja opetustehtäviin kutsuttavilta edellytetään riittäviä opintoja kirkollisissa oppiaineissa.

Saarnaajan tulee itse olla osa yhteisöä, jota hän palvelee. Jotta saarna olisi uskottava, julistajan persoonan ja julistetun sanan on oltava sopu-soinnussa – niiden on oltava yhtä. Saarnaaja saa antautua vuorovaikutussuhteeseen julistamansa Jumalan sanan kanssa. Hänen on asetettava myös itse sen lain alle, jota hän opettaa seurakunnalle. Hän saa elää myös itse siitä evankeliumista, jolla hän lohduttaa kuulijoitaan.

Puhujaksi opitaan, ei synnytä. Siksi saarnaaja tarvitsee jatkuvaa koulutusta, harjoittelua ja palautetta. Tehtäväänsä omistautunut puhuja ei torju kritiikkiä, vaan pitää sitä välttämättömänä sekä tehtävän hyvän hoitamisen että oman kehittymisensä kannalta. Seurakunnan työyhteisössä on luotava järjestelmiä, jotka kannustavat antamaan ja vastaanottamaan rakentavaa palautetta.

Saarnaaja on Jumalan sanan palvelija. Koska puhutulla sanalla on suuri valta, saarnaaja tarvitsee erityisesti itsekriittisyyden, nöyryyden ja toisen kunnioittamisen hyveitä. Hänen tehtävänsä ei ole sitoa kuulijoita itseensä, vaan johdattaa heitä Kristuksen ja hänen vapauttavan evankeliuminsa luo.

Saarnan valmistaminen

Saarnan valmistaminen alkaa hyvissä ajoin ennen saarnaa. Saarnaaja lukee jumalanpalveluksen tekstit läpi mietiskellen ja rukoillen. Teologinen koulutus antaa pohjan käyttää apuneuvoina alkutekstiä, kommentaareja, katekismuksia ja muuta kirjallisuutta. Seurakuntalaisilla on oikeus odottaa, että saarnan pitäjällä on syventynyt tehtäväänsä huolellisesti.

Pohjimmiltaan jokaiseen saaraan valmistautuminen alkaa kysymyksellä: mitä Jumala tahtoo tässä tekstissä ja minun välitykselläni sanoa tänään juuri näille kuulijoille? Homileettisen analyysin tehtävänä on auttaa vastauksen löytämisessä ja jäsentämisessä. Saarnan valmistamisessa kysytään muun muassa seuraavia asioita:

- mikä on tekstin keskeinen sanoma, ja mitä teksti merkitsi omana aikanaan (eksegeettinen analyysi)
- miten se liittyy kristittyjen yhteiseen uskontajuun ja etiikkaan (opillinen analyysi)
- miten se liittyy kirkkovuoden ajankohtaan ja jumalanpalveluksen kulkuun (liturginen analyysi)
- millaisia sielunhoidollisia kysymyksiä ja ulottuvuuksia se avaa (pastoraalinen analyysi)
- millaisia yhtymäkohtia sillä on nykyajan aatevirtauksiin ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen (kontekstin analyysi)
- mikä on sen merkitys minulle (omien korostusten tunnistaminen)
- mitä sanottavaa sillä on saarnan kuulijoille nykyaikana (hermeneuttinen analyysi)?

Tarkoitus ei ole vastata saarnassa näihin kaikkiin kysymyksiin, vaan näillä luodaan pohjaa saarnan valmistamiseen. Analyysi auttaa erottamaan olennaisen epäolennaisesta. Saarnan valmistamiseen sopii jo antiikissa kehitetty lista puheen valmistamisen päävaiheista. Niitä ovat 1) puheen pääväitteen ja siihen sopivien ajatusten löytäminen (*inventio*), 2) aineiston jäsentäminen johdonmukaisesti eteneväksi kokonaisuudeksi (*dispositio*), 3) sopivan tyylin, sanojen ja kielellisten tehokeinojen löytäminen (*elocutio*), 4) puheen opetteleminen ulkoa mahdollisimman pitkälti (*memoria*) sekä 5) varsinainen puheen pitäminen siihen sopivine äänenpainoineen ja eleineen (*pronuntiatio*).

Saarnan pitäminen

Koska saarnan välittämä todellisuus ei rajoitu aistimaailmaan, saarnan onnistumista on vaikea mitata. Ihmiselle luotu psyyken rakenne asettaa kuitenkin joitakin ehtoja, joiden täytyessä saarnan voidaan sanoa olevan hyvä. Hyvä saarna

- kytkeytyy kuulijoiden elämään tässä ja nyt eli on aktuaalinen
- sisältää keskeisen väitteen, asian, joka ankkuroituu Raamatun tekstiin ja välittää kuulijalle evankeliumin
- tulee viedyksi läpi tavalla, jossa eleet, ilmeet, äänenpainot ja muu oheisviestintä tukevat sanomaa
- herättää kuulijassa myönteisen kiinnostuksen, joka säilyy loppuun asti
- synnyttää kuulijassa kokemuksen, että asia koskettaa juuri hänen konkreettista elämäntilannettaan
- vakuuttaa kuulijan älyllisesti ja auttaa oivaltamaan kristillisestä uskosta uuden näkökulman
- vahvistaa ja syventää kuulijan uskoa Kristukseen
- synnyttää rakkautta, iloa, rauhaa, kärsivällisyyttä, ystävällisyyttä, hyvyttä ja uskollisuutta (Gal. 5:22)
- innostaa ja antaa voimaa elää uskoa ja rakkautta todeksi arjen keskellä
- rakentaa ja vahvistaa seurakunnan keskinäistä yhteenkuuluvuutta.

Sanoman vastaanottaminen voi häiriintyä tai estyä monesta syystä. Häiriöt voivat liittyä esimerkiksi

- kuuluvuuteen: saarnaajan ääni jää epäselväksi tai ei kuulu
- dispositioon: saarna etenee sekavasti tai harhautuu sivupoluille
- kieleen: sanasto on abstraktia, virkkeet pitkiä (yli 20 sanaa) ja lauserakenteet vaikeita
- sanattomaan eli non-verbaaliseen viestintään: saarnaaja viestii epävarmuutta, välinpitämättömyyttä, ahdistuneisuutta tai narsistista tarvetta tulla kuulijoidensa ihailemaksi
- sisältöön: saarnan sisältö ei kosketa kuulijan elämäntilannetta, se on ristiriidassa kirkon tunnustuksen kanssa tai siitä puuttuu hengellinen sanoma, jopa itse evankeliumi.

Silloin kun häiritsevät tekijät eivät johdu kuulijasta, niihin voidaan vaikuttaa. Esteitä on pyrittävä aktiivisesti poistamaan harjoittelun, koulutuksen, palautteen ja teknisen varmistamisen avulla – pohjimmiltaan kyse on tien raivaamisesta itse evankeliumille. Samalla on lohdullista muistaa, että Pyhä Henki itse vaikuttaa uskon missä ja milloin tahtoo. Retorisesti täydellisenkään suoritus ei synnyttää uskoa eikä rakkautta ilman Pyhää Henkeä. Pyhä Henki voi saarnata myös epätäydellisten sananpalvelijoiden ja viestinnällisesti vajavaisten saarnojen välityksellä (vrt. 1. Kor. 2:1–5).

Ehtoollinen

Ehtoollisaineet

Ehtoollisaineilla tarkoitetaan leipää ja viiniä, joita ehtoollisella käytetään. Ehtoollisleipänä käytetään ohutta, pyöreää leipää (oblaatti eli öylätti), jonka keskelle on painettu risti tai ristiinnaulitun Kristuksen kuva. Pastoraalisesti on tärkeää, että jokainen seurakuntalainen voi tunnistaa ehtoollisleivän ehtoollisleiväksi jo ulkoisen muodon perusteella. Pienten öylättien lisäksi voidaan käyttää suurempaa ns. papin leipää, joka voidaan helpommin murtaa ja joka näkyy paremmin esimerkiksi kohotettaessa. Papin leipä murretaan Jumalan Karitsa -hymnin yhteydessä. Murtaminen ja jakaminen kuuluvat yhteen: Jeesus ”mursi” leivän ja ”antoi” sen apos-

toleille. Ensimmäiset kristityt nimittivät ehtoollista ”leivän murtamiseksi” (Ap. t. 2:42).

Kirkon tradition ja ekumeenisen käytännön mukaisesti leivän tulee olla vehnästä tehtyä. Läntisessä kirkossa käytetään raamatullisista ja käytännöllisistä syistä kohottamatonta leipää. Ehtoollinen asetettiin ”happamatoman leivän juhlan” (Matt. 26:17) yhteydessä. Hiivaton leipä säilyy hyvin. Vilja-aineille yliherkkiä varten varataan gluteenitonta ehtoollisleipää, jota on käsiteltävä erillään tavallisesta leivästä. Jos gluteenitonta leipää ei ole, vilja-allergikko voi nauttia vain viinin. Asiasta on hyvä sopia etukäteen. Papin on varmistettava, että seurakuntalainen ymmärtää saavansa ehtoollisviinissäkin koko Kristuksen ja koko ehtoollisen siunauksen.

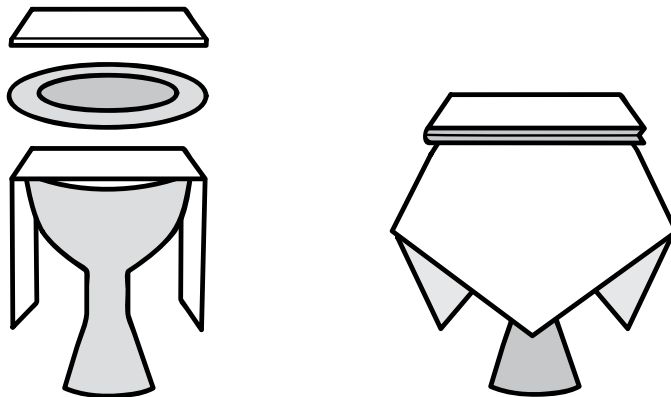
Periaatteellista estettä ei ole sille, että käytettäisiin kohotettua leipää. Kohotetun leivän käyttö on kuitenkin syytä rajata erityistapauksiin. Tällainen voi olla esimerkiksi 4. paastonajan sunnuntai eli ”leipäsunnuntai”, jonka raamatuntekstit puhuvat Kristuksesta elämän leipänä. Tällöinkin on huolehdittava siitä, että ehtoollista käsitellään sakramentin arvon mukaisesti. Jakajien on kiinnitettävä erityistä huomiota käsiensä puhtauteen. Pateenien tulee olla riittävän suuria, jotta muruset eivät leviä pitkin kuo- rin lattiaa. Yli jäänyt leipä nautitaan loppuun normaaliin tapaan. Leivän kiinteyttämiseksi taikinaan voidaan lisätä oliiviöljyä. Sen sijaan maidon lisääminen on ongelmallista maitoallergikkojen kannalta.

Piispainkokouksen vuonna 1978 antaman ja vuonna 1999 uudelleen vahvistaman päätöksen mukaan viinin tulee olla ”viiniköynnöksen antia” (Matt. 26:29): ”Ehtoollisviininä käytetään kirkkojen tradition ja yleisen käytännön mukaisesti viinirypäleistä valmistettua viiniä.” Se voi olla joko puna- tai valkoviiniä, ja sitä voidaan laimentaa vedellä. Viininä voidaan käyttää myös alkoholitonta viiniä, mutta senkin tulee olla rypäleistä valmistettua. Seurakunnan tulee tarjota mahdollisuus alkoholittomaan viiniin. Periaatteellista estettä ei ole sille, että erityisistä syistä seurakuntalainen nauttii vain leivän.

Ehtoollisvälineet

Ehtoollisvälineitä ja niihin kuuluvia tekstiilejä käytetään ehtoollisaineiden säilyttämisessä, pyhittämisessä (konsekraatio) ja jakamisessa. Ne tulee valmistaa tarkoitukseen sopivasta ja ehtoollisen arvon mukaisesta materiaalista. Ehtoollisvälineitä ja tekstiilejä ovat

- ehtoollisleipälautanen eli pateeni pyhitetyn leivän jakamista varten,
- ehtoollismalja eli kalkki sekä ehtoollispikarit pyhitetyn viinin jakamista varten,
- leipärasia konsektroimattomien leipien säilytystä varten,
- viinikannu konsektroimattoman viinin säilytystä varten,
- kalkkiliina maljan ja pateenin peittämistä varten,
- valkoinen korporealiliina, jonka päälle asetetaan konsektroitaviksi tarkoitetut ehtoollisaineet,
- valkoinen puhdistusliina maljan pyyhkimistä varten.

Vasemmalla alhaalta ylöspäin: kalkki, puhdistusliina, pateeni ja palla. Oikealla kalkkiliinalla peitetyt ehtoollisvälineet, kalkkiliinan päällä bursa, jonka sisällä korporealiliina on.

Seurakunnan edessä tapahtuva elementtien erottaminen (offertorio) ja pyhittäminen (ehtoollisrukous) ovat luovuttamaton osa ehtoollistapahtumaa. Samalla pappi voi arvioida tarkemmin, kuinka paljon leipiä ja viiniä tarvitaan. Viinikannu ja leipärasia ovat konsektroimattomien elementtien säilyttämistä varten, eikä niistä jaeta sakramenttia. Sakramenttiin erotettavat leivät asetetaan aina pateenille ja tarvittaessa korporealille konsektroitaviksi. Viini konsektroidaan aina kalkissa. Pikareihin ei kaadeta viiniä etukäteen. Tämä koskee myös leiriolosuhteita ja muita erityistilanteita.

Lisäksi voidaan käyttää seuraavia ehtoollisvälineitä ja -tekstiilejä:

- vesikannua, jonka vedellä laimennetaan viiniä ja huuhdellaan mal- ja ehtoollisen jakamisen jälkeen,
- pallaa eli nelikulmaista kovitettua liinaa, jolla kalkki peitetään ja joka saa kalkkiliinan laskeutumaan kauniisti,
- bursaa eli korporaalin säilytykseen tarkoitettua nelikulmaista kotelomaista taskua,
- sakramenttilipasta (*ciborium*) konsekroitujen leipien säilyttämistä ja myöhempää käyttöä varten,
- lusikkaa ehtoollisviinin jakamiseksi erityisryhmille (esimerkiksi vammaiset).

Kirkkoherra vastaa siitä, että kirkossa on asianmukainen ehtoolliskalusto. Suntio huolehtii ehtoollisvälineistä ja niiden puhtaudesta.

Ehtoollisen viettopaikka

Ehtoollisen viettopaikasta säädetään kirkkojärjestyksessä (KJ 2:9). Määräyksen mukaan Herran pyhää ehtoollista vietetään yhteisessä jumalanpalveluksessa. Ehtoollista voidaan viettää 1) seurakunnan kirkossa, siunauskappelissa ja kappelissa tai myös 2) muussa paikassa, jonka tuomiokapituli on kirkkoneuvoston tai seurakuntaneuvoston esityksestä tähän tarkoitukseen hyväksynyt (KJ 2:9,2). Tilapäisesti ehtoollinen voidaan toimittaa kirkkoherran valvonnassa myös muualla kuin kirkossa tai edellä mainitun säännöksen mukaisesti hyväksytyssä paikassa. Säännösten tarkoituksena on suojella ehtoollisen yhteisöllistä ja julkista luonnetta.

Yksittäiselle henkilölle voidaan tarvittaessa jakaa ehtoollista kirkkokäsikirjan osoittamalla tavalla myös muualla kuin jumalanpalveluksessa (KJ 2:10). Tällöin puhutaan ns. sairaan ehtoollisesta. Säännöstä voidaan soveltaa siten, että sairaalassa, hoitolaitoksessa tai muussa paikassa vietettävään ehtoolliseen voivat osallistua myös kyseisen henkilön omaiset tai hoitohenkilökuntaan kuuluvat. Tällöin käytetään yleensä Kirkollisten toimitusten kirjan kaavaa Ehtoollinen sairaan luona. Myös viikkomessun kaava soveltuu tällaiseen ehtoollisenviettoon.

Oikeus osallistua ehtoolliselle

Oikeudesta osallistua ehtoolliselle säädetään kirkkojärjestyksessä (KJ 1:4 ja 2:11). Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa ehtoolliselle saa osallistua

1. jokainen konfirmoitu kirkon jäsen (KJ 2:11,1),
2. kastettu lapsi, jolle on opetettu ehtoollisen merkitystä, yhdessä vanhempansa tai muun hänen kristillisestä kasvatuksestaan huolehtivan konfirmoidun kirkon jäsenen kanssa (KJ 2:11,2),
3. rippikouluun osallistuva ja ehtoollisopetusta saanut kastettu seurakunnan jäsen seurakunnan yhteisessä jumalanpalveluksessa rippikoulunsa opettajan kanssa (KJ 2:11,2) sekä
4. muun kristillisen kirkon tai uskonnollisen yhdyskunnan jäsen, jos kirkolliskokous on hyväksynyt tuon kirkon tai uskonnollisen yhdyskunnan kanssa asiasta tehdyn sopimuksen (KJ 1:4).

Kirkkomme ekumeenisessa työssä on pyritty johdonmukaisesti yhdistämään opillinen lähentyminen ja ehtoollisyhteyden laajentaminen: vastavuoroinen ehtoollisyhteys (reciprocal admission) ja interkommuunio kirkkojen välillä syntyy, kun ne pystyvät yhdessä ilmaisemaan evankeliumin julistusta ja sakramenttien hoitamista koskevat yhteiset perusvaatimukset.

Käytännössä tällaisia kohdassa 4 mainittuja kirkkoja ovat tätä kirjoitettaessa Luterilaisen maailmanliiton 140 jäsenkirkkoa, Saksan Evankelisen kirkon eli EKD:n (Evangelische Kirche in Deutschland) 22 jäsenkirkkoa sekä Porvoon sopimuksen viisi anglikaanista jäsenkirkkoa. Lisäksi piispainkokous on 12.2.2002 antamassaan ohjeessa lasten ja rippikoululaisten ehtoollisella käynnistä todennut, että ehtoolliselle voi myös osallistua ”muun evankelis-luterilaisen kirkon jäsen”. Kirkkojen hengellisen ja opillisen lähentymisen edetessä tilanne muuttuu.

Yksittäistapauksissa ehtoollinen voidaan antaa myös muulle henkilölle, joka on sairaana tai hätätilassa ja käsittää ehtoollisen merkityksen (KJ 2:11,3). Sen arvioiminen, miten hyvin ehtoollisen pyytäjä ymmärtää ehtoollisen merkityksen, on vaikea tehtävä. Voidaan kuitenkin ajatella, että jo pyyntö saada sakramentti kertoo ehtoollisen merkityksen ymmärtämisestä. Kyse on erityisilanteesta. Papin tulee käyttää pastoraalista harkintaa. Kirkon varhaisista ajoista lähtien myös hätäehtoollisen edellytyksenä on pidetty kastetta.

Ehtoollisen jakaminen

Ehtoollisen jakamisesta säädetään kirkkojärjestyksessä (KJ 2:12). Sen mukaan ehtoollisen jakaa pappi. Jakaminen sisältää tässä sekä ehtoollisaineen konsekroimisen että jakamisen. Kirkkoherra voi myöntää evankelis-luterilaisen kirkon konfirmoidulle, kristillisestä vakaumuksesta tunnetulle jäsenelle oikeuden avustaa ehtoollisen jakamisessa. Piispainkokous on antanut asiasta soveltamisohjeet (ks. liite 1).

Seurakuntalainen voi ottaa leivän käteensä. Vastaanottamista varten hän ojentaa vasemmalla kädellä tuetun oikean kätensä kämmen avoimeksi. Hän voi vastata jakosanoihin sanalla aamen ja nauttimisen yhteydessä tehdä ristinmerkin. Leipä voidaan antaa myös suoraan suuhun. Papin tulee jakamisessa noudattaa seurakuntalaisen haluamaa tapaa.

Viini jaetaan yhteismaljasta tai erillisistä pikareista. Yhteismaljaa käytettäessä on hyvä opastaa seurakuntalaista tukemaan maljaa. Pikari voidaan antaa ehtoollisvieraalle käteen. On kuitenkin kunnioitettava seurakuntalaisen valitsemaa tapaa. Seurakuntalainen voi vastata jakosanoihin sanalla aamen ja nauttimisen yhteydessä tehdä ristinmerkin.

Ehtoollisen jakamistapana tunnetaan myös ns. intinktio, jolloin ehtoollisleipä kastetaan viiniin ja annetaan ehtoollisvieraalle. Tavan käyttämiseen ei ole sakramenttiteologisia esteitä. Teologisten ja pastoraalisten näkökohtien vuoksi intinktiota tulee kuitenkin käyttää vain erityisistä syistä. Luterilaisessa kirkossa tulisi suosia mahdollisuutta ottaa ehtoollisen konkreettisesti vastaan molemmissa muodoissa.

Intinktiossa yhdistetään leivän ja maljan jakosanat: ”[Herramme Jeesuksen] Kristuksen ruumis ja veri, sinun puolestasi annettu ja vuodatettu.” Pappi voi kasta leivän viiniin ja jakaa sen suoraan suuhun. Suositeltavampi tapa on jakaa leipä seurakuntalaisen käteen, jolloin hän voi itse päättää, nauttiiko hän perinteiseen luterilaiseen tapaan viinin yhteismaljasta vai kastaako hän leivän viiniin. Tämä käytäntö edellyttää, että ehtoollisen jakotapa ohjeistetaan etukäteen.

Ehtoollinen jaetaan pöydittäin tai ns. jatkuvassa pöydässä. Jatkuvan pöydän käytännössä on huolehdittava siitä, että sakramentin nauttimisessa säilyy rauhallisuus ja rukouksen henki. Tarvittaessa suntio vastaa seurakuntalaisten ohjaamisesta ehtoolliselle. Sakramentin vastaanottamisen jälkeen ehtoollisvieras luovuttaa paikkansa seuraavalle.

Liturgi jakaa ehtoollisessa yleensä leivän ja avustaja viinin. Kirkkoher-
ran tulee huolehtia siitä, että ehtoollisen jakamisessa avustavat seurakun-
talaiset saavat riittävän jumalanpalvelukseen ja ehtoollisen jakamiseen
perehdyttävän koulutuksen. Mikäli avustajaa ei ole, voi liturgi käyttää
sopivaa henkilöä leipälautasen kantajana jakaessaan yksin ehtoollista.

Liturgi ja ehtoollisessa avustavat voivat nauttia ehtoollisen joko ennen
jakamisen alkua tai sen päättyessä. Edellinen tapa korostaa pappia esi-
merkkinä ja rohkaisijana, jälkimmäinen tapa taas korostaa pappia palve-
lijana. Jälkimmäinen tapa myös auttaa pappia nauttimaan yli jääneet ele-
mentit loppuun vähäeleisesti. Liturgi voi jakaa ehtoollisen itselleen. Myös
kanttorille ja kuorolaisille on varattava tilaisuus ehtoollisella käymiseen.

Ehtoollisaineiden jälkikäsittely

Tulee pyrkiä siihen, että siunatut ehtoollisaineet käytetään loppuun eh-
toollisen aikana. Pappi varaa konsekroitavaksi vain tarvittavan määrän.
Jos konsekroituja elementtejä jää hieman yli, ne nautitaan loppuun ehtool-
lisen jakamisen päätyttyä tai sakaristossa messun jälkeen. Jos elementtejä
jää paljon yli, ne voidaan säilyttää eri astiassa myöhempää käyttöä varten.
Myöhemmin niitä ei enää tarvitse konsekroida, vaan ne jaetaan seura-
kuntalaisille sakramenttina messussa konsekroitujen elementtien kanssa.
Jos diakonian virkaan vihitty vie yhteisessä jumalanpalveluksessa kon-
sekroidun ehtoollisen sairaalle, hän toimii ehtoollisavustajan tehtävässä.
Ennen jakamista hän tervehtii sairasta ja kertoo lyhyesti tuovansa ehtool-
lista yhteisestä jumalanpalveluksesta. Hän asettaa elementit peitettyinä
sopivaan paikkaan ja valmistaa sairasta sakramentin vastaanottamiseen
lukemalla harkinnan mukaan käsikirjasta synnintunnustuksen ja -pääs-
tön, evankeliumin ja Isä meidän -rukouksen. Asetussanat luetaan evanke-
liumin julistamisen merkityksessä. Myös sopiva rukous ja uskontunnustus
voidaan lukea. Tämän jälkeen ehtoollisleipä ja -viini otetaan esille ja jae-
taan sairaalle. Jakamisen jälkeen luetaan siunaus.

Jumalanpalveluksen musiikki

Musiikki Jumalan lahjana

Luterilainen kirkko on paitsi sanan myös sävelen kirkko. Reformaatio liittyi siihen kristilliseen vakaumukseen, jonka mukaan musiikki ilmiönä perustuu Jumalan luomistyön hyvyyteen ja kauneuteen. Jumalan luomistyöstä syntyvät sointivärit, intervallit, harmonia ja rytmi. Ihmisen tehtävänä on luoda ja jalostaa niistä musiikkia ”Jumalan kunniaksi ja mielen rakennukseksi” (J. S. Bach). Psalmien kirjassa, Vanhan testamentin virsikirjassa, kehoitetaan ylistämään Jumalaa lauluin ja soittimin: ”Laulakaa Jumalalle, soittakaa hänen nimensä kunniaksi, ylistäkää häntä. Herra on hänen nimensä, iloitkaa hänen edessään!” (Ps. 68:5.) Myös Uusi testamentti rohkaisee soittamaan ja laulamaan Herralle: ”Veisatkaa yhdessä psalmeja, ylistysvirsiä ja hengellisiä lauluja, soittakaa ja laulakaa täydestä sydäimestä Herralle” (Ef. 5:19).

Luterilaisen käsityksen mukaan kolmiyhteinen Jumala jakaa pelastavia lahjojaan käyttämällä aineellista todellisuutta ”instrumenttina”. Tämä koskee myös musiikkia. Jumalanpalveluksessa musiikin perimmäisenä tarkoituksena on kantaa Kristuksen evankeliumia ja antaa Jumalan sanalle soiva muoto. ”Antakaa Kristuksen sanan asua runsaana keskuudessanne. Opettakaa ja neuvokaa toisianne kaikella viisaudella ja laulakaa kiitollisin mielin Jumalalle psalmeja, ylistysvirsiä ja hengellisiä lauluja.” (Kol. 3:16.)

Musiikin merkitys on yhtä aikaa sekä jumalallinen että inhimillinen. Laulettu ja soitettu musiikin välityksellä ylistetään kolmiyhteistä Jumalaa, julistetaan evankeliumia, ilmaistaan kokemuksia ja ilahdutetaan toisia. Jumala luo musiikin ainekset, mutta vasta ihminen muovaa niistä valmista musiikkia. Tästä seuraa, että ihminen voi myös turmella musiikin lahjaa ja käyttää sitä väärin. Musiikki on kuin vesi: puhdas vesi elvyttää ja puhdistaa, mutta veteen sekoitettu vieras aine voi muuttaa kirkkaan sameaksi ja makean karvaaksi.

Martti Luther väitti, että hyvällä musiikilla voi olla myös ihmistä eheyttävä vaikutus: ”Rakastan musiikkia, koska se on Jumalan lahja, ei ihmisen. Se ilahduttaa mielen, karkottaa Paholaisen ja luo viatonta iloa. Musiikkia harjoitettaessa väistyvät viha, himo ja ylpeys.” Musiikki voi lohduttaa surevia, rohkaista arkoja, rauhoittaa levottomia ja synnyttää puhdasta iloa, koska se lähtee Jumalasta itsestään. Koska jumalanpalvelus

sisältää monenlaisia osia, myös musiikilliselle toteutukselle ja tulkinnoille avautuu monipuolisia mahdollisuuksia. Ne koskevat erityisesti

- messun pysyviä ordinarium-osia (Kyrie, Gloria, Sanctus, Agnus Dei),
- virsiä ja muita messun vaihtuvia proprium-osia,
- vuoropuhelua ilmentäviä liturgisia vuorolauluja (alkusiunaus, ehtoollisvuorolaulu, päätösylistys),
- rukouksia (päivän rukous, esirukous, ehtoollisrukous, kiitosrukous, siunaus),
- Raamatun lukukappaleiden musiikillista toteutusta.

Jumalanpalvelusten kirjan sävelmäsarjat tarjoavat useita vaihtoehtoja messun pysyvien osien laulamiseen. Jumalanpalveluksen osien erilaiset melodia- ja rytminkäsittelymuodot avautuvat, kun niitä tarkastellaan kunkin kohdan merkityksen ja sanallisten sisältöjen valossa. Merkitykseltään erityisen painavat sanat saavat sävelmissä aikaa ja tilaa ("Herra" ja "Kristus" Herra, armahda -laulussa, sanat "kannat" ja "rauha" Jumalan Karitsa -hymnissä).

Jumalanpalvelusten kirja rohkaisee myös messun vaihtuvien osien monipuoliseen musiikilliseen toteutukseen. Virret voidaan laulaa rikkaasti seurakunnan, kuoron ja soitinmusiikin mahdollisuuksia hyväksi käyttäen ja tarvittaessa myös korvata jollakin asiayhteyteen sopivalla musiikilla. Jumalanpalveluksen tekstit voidaan "lukea" musiikillisesti, jolloin musiikki kantaa ja elävöittää Jumalan sanan kuuluttamista seurakunnalle.

Myös rukoukset voidaan laulaa ja siten pukea musiikilliseen asuun. Varhaisten kristittyjen mukaan "se, joka laulaa, rukoilee kaksinkertaisesti" (Bis orat, qui cantat). Vuorolaulut ovat jumalanpalveluksen luonteelle ominaista vuoropuhelua. Samalla ne edustavat liturgisen musiikin vanhimpia kerrostumia. Musiikillisilla ratkaisuilla ilmennetään myös kirkkovuoden eri ajankohtien sisältöä.

Kanttorilla on seurakunnan viranhaltijana vastuu jumalanpalveluksen musiikin suunnittelusta ja toteuttamisesta. Tässä työssä hän tarvitsee hyvää musiikillista ammattitaitoa, Jumalan sanan tuntemusta ja rukousta voidakseen avautua kuulemaan Jumalan puhetta ja ihmisten kysymyksiä. Hän tarvitsee työnsä seurakunnan arvostuksen ja työyhteisön tuen.

Joskus kysytään, millainen musiikkityyli on "oikeaa" tai "väärrä". Kysymys on ymmärrettävä, mutta osittain virheellisesti asetettu. Esimerkik-

si virsikirjassa sulautuu yhteen rikas tyylilajien kirjo, joka jakaantuu yli tuhannen vuoden aikajaksolle. Vanhinta ainesta edustaa gregoriaaninen laulu, joka perustuu erityisiin kirkkosävellajeihin ja jonka juuret palautuvat varhaiskirkon aikaan, mahdollisesti jopa Vanhan testamentin jumalanpalvelukseen. Nuorinta ainesta edustaa esimerkiksi moderni suomalainen gospel, joka perustuu duuri–molli-tonaliteettiin ja jonka juuret ovat Afrikasta Pohjois-Amerikkaan kuljetettujen orjien karismaattista hengellisyyttä muistuttavissa kokoontumisissa. Virsikirjan sävelmaailman runko rakentuu lännen kirkon ja erityisesti oman suomalaisen perinteen varaan.

Vaikka kyky luoda musiikkia on Jumalan lahja, mitä tahansa musiikkia ei voida käyttää yhteisessä jumalanpalveluksessa. Tarkkojen rajojen piirtäminen on vaikeaa ja tarpeetontakin, mutta silti voidaan määritellä joitakin jumalanpalvelusmusiikille omaleimaisia piirteitä. Keskeisiä asioita ovat esimerkiksi tarkoitus, sisältö ja yhteisöllisyys.

Ensiksi jumalanpalveluksessa etusija on sellaisella musiikilla, joka on tarkoitettu jumalanpalvelukseen ja Jumalan ylistykseen. Jumalanpalveluksen musiikin perimmäisenä tarkoituksena on ”soittaa ja laulaa Herralle” (Ef. 5:19). Toiseksi musiikin on ilmaistava jumalanpalveluksen sisältöä. Musiikki antaa soitetun ja laulettuun muodon Jumalan sanalle, messun rukouksille ja koko jumalanpalveluksen sanomalle. Sisältölähtöisyys tarkoittaa enemmän kuin sisällön ja muodon ristiriidattomuutta: se merkitsee, että jumalanpalveluksen perimmäinen sisältö motivoi ja synnyttää musiikin ja antaa sille muodon. Mitä aidommin musiikki avaa ja tulkitsee jumalanpalveluksen sisältöä, sitä paremmin se sopii messuun.

Kolmanneksi jumalanpalveluksen musiikki on yhteisöllistä. Erilaisista uutta luovista musiikillisista uskon ilmauksista kirkkoyhteisö omaksuu vähitellen ne, joista uskova kansa tunnistaa yhteisen uskonkokemuksen ja jotka elävimmän ilmaisevat sitä. Tämän vuoksi kirkkojärjestyksessä säädetään, että yhteisessä ”päiväjumalanpalveluksessa käytetään kirkolliskokouksen hyväksymää virsikirjaa ja messusävelmistöä” (KJ 2:5).

Virsi

Virsi on yhteislauluksi tarkoitettu runomittainen hengellinen laulu. Virrellä tarkoitetaan erityisesti kirkolliskokouksen hyväksymän virsikirjan sisältämiä lauluja, mutta myös monien herätysliikkeiden lauluja kutsutaan virsiksi.

Luterilaisen virren juuret ovat Vanhan testamentin psalmeissa ja varhaisissa kristillisissä hymneissä. Mitalliseen säkeistömuotoon muokattua psalmia on yksinkertaisempaa laulaa yhdessä kuin suorasanaista tekstiä. Luterilaisessa perinteessä korostetaan seurakunnan yhteistä osallistumista. Tähän periaatteeseen yhteinen laulaminen sopii erinomaisesti. Kun uskonpuhdistuksen sveitsiläinen haara rajoitti jumalanpalvelusvirret yksinomaan runomuotoisiin psalmeihin (ns. psalmivirsi), luterilaisuus omaksui laajemman virsikäsityksen. Jumalanpalveluksen tekstejä muokattiin evankeliseen oppiin sopiviksi, ja niitä laulettiin usein entuudestaan tutuilla sävelmillä. Tämä merkitsee, että virsi ei ole käsitteenä kiveen hakattu vaan elävä ja historiallisesti muotoutuva.

Luterilaisessa kirkossa virrellä on monia tehtäviä. Virsi julistaa Kristuksen evankeliumia sanoin ja sävelin. Se opettaa ja auttaa ymmärtämään kristittyjen yhteistä uskoa. Virret ovat sekä yksityisen ihmisen että seurakunnan yhteistä rukousta. Niiden välityksellä seurakunta palvoo Pyhää Kolminaisuutta ja osallistuu jumalanpalvelukseen. Virret ovat tärkeitä myös kokemuksellisesti, koska ne pukevat sanoiksi ja säveliksi kristityn perimmäisiä kokemuksia, kuten iloa, ahdistusta, ihmettelyä, katumusta ja kiitosta. Laulettu sana voi puhutella sellaisia ihmismielen kerroksia, jonne mikään puhuttu sana ei ulotu. Virren laulaminen on myös fyysinen teko, jossa sekä mieli että ruumis ovat mukana. Luterilaisessa jumalanpalveluksessa virren asema on luovuttamaton.

Laatimassaan saksalaisessa messussa (1526) Luther muodosti joistakin jumalanpalveluksen pysyvistä osista (Pyhä ja Jumalan Karitsa) seurakuntavirsiä. Pohjoismaissa ei kuitenkaan ole seurattu saksalaisen messun mallia, vaan seurakuntavirret on sijoitettu kirkkovuoden ajankohdan mukaan vaihtuvien proprium-osien paikalle. Vielä nykyäänkin jumalanpalveluksemme virret ovat lähinnä läntisen messun psalmien (introitus, graduale, offertorium, communio) paikalla.

Virsiensä määrä messussa vaihtelee, koska päivän virttä lukuun ottamatta virsien sijasta voidaan käyttää muuta musiikkia. Tätä vapautta tulee käyttää harkiten, jotta messun kokonaisuus säilyy ehjänä. Toisaalta virsile on jumalanpalveluksessa sijaa myös muissa kuin perinteisissä kohdissa.

Jumalanpalveluksen virret tulee valita hyvissä ajoin niin, että kanttori ja mahdolliset laulu- tai soitinryhmät ehtivät valmistautua täysipainoisesti. Virret valitaan mieluummin jumalanpalveluksen suunnitteluryhmässä

tai ainakin liturgin, saarnaajan ja kanttorin yhteistyönä. Seurakunnassa tulee harkita myös virsien valintaa kausittain (kausisuunnitelma) virsien suunnitelmallisen käytön edistämiseksi.

Seuraavassa hahmotetaan jumalanpalveluksen eri virsien tehtäviä ja niiden valintaa koskevia yleisiä periaatteita.

Alkuvirsi (messun kaavan kohta 1)

Jumalanpalvelus alkaa virrellä. Virttä voi edeltää siihen liittyvä urkukoraali tai vapaa alkusoitto. Alkuvirsi on läntisen messuperinteen introituspalmin evankelinen vastine. Sen tehtävänä on johdattaa seurakunta Jumalan eteen ja pyhäpäivän keskeiseen sisältöön. Siten sen merkitys jumalanpalveluksen kokonaisuudessa on tärkeä.

Evankeliumikirjassa on suositukset kunkin pyhäpäivän alkuvirreksi. Ensisijaisesti alkuvirsi valitaan jumalanpalveluksen aiheen mukaan. Eri-tyisistä syistä voidaan käyttää virsikirjan aamuvirsiä tai yleisesti jumalanpalvelukseen liittyviä virsiä. Varsinkin alkuvirren tulisi olla tuttu, jotta seurakunta voisi heti alussa rohkaistua laulamaan.

Kiitosvirsi Pyhälle Kolminaisuudelle (messun kaavan kohta 7)

Kiitosvirsi Pyhälle Kolminaisuudelle on jatkoa Kunnialle (Gloria) eli enkelten hymnille. Siten se kuuluu messun pysyviin eli ordinarium-osiin. Lännen kristikunnassa klassinen kiitosvirsi on Laudamus-hymni (Me kiitämme), jonka sanat palautuvat 300-luvulle. Tekstillä on erityinen asema lännen kirkon messussa.

Koska Laudamus on runomitaltaan vapaa, se on seurakunnan laulettavaksi melko haastava. Toteutusta helpottaa, kun hymni lauletaan vanhan tavan mukaisesti esilaulajan tai kuoron ja seurakunnan vuorolauluna. Tällöin seurakunta osallistuu hymniin kertosaäkeellä. Toisaalta hymniä on jo reformaatiosta alkaen laulettu luterilaisessa jumalanpalveluksessa mitallisen säkeistövirren (esim. virsi 128:2–4) muodossa. Jumalanpalvelusten kirjassa on uusia virsiä, jotka sopivat laulettaviksi Laudamuksen sijasta. Sen sijaan ei ole suotavaa, että sen sijasta lauletaan jokin lukuisista virsikirjan psalmivirsien Pieni kunnia (Gloria Patri) -säkeistöistä, jotka ovat Laudamukseksi sisällöltään niukkoja. Messun kaavassa olevia kiitosvirsisuosituksia on syytä noudattaa.

Päivän virsi eli graduuali (Graduale, messun kaavan kohta 12)

Messun sanaosaan, toisen lukukappaleen ja evankeliumin väliin sijoittuva päivän virsi on jumalanpalveluksen päävirsi. Keskiaikainen graduale-psalmi, joka on päivän virren liturginen edeltäjä, liittyi messun tekstiaineistoon ja oli musiikillisesti rikas ja vaativa. Jo Luther korvasi saksalaisessa messussaan gradualen seurakuntavirrellä, joka säilytti proprium-luonteensa ja vaihtui siis pyhäpäivän sisällön mukaan. Tällä ratkaisulla oli huomattava teologinen merkitys, ilmaisihan se seurakunnan aseman sananjulistajana. Päivän aiheeseen ja raamatunkohtiin liittyvältä päivän virreltä edellytetään tiettyä objektiivisuutta. Evankeliumikirjassa on suosituksia päivän virreksi juuri siksi, että se on tietyllä tavalla rinnastettavissa pyhäpäivän teksteihin eikä siten ole aivan vapaasti valittavissa. Tällaisia suosituksia oli jo 1600-luvun suomalaisissa käsikirjoissa.

Jumalanpalvelusten kirjan mukaan monien messun virsien sijasta voidaan käyttää kuoro- tai soitinmusiikkia tai hengellistä laulua. Päivän virsi on kuitenkin aina seurakuntavirsi. Päivän raamatunteksteihin liittyvä kuorolaulu, motetti tai kantaatin osa kuuluu tekstinlukuun eikä heikennä päivän virttä laulavan seurakunnan osuutta sananjulistajana. Seurakunnan, kuoron ja soittimien vuorottelulla virsi voidaan toteuttaa hyvin rikkaasti.

Virsi (messun kaavan kohta 14)

Messussamme korostetaan evankeliumin ja saarnan yhteyttä. Siksi saarna voi seurata välittömästi evankeliumin lukemista. Saarnan edellä voi kuitenkin olla lyhyt virsi. Sisällöltään saarnaa edeltävä virsi on Pyhän Hengen läsnäoloa pyytävä rukous. Saman saarnavirren käyttäminen jatkuvasti ei ole suositeltavaa, koska se ei tee oikeutta kirkkovuoden ajankohdalle eikä saarnan sisällölle.

Virsi (messun kaavan kohta 17)

Saarnaa seuraa seurakunnan vastauksena uskontunnustus, josta voidaan siirtyä suoraan esirukoukseen. Ennen esirukousta voidaan kuitenkin laulaa virsi (ns. saarnan päätösvirsi). Virren tehtävänä on antaa seurakunnalle vielä mahdollisuus saarnaan liittyvään mietiskelyyn ja evankeliumista kiittämiseen. Musiikki on tässä paikallaan myös jumalanpalveluksen rytmin ja sisäisen dynamiikan kannalta, sillä muuten evankeliumin, saarnan,

uskontunnustuksen ja esirukouksen muodostama yhtäjaksoinen puheosuus olisi liian pitkä. Virren sijasta voi olla muuta musiikkia.

Uhrivirsi eli offertorio (messun kaavan kohta 19)

Ehtoollisosa alkaa virrellä, joka on ylistystä luomisen lahjoista ja Kristuksen sovitustyöstä. Perinteisessä läntisessä messussa offertorio oli psalmi, joka vaihtui kirkkovuoden ajankohdan mukaan. Sitä laulettiin niin kauan kuin seurakuntalaiset toivat lahjojaan alttarille. Varhaisina aikoina näistä lahjoista erotettiin ehtoollisella siunattavat leipä ja viini. Tämän perinteen mukaisesti kerätään uhrivirren aikana kolehti ja katetaan ehtoollispöytä. Tässä tapahtumassa seurakunta antaa sen, mitä on Jumalalta lahjaksi saanut. Jumalalta saamiensa aineellisten lahjojen lisäksi seurakunta uhraa kiitosvirttä laulaessaan hengellisen ja näkymättömän kiitosuhrin (Hepr. 13:15).

Uhrivirren sijasta voi olla myös muuta musiikkia. Kun offertorion sisältönä on Jumalan luomilahjojen ylistys, on suositeltavaa toteuttaa offertorio käyttäen runsaasti soittimia. Myös antifoniseen tai responsoriseen tapaan toteutettu psalmilaulu sopii hyvin uhrivirren sijaan.

Ehtoollisen vietto eli communio (messun kaavan kohta 24)

Ehtoollisen jakamisen aikana voi olla virsilaulua tai muuta musiikkia. Virsikirjassa on runsaasti varsinaisia ehtoollisvirsiä, mutta myös yhteyttä kuvaavat virret ovat paikallaan. Virsien ohessa ehtoollisen jakamisen yhteyteen sopii monipuolinen soitinmusiikki samoin kuin yksin- ja kuorolaulu. Ehtoollinen on myös perinteinen psalmilaulun paikka. Ehtoollisen kiitosluonteen tulisi myös näkyä musiikin valinnassa. Samalla on muistettava, että ehtoollisen jakamista ei tarvitse täyttää musiikilla. Jakaminen voi tapahtua myös hiljaisuudessa.

Kiitosrukous ja ylistys (messun kaavan kohdat 25 ja 26)

Ehtoollisen kiitosrukous voidaan toteuttaa yhteisesti laulettuna virtenä. Jumalanpalvelusten kirjassa on näistä virsistä ehdotuksia. Jos kiitosrukous on laulettu virtenä, jää päätösoosan aloittava ylistys pois.

Jos ehtoollisen kiitosrukous lausutaan, voi päätösoosan aloittava ylistys olla virsi. Myös tätä varten on Jumalanpalvelusten kirjassa suosituksia. Ylistysvirsi tuo seurakunnan ylistykseen syvyyttä ja voimaa. Hallelujan

vaikeneminen paastonaikana tulee ottaa huomioon myös ylistysvirren valinnassa. Silloin sisältönä voi olla Kristuksen kärsimyksen palvonta. Ylistysvirsi ei saa olla pitkä, 1–2 säkeistöä riittää. Kiirastorstaina, pitkäperjantaina ja hiljaisena lauantaina ylistys jätetään kokonaan pois.

Päätösmusiikki (messun kaavan kohta 28)

Jumalanpalvelus päättyy siunaukseen. Sen jälkeen voi kuitenkin olla vielä lähettäminen ja päätösmusiikki. Eräänä päätösmusiikin vaihtoehtona on virsi. Sen tulee olla lyhyt, ja siihen voi liittyä päätössoitto.

Urut

Urut ovat lännen kirkon tärkein jumalanpalvelussoitin. Jo varhaiskeskiajalla urkujen käyttö oli yleistä Bysantin keisarin hoviseremonioissa. Länessä urut alkoivat yleistyä ensimmäisen vuosituhannen lopulla, ja ne rakennettiin yleensä kirkkoihin. Liturgisena soittimena urut alkoivat vakiintua jo 900-luvulla.

Ensimmäiset tunnetut liturgiset urkusävellykset ovat 1300-luvulta. Ne liittyvät messun ordinarium-osiin (esim. Herra, armahda), joita toteutettiin *alternatim*-käytännön mukaisesti urkujen ja kuoron vuorotteluna. Urut eivät siis tuolloin säästäneet seurakunnan laulua. Ne alleviivasivat itsenäisesti, soittimellisin keinoin, liturgian eri kohtia. Tämä käytäntö jatkui myös reformaation kirkkoissa aina 1700-luvulle asti, jolloin urkuja alettiin käyttää myös seurakuntalaulun säästämiseen.

Urut ovat pääasiallinen jumalanpalvelussoittimemme, vaikka jumalanpalveluksessa voidaan periaatteessa käyttää mitä soittimia hyvänsä. Urkujen jumalanpalveluskäyttöä koskevat samat näkökohdat kuin muutakin soitinmusiikkia. On muistettava, että urut voivat myös vaieta. Seurakuntalaulun säästys ei ole aina tarpeen, ja sen pois jättäminen on toisinaan vaikuttava ilmaisukeino (esim. hiljaisella viikolla). Kanttori on vastuussa jumalanpalveluksen urkumusiikin valinnasta ja esittämisestä. Uruilla hän voi syventää jumalanpalveluksen eri osia ja avata niihin uusia näkökulmia. Urkujen käytöstä messussa annetaan ohjeita myös Messusävelmistön säestyskirjan esipuheessa.

Tekstimusiikki

Jumalanpalveluksen psalmiin, lukukappaleeseen tai evankeliumiin luotua musiikkia sanotaan tekstimusiikiksi. Se tulkitsee tekstin varsinaista sisältöä ja muotoutuu sen mukaan. Tekstimusiikin toteutuksessa on lisäksi olennaista, että laulutapa ilmentää vivahteikkaasti tekstin sisältöä.

Psalmiit ovat jo muodoltaan lähellä musiikkia. Myös useat lukukappaleet ja evankeliumit sisältävät itsessään musiikillisen tulkinnan aineksia. Raamatun tekstejä voidaan myös kantilloida psalmi- tai lektiosävelmillä.

Yksinkertaisin tekstimusiikin toteutustapa on *kantillointi*, jolla tarkoitetaan tekstin laulunomaista lukemista sopivaa sävelmäkaavaa käyttäen. Jo varhain alettiin Raamatun teksteistä luoda myös moniäänisiä musiikillisia toteutuksia. Passiokertomusten tapahtumat ja niiden monet ”roolihenkilöt” lienevät olleet varhaisimpia musiikillisen dramatisoinnin lähtökoh-
tia. Tämän perinteen pohjalta on esimerkiksi Martti Luther muodostanut oman kantillointisävelmänsä evankeliumin lukemista varten (ks. liite 2).

Kun kantilloidun raamatun tekstin ydinjake tai keskeinen katkelma erotetaan moniääniseksi kuorosävellykseksi, syntyy *tekstimotetti*. Raamatun tekstien musiikillinen ilmaisu on ominaista erityisesti luterilaiselle kirkolle, jossa Jumalan sanan tulkinta ja saarna ovat keskeisessä asemassa. Kokonaisia epistola- ja evankeliumimotettien vuosikertoja syntyi 1500-luvulta alkaen. Motetin kultakaudelta edettiin musiikin kehitysvaiheiden myötä *hengelliseen konserttoon*, jossa tulkitseva ote on tekstimotettia vahvempi. Laajin jumalanpalveluksessa käytettävä tekstimusiikin muoto on *kantaatti*, jolla tarkoitetaan moniosaista, resitatiiveista sekä kuoro- ja soolo-osuuksista koostuvaa teosta. Moniosaista kantaattia voidaan käyttää jumalanpalveluksessa sijoittamalla kantaatin osat jumalanpalveluksen kokonaisuuden kannalta tarkoituksenmukaisiin paikkoihin. Soitinten osuus on erityisesti konsertossa ja kantaatissa usein merkittävä. Tällöinkin on pidettävä huolta, että messu ei muutu konsertiksi, vaan säilyy yhteisenä jumalanpalveluksena.

Jumalanpalvelusten kirjassa todetaan, että lukukappale tai evankeliumi voidaan myös laulaa. Lisäksi tekstimusiikkia voidaan käyttää kertaamaan jo kuullun tekstin keskeistä sisältöä. Sen luontevia sijoituspaikkoja ovat ensimmäisen lukukappaleen jälkeinen vastaus ja yhteisen esirukouksen edellä oleva virsi. Näihin kohtiin sopii hyvin myös soitinmusiikki tai yksinlaulu. Päivän virttä ei tule korvata tekstimusiikilla.

Soitinmusiikki

Soitinmusiikilla on läntisen kirkon jumalanpalveluselämässä yli tuhatvuotinen perinne. Itäisen ortodoksisen kirkon liturgiseen traditioon soitinmusiikki ei ole koskaan kuulunut.

Luterilaisessa uskonkäsityksessä korostetaan musiikkia Jumalan luomistyön osana. Tässä mielessä soitin- ja vokaalimusiikki kuuluvat yhteen. Sanattomalla ylistyksellä on läntisessä jumalanpalveluksessa pitkä historia. Soitinmusiikin yhtenä sisällöllisenä edeltäjänä voidaan pitää hallelujaulun loppuvokaalille syntynyttä pitkää melismaa (useita säveliä samalla tavulla), ns. *jubilusta*. Luther kuvaa jubilusta ”Jumalan puoleen ylentyneen sydämen äänenä – Jumalan, jota ei voida ilmaista sanoin tai kirjaimin”. Jubiluksesta on jo lyhyt matka soittimilla tapahtuvaan ylistykseen, joka jatkaa siitä, mihin sanojen ilmaisukyky päättyy.

Soitinmusiikin vahvuutena jumalanpalveluksessa voidaan pitää ilmaisuvoimaa, joka ulottuu sanojen taakse. Parhaimmillaan soitinmusiikki vahvistaa, syventää, avartaa ja jopa täsmentää käsillä olevan jumalanpalveluksen sisältöä.

Soitinmusiikilla on myös huomattava käytännön merkitys jumalanpalveluksen toteuttamisessa. Soittimin seurakunta johdatellaan virsiin ja liturgisiin sävelmiin, ja soittimin myös tuetaan seurakunnan laulua. Myös erilaiset esilauluosuudet ja liturgin sävelmät voivat edellyttää soittimellista johdantoa. Viime vuosina on jumalanpalveluksissa käytetty urkujen rinnalla aiempaa enemmän myös muita soittimia ja soitinyhtyeitä. Tämä antaa monia mahdollisuuksia käyttää seurakuntalaisten osaamista mesun toteutuksessa.

Jumalanpalveluksemme antaa runsaasti tilaa itsenäiselle soitinmusiikille. Jumalanpalvelus voi alkaa soitinmusiikilla, josta siirrytään suoraan alkusiunaukseen. Ensimmäistä lukukappaletta seuraava vastaus voi luontevasti olla soitinmusiikkia. Samoin soitinmusiikki soveltuu erinomaisesti ehtoollisen jakamisen yhteyteen. Jumalanpalvelus voi myös päättyä soitinmusiikkiin.

Virsilauluun soittimet voivat osallistua itsenäisin soitinsäkeistöin, jotka korostavat kyseisen säkeistön tekstisisältöä. Tämä ns. *alternatim*-käytäntö oli luterilaisessa kirkossa erityisen yleinen 1500–1700-luvuilla. Soittimia voidaan käyttää myös rikastuttamaan virsilaulua ns. *diskanttiaanin* (soitinobligato).

Liturgiset tavat, eleet ja symbolit

Sanojen lisäksi viestimme myös teoin ja elein: inhimillinen viestintä on aina sekä sanallista että ei-sanallista. Liturginen elekieli eli gestiikka on symbolikieltä, jolla ilmaistaan messun eri yksityiskohtien sisältöä ja merkitystä. Kristillisessä käsitteistössä symboli kantaa mukanaan sanomaa, jopa itse sitä todellisuutta, jota se kuvaa. Tähän perustuu symbolien voima. Alkukielen sana *symbollein* merkitsee kahden toisistaan erotetun puoliskon yhteen liittämistä. Symboli merkitsee siis kokonaisuutta, jonka toinen osa on muualla. Siksi symboleilla voidaan tavoittaa myös sellaista, mihin sanat eivät riitä. Ne voivat olla aisteillemme merkkejä ja viestejä näkymättömistä todellisuudesta. Symbolit kuuluvat liturgian ja uskon olemukseen.

Itse koolle tullut seurakunta on vaikuttava symboli yhteyden etsimisestä ja yhteen kuulumisesta. Maailman keskellä jumalanpalvelukseen kokoontuva seurakunta on merkki ylistävästä ja kohti ikuisuutta vaeltavasta Jumalan kansasta.

Yksi liturgian teologisista peruspilareista on inkarnaatio, Jumalan lihaksi tuleminen. Kristus tuli itse merkiksi tänne maailmaan. Hän jätti meille sekä salaisuuden että Isän ilmoittaman sanoman, jotta uskovat ilmaisisivat Jumalan todellisuutta kaikin tavoin. Tuonpuoleinen, lausumaton ja iankaikkinen tulee omaksemme ensisijaisesti Jumalan sanan ja sakramenttien välityksellä. Muutoin erilaisten merkkien ja symbolien välityksellä viitataan Jumalaan ja autetaan ihmistä hänen etsinnässään. Kun Herramme Jeesus maan päällä ollessaan opetti, hän ilmaisi sanomansa kokonaisvaltaisesti liittämällä siihen vertauksia ja jumalallisia merkkejä (esim. parannustekoja).

Symbolien alue on liturgiassa laaja. Sanallisesta viestinnästä poiketen ihmiset voivat ilmaista ja ottaa niitä vastaan hyvin kokonaisvaltaisesti. Symboliviestinnän keinoja ovat asennot (seisominen, polvistuminen, istuminen, kumartaminen, tiettyyn suuntaan katsominen, kulkeminen), liikkeet (ristinmerkin tekeminen, ylös katsominen, käsien kohottaminen tai avaaminen, käsien levittäminen, kättely), toiminta (kolehdin keruu, kulkueet, seurakunnan liikkuminen) ja aistikokemukset (kuunteleminen, katseleminen, maistaminen, haistaminen).

Symboliviestintä liittyy jumalanpalvelustilaan ja sen sisustukseen. Sanoman välittäjinä voivat olla kirkkotilan muoto ja koko sekä alttari ja

kuori, kuvat, liturgiset esineet ja niiden sijoittelu sekä koko kuvaohjelma, kynttilät, kukat ja paramentit.

Symbolisanomaa välittyy myös paikalla olevien ihmisten suhteista, asenteista, ilmeistä ja ilmapiiristä.

Liturgisten eleiden käyttö

Jumalanpalveluksen joustavuus ja väljyys koskee erityisesti symbolien ja liturgisten eleiden käyttöä. Seurakunnalla tulee olla siinä mahdollisuus oman perinteensä, käytäntönsä ja voimavarojensa huomioon ottamiseen.

Liturgisten eleiden käyttäminen edellyttää, että seurakunnan työntekijöille ja seurakuntalaisille tehdään liturgian symboliluonne tutuksi. Seurakuntaa autetaan näin ilmaisemaan uskoa, ylistystään, hätäänsä ja kaipaustaan myös eleiden avulla, löytämään niihin kätkeytyvä kirkon sanoma, varomaan ritualismia ja syventymään symbolien kautta uskon aarteisiin.

Liturgisten eleiden runsaus voi harhauttaa ajattelemaan, että niitä kaikkia pitäisi käyttää. Se ei ole tarpeen eikä mahdollistakaan. Symbolit eivät ole jotakin erityistä, vaan elämän perussymbolit ovat arkipäivässä koko ajan läsnä ja siten mukana myös jumalanpalvelusta vietettäessä. Kultti on symbolista, koska on kysymys elämisestä ja kokemisesta. Symbolit puhuttelevat usein yksinkertaisuudellaan ja elämän alkuvoimalla.

Eleistä ei saa tehdä irrallista, omalakista aluetta. Symboliviestinnän tulee tapahtua jumalanpalveluksen olemuksen, sisältöjen ja tavoitteiden mukaisesti. On tarkattava, välittyykö symbolien kautta sanoma Jumalan pyhydestä ja rakkaudesta ja edistävätkö ne seurakunnan keskinäistä yhteyttä ja uskossa kasvamista Raamatun pohjalta.

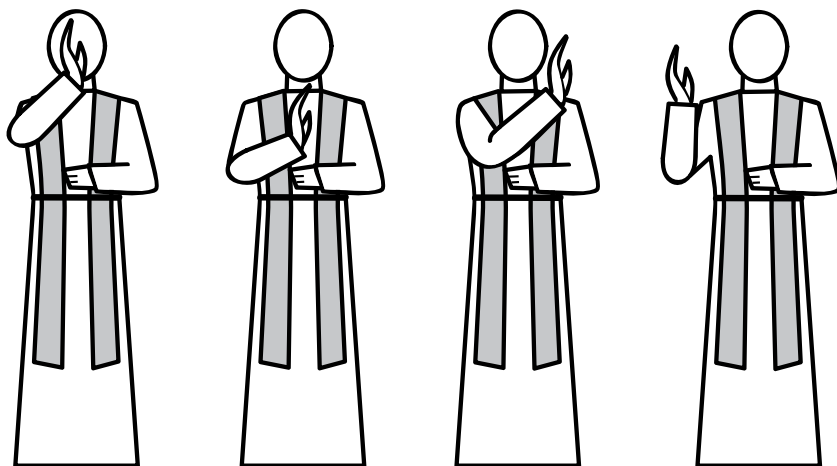
Messun liturgisia eleitä

Siunauksen eleet

a) Ristinmerkki

Jumalanpalvelusten kirjassa messun alussa olevan trinitaarisen siunauksen yhteyteen on merkitty ristinmerkki. Ristinmerkillä seurakunta ja seurakuntalainen siunataan kolmiyhteisen Jumalan nimeen.

Samalla ristinmerkki on tunnustautumista pyhään kolmiyhteiseen Jumalaan, Isään, Poikaan ja Pyhään Henkeen. Ristinmerkki tunnetaan yhtenä vanhimmista liturgisista eleistä jo toiselta vuosisadalta lähtien.

Läntisen tradition mukaan ristinmerkki tehdään kädellä kämmenen syrjä seurakuntaan päin niin, että poikkiviiva vedetään kämmenselkää edellä. Merkki tehdään rauhallisesti ja selkeästi sekä riittävän laajana.

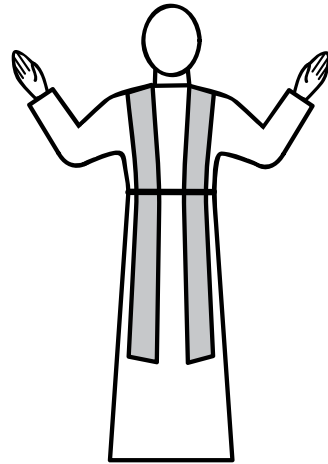
Ristinmerkki tehdään alkusiunauksessa ja Herran siunauksessa seurakuntaan päin. Lisäksi liturgi voi tehdä ristinmerkin seurakuntaan päin synninpäästön yhteydessä. Ehtoollisrukouksessa liturgi tekee ristinmerkin pateenin ja kalkin yli messun kaavaan merkityissä kohdissa.

Itsensä liturgi voi siunata ristinmerkillä polvistuessaan alttarin ääreen, evankeliumin lukemisen alkaessa, vastaanottaessaan ehtoollisen sekä kiittäessään siitä.

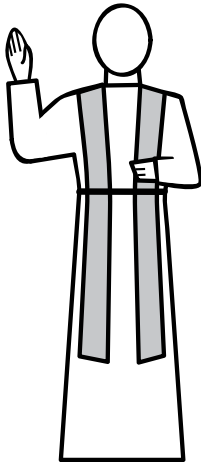
Seurakuntalainen voi tehdä ristinmerkin alkusiunauksen yhteydessä, vastaanottaessaan synninpäästön, evankeliumin lukemisen alkaessa, vastaanottaessaan sakramentin ja kiittäessään siitä sekä Herran siunauksen yhteydessä.

b) Vuorotervehdyksen siunaava ele

Vuorotervehdyksen yhteydessä liturgi voi levittää kätensä siunaavaan eleeseen. Tämä kuvaa siunauksen lisäksi keskinäistä yhteyttä ja yhteenkuuluvuutta. Tällöin kädet avataan noin kyynärpään korkeudella kummallekin sivulle sormet yhdessä. Ottaessaan vastaan seurakunnan siunauksen liturgi kumartaa hiukan ja voi liittää kätensä yhteen rukouseleeseen tai ristiä ne.

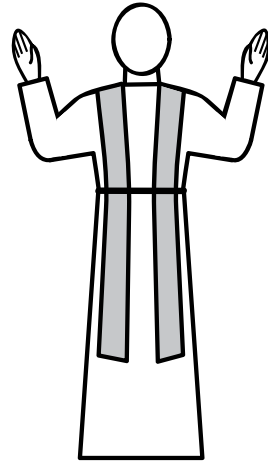

c) Siunaava ele Herran siunauksessa

Herran siunauksen ajaksi liturgi voi kohottaa toisen kätensä siunausta kuvastavaan eleeseen, jossa käsi kohoaa kyynärpäästä yläviistoon ja hivenen eteenpäin. Toinen käsi on koukistettuna sydämen kohdalle tai riippuu vapaasti sivulla. Kohotetun käden symboli viittaa Vanhan testamentin siunaustapahtumaan (3. Moos. 9:22) ja kuvaa Jumalan siunauksen välittymistä. Siunauksen lopussa liturgi tekee ristimerkin. Siunaava ele voidaan

tehdä myös kahdella kädellä, jolloin kädet avautuvat kyynärpäistä yläviistoon.

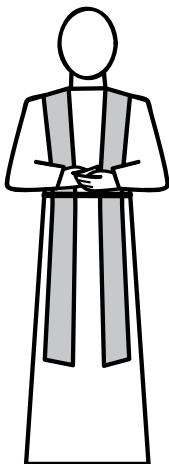

d) Rauhan toivottamisen eleet

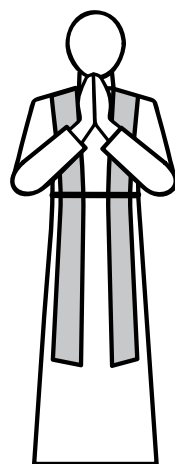
Herran rauhan yhteydessä seurakuntalaisia voidaan kehottaa rauhan toivottamiseen. Tämän toivottamisen raamatullinen esikuva on suudelmalla tervehtiminen (Room. 16:16; 1. Piet. 5:14). Liturgiassa rauhan toivottamiseen on käytetty eri tapoja, kuten (kahdella kädellä) kätelemistä, syleilyä tai muunlaista lämmintä tervehtimistä. Rauhan toivottamisen tarkoituksena on välittää yhteyden kokemista, lämpöä ja yhteenkuuluvuutta.

Rukouksen eleet

a) Liturgian johtamisen perusele

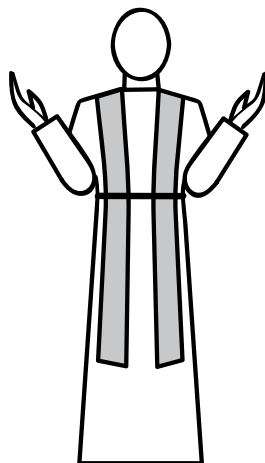

Liturgian johtamisen peruseleessä liturgilla on kädet ristissä tai siten, että oikea käsi lepää vasemmalla kämmenellä. Kädet voivat olla myös yhteen liitetyssä rukousasennossa ("liekki"). Liekkiasennossa sormet lepäävät vapaasti toisiaan vasten ja peukalot ovat päällekkäin ristissä. Ele kuvaa rukoukseen keskittymistä. Tästä peruseleestä lähtevät kaikki käsien liturgiset eleet, ja tähän asentoon ne palaavat.

b) Rukouksen perusele

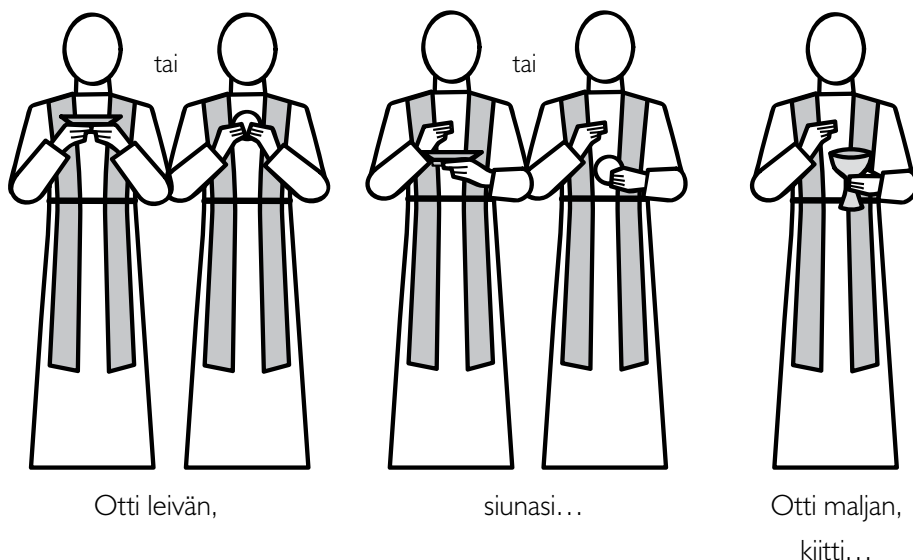
Messun rukousten (varsinkin päivän rukouksen, ehtoollisrukouksen ja ehtoollisen kiitosrukouksen) yhteydessä liturgi voi levittää kätensä rukouseleeseen. Kädet kohotetaan kyynärpäistä yläviistoon samalla niitä hieman avaten. Ele ilmaisee rukouksen kantamista Jumalan eteen.

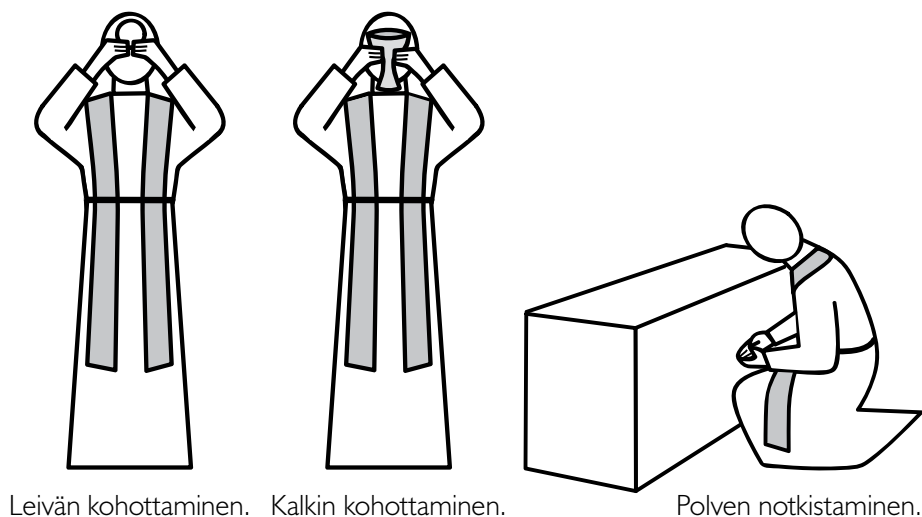
c) Rukouksen ylistysele

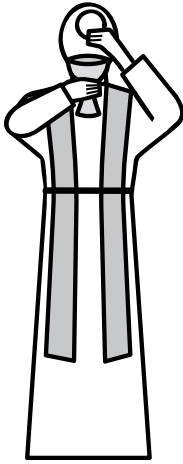
Etenkin ehtoollisrukouksen aikana liturgi voi kohottaa kätensä ylistävään rukouseleeseen. Tällöin kädet kohotetaan kyynärpäistä lievästi yläviistoon ja käsi-varret avautuvat enemmän ylös- ja sivullepäin. Eleessä kuvastuu kiitos ja ylistys.

d) Eleet asetussanojen ja doksologian aikana

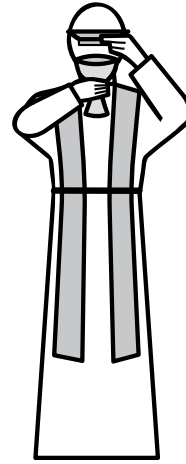

Ehtoollisrukouksessa liturgi voi käyttää asetussanoja edeltävässä osassa (ns. postsanctus) rukouksen peruselettä tai rukouksen ylis-tyselettä. Asetussanojen aikana liturgi voi käyttää käden siunaavaa elettä ja ristinmerkkiä sekä ehtoollisaineiden kohottamista ja pol-ven notkistamista. Ristinmerkki tehdään soveltaen seurakuntaan päin tehtävää ristinmerkkiä.

Ehtoollisrukouksen loppudoksologian ”Hänen kauttaan – –” ajaksi liturgi voi ottaa käteensä kalkin, jonka päällä on pateeni, ja kohottaa sen seurakunnan nähtäväksi. Mikäli käytetään suurta ehtoollisleipää, liturgi kohottaa seurakunnan nähtäväksi kalkin ja suuren ehtoollisleivän. Ele korostaa ehtoollisen reaali-presens-luonnetta sekä palvovaa ylistystä.

e) Polvistuminen ja kumartaminen

Polvistuminen on liturgisten eleiden joukossa erityisesti seurakuntalaisten ele. Seurakunta on aikoinaan polvistunut synnintunnustuksen ja muidenkin rukousten aikana sekä ehtoollisrukouksessa. Liturgin eleeksi se on tullut varsin myöhään. Polvistuminen kuvaa syvää rukousta, katumusta ja kunnioitusta.

Liturgi polvistuu alttarin ääressä saapuessaan sinne ensimmäisen kerran ja poistuessaan sieltä jumalanpalveluksen päättyessä. Saapuessaan messun kuluessa alttarin ääreen uudelleen ja poistuessaan sieltä hänen ei tarvitse polvistua, koska jumalanpalvelus jatkuu. Messun kuluessa hän polvistuu synnintunnustuksen ajaksi, ellei lue sitä lukupulpetista.

Polvistumisen lisäksi kunnioituksen eleitä ovat kumartaminen ja ns. polven notkistaminen (genufleksio). Liturgi voi kumartaa Jumalan Karitsa -hymnissä sanojen ”Jumalan Karitsa” aikana. Polvien notkistaminen voi kunnioituksen osoituksena tulla kyseeseen ehtoollisen asetussanojen yhteydessä. Seurakuntalainen voi kumartaa saapuessaan ehtoollispöytään ja lähtiessään sieltä.

f) Seisominen

Liturginen perusele on seisominen. Se on samalla rukouksen perusele. Alkujaan seurakunta seisoj messussa ja osoitti siten kunnioitustaan. Myöhemmin seisomisesta tuli lisäksi kiitoksen, ylistyksen ja valmiina olemisen ele.

Messussa seurakunta seisoo Kunnian ja kolminaisuusvirren, evankeliumin lukemisen, Pyhä-hymnin ja Jumalan Karitsa -hymnin aikana sekä ylistyksessä ja loppusiunauksessa. Lisäksi se voi seisoa ehtoollisrukouksen ajan Pyhä-hymnistä Jumalan Karitsa -hymniin, aina ehtoolliselle lähtemiseen asti. Myös ristikulkueen aikana seurakunta seisoo.

Ekumeeniset tilanteet

Luterilainen jumalanpalvelus on ekumeeninen

Suomen evankelis-luterilainen kirkko uskoo ja tunnustaa kuuluvansa Jeesuksen Kristuksen yhteen, pyhään, katoliseen ja apostoliseen kirkkoon. Kirkkomme on lännen katolisen kirkon perillinen ja sen työn jatkaja Suomessa. Uskollisina reformaation uudistuspyrkimyksille se korostaa Jumalaa sanaa ja sakramentteja uskon ja pelastuksen perustana ja kirkon varsinaisina konstitutiivisina tekijöinä yhdessä sanan ja sakramenttien palveluviran kanssa. Tämä kirkon itseymmärrys on selvästi ilmaistu kirkkolain (KL 1:1) ja kirkkojärjestyksen (KJ 1:1) tunnustuspykälissä sekä niissä lupauksissa, jotka pappi antaa pappisvihkimyksessä piispalle ja seurakunnalle.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalvelus on siten ekumeeninen. Se pohjautuu kirkon yhteiseen traditioon ja ilmaisee sitä Raamattuun perustuvaa uskoa, joka on ilmaistu ekumeenisissa uskontunnustuksissa ja luterilaisissa tunnustuskirjoissa.

Kirkon ykseys ei ole vain yksi mahdollinen piirre uskossamme, vaan kuuluu keskeisesti uskon sisältöön. Jeesus Kristus itse rukoili, että häneen uskovat ja häntä seuraavat olisivat ”yhtä, niin kuin sinä, Isä, olet minussa ja minä sinussa” (Joh. 17:21). Efesolaiskirjeessä muistutetaan, että ”on vain yksi ruumis ja yksi Henki, niin kuin myös se toivo, johon teidät on kutsuttu, on yksi”. Kristittyjä yhdistävät myös ”yksi Herra, yksi usko, yksi kaste ja yksi Jumala, kaikkien Isä” (Ef. 4:4–6). Raamatun todistus osoittaa, että kirkon ykseys on olennainen osa kristillistä uskoa.

Kirkkojen maailmanneuvoston perusasiakirjan mukaan kaikkia kristillisiä kirkkoja yhdistää usko Jeesukseen Kristukseen Jumalana ja Vapahatajana, usko Jumalaan Isänä, Poikana ja Pyhänä Henkenä sekä Raamatun

auktoriteetin tunnustaminen. Ykseys ei ole inhimillisten ponnistelujen tulos vaan syvimmillään Pyhän Hengen lahja. Ekumenia on mahdollista siellä, missä uskotaan Kristukseen, seurataan hänen tahtoaan ja turvaututaan Pyhään Henkeen, joka synnyttää uskoa sanan ja sakramenttien välityksellä. Hengellinen elämä, usko ja rukous ovat olennainen osa ekumeniaa ja kirkon uudistumista.

Kirkkomme on työssään sitoutunut ekumeenisen liikkeen päämäärään, Kristuksen kirkon näkyvään yhteyteen. Näkyvä ykseys edellyttää yksimielisyyttä uskon perustotuuksista, tulee näkyväksi yhteisesti vietettävässä ehtoollisessa ja ilmenee konkreettisesti kristittyjen yhteisenä todistuksena ja pyyteettömänä palveluna. Kirkkomme ekumeenisen strategian mukaan omaan tunnustukseen sitoutuminen ja ekumeeninen avoimuus kuuluvat yhteen:

”Kirkollamme on vahva luterilainen identiteetti ja olemme reilusti suomalaisia luterilaisia. Kirkkomme toiminta ja ekumeeniset yhteydet nousevat luterilaisesta uskosta ja tunnustuksesta. Luterilaisena oleminen ja ekumeenisuus eivät ole vaihtoehtoja tai vastakohtia, vaan saman uskon ilmentymiä.”

Kirkko pyrkii yksimielisyyteen uskon perustotuuksista kaikkien kristittyjen kanssa. Tärkeää on toimia johdonmukaisesti olemalla sama kirkko kaikkiin suuntiin. Kirkkomme käsityksen mukaan ykseyttä ei voida saavuttaa opillisista eroista vaikenemalla. Vain siellä, missä kirkot ottavat vakavasti oman tunnustuksensa, ne voivat kohdata aidosti toisten perinteiden edustajat ja oppia toisiltaan. Yksimielisyys evankeliumin perustotuuksista ei merkitse ahdasta yhdenmuotoisuutta. Kun yhteinen identiteetti on selvillä, erilaisuus muuttuu ilon ja kiitoksen aiheeksi.

Läheisimmät yhteydet luterilaisilla on niihin, jotka edustavat ja kunnioittavat jakamattoman kristikunnan yhteistä perintöä ja joilla on klassinen kristinuskon tulkinta ja sakramentaalinen kirkkokäsitys. Ekumeenista asennetta on hoivattava ja vahvistettava, vaikka kirkkojen välillä olisi merkittäviäkin eroja. Kirkkomme tahtoo toimia yhteistyössä myös sellaisten kirkkojen ja kristillisten yhteisöjen kanssa, joiden oppi ja tunnustus eroavat omastamme. Seurakuntien tulee toimia yhdessä toisten kirkkojen kanssa kaikissa niissä asioissa, joissa se on mahdollista. Tämä on tärkeää

paitsi yhteisen todistuksen ja palvelun kannalta myös sielunhoidollisista syistä. Erityisesti perheitä, joiden jäsenet kuuluvat eri kirkkokuntiin, on tuettava kaikin tavoin kasvamaan keskinäisessä yhteydessä.

Kristittyjen yhteinen rukous

Kristityt antavat vahvan todistuksen ekumeenisesta asenteestaan, kun he rukoilevat samalla paikkakunnalla olevien toisten kirkkojen ja kristittyjen puolesta. Erityisen vahva todistus on silloin, kun paikkakunnan eri kristityt kokoontuvat yhteen kuulemaan Jumalan sanaa ja rukoilemaan yhdessä.

Kristittyjen yhteinen rukous edellyttää sekä rakkautta että totuudellisuutta. ”Rakkaus iloitsee totuuden voittaessa” (1. Kor. 13:6). Jos toinen sivuutetaan, yhteinen rukous muuttuu voimaannuttamisen sijasta vaivannuttavaksi. Rakkaus unohtuu, jos yhteisen rukouksen välityksellä harjoitetaan jäsenten kalastelua (proselytismi), vähätellään toisen kirkon jäsenen hengellistä itseymmärrystä tai painostetaan toisia kirkkoja omaksumaan uusia käytäntöjä, jotka ovat ristiriidassa niiden vakaumusten kanssa. Totuudellisuus unohtuu, jos yhteisen rukouksen kustannuksella luovutaan omasta identiteetistä, kielletään opilliset erot tai pyritään näennäiseen yhdistymiseen.

Kirkkojen maailmanneuvoston työssä on pyritty selkeyttämään yhteisen rukouksen periaatteita tekemällä ero ”tunnustuksellisen” (confessional) ja ”tunnustustenvälisen” (inter-confessional) jumalanpalveluksen välillä.

Tunnustuksellinen (confessional) jumalanpalvelus edustaa avoimesti tiettyä traditiota, esimerkiksi luterilaista tai ortodoksista. Sen johtaa kyseisen yhteisön paimen aidosti oman kirkkonsa jumalanpalvelusperinteen mukaisesti (käsikirja, puvustus, musiikki jne.). Toisen kirkon jäseniä pidetään rakkaina vieraina, ja heidät toivotetaan tervetulleiksi osallistumaan yhteisön rukoukseen parhaaksi katsomallaan tavalla. Tällaisesta on kysymys esimerkiksi silloin, kun ekumeenisella rukousviikolla vaelletaan kaupungin eri kirkkokuntien kappeleista toiseen ja pysähdytään kussakin pyhäkössä rukoilemaan yhdessä tuon kirkon jumalanpalvelusperinteen mukaisesti ja sen paikallisen paimenen (*pastor loci*) johdolla.

Ekumeeninen yhteys tulee näkyväksi, jos tunnustukselliseen jumalanpalvelukseen kutsutaan avustajiksi toisen kirkon edustajia. Esimerkiksi Helsingin tuomiokirkossa itsenäisyyspäivänä pidettävät juhlanjumalanpalvelukset ovat pohjimmiltaan luterilaisia sanajumalanpalveluksia, jotka on toteutettu ekumeenisesti kutsumalla Raamatun ja rukousten lukijoiksi toisten kirkkojen paimenia ja uskovia.

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluksissa, jotka toteutetaan ekumeenisesti, noudatetaan muutoinkin voimassa olevia periaatteita. Pappi käyttää oman kirkkomme käsikirjaa ja jumalanpalvelusvaatetusta. Yksittäisissä tilanteissa hän voi harkintansa mukaan käyttää osia myös muun kirkon käsikirjoista. Esimerkiksi sopivien käännösten puuttuessa muiden kirkkojen käsikirjojen rukoukset ja muut tekstit voivat olla avuksi. Piispojen neuvottelussa 2002 on sovittu, että ehtoollisrukouksen lukeminen ja konsekraatio voidaan toimittaa yhdessä niin sanottuna konselebraationa niiden kirkkojen pappien kanssa, joiden kanssa kirkollamme on alttarin ja saarnatuolin yhteys. Tällöin papit voivat lukea liturgin johdolla yhdessä asetussanat ja osia ehtoollisrukouksesta. Liturgisissa eleissä toimitaan yhtenäisesti.

Yksittäistapauksissa Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattomalla papilla on oikeus toimittaa jumalanpalvelus ja tietyt kirkolliset toimitukset piispainkokouksen 10.9.2002 säätämin edellytyksin (Kirkon säädöskokoelma nro 86). Säädöksen mukaan tällainen oikeus on toisen Luterilaisen maailmanliiton jäsenkirkon, Saksan evankelisen kirkon (EKD) sekä Porvoon sopimuksen yhteisöön kuuluvan kirkon papilla. Muiden evankelis-luterilaisten kirkkojen ja yhdyskuntien pappien osalta piispa ratkaisee, voiko pappi yksittäistapauksissa suorittaa kirkollisen toimituksen.

Toimituksen suorittamisesta on sovittava asianomaisen kirkkoherran kanssa. Kirkkoherran tehtävänä on huolehtia, että toimituksen suorittava pappi saa riittävät tiedot toimitukseen liittyvistä seikoista. Pääjumalanpalvelus on toimitettava Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirjan mukaan. Säädöksen perusteella pappi, joka kuuluu johonkin mainituista kirkoista, voidaan kutsua myös pitämään saarna. Pysyvä oikeus jumalanpalvelusten ja kirkollisten toimitusten hoitamiseen edellyttää piispan ja tuomiokapitulin myöntämää pappisoikeutta Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.

Yleisperiaatteena on, että toisen kirkon pappi voidaan kutsua saarnaamaan tai toimittamaan ehtoollista, jos kirkolliskokous on hyväksynyt tuon kirkon kanssa tehdyn sopimuksen pappisviran vastavuoroisesta hyväksymisestä (KJ 5:8). Silloin kun nämä edellytykset eivät täyty, on suositeltavaa kutsua toisen kirkon paimenia tai uskovia lukemaan Jumalan sanaa ja yhteisiä rukouksia tai lausumaan seurakunnalle tervehdys sopivassa kohdassa.

Ehtoollinen voidaan jakaa muun kristillisen kirkon jäsenelle, jos kirkolliskokous on hyväksynyt tuon kirkon kanssa asiasta tehdyn sopimuksen (KJ 1:4,2). Periaatteessa pappia ei voida estää käyttämästä yksittäistapauksessa pastoraalista harkintaa. Kansainvälisesti on pidettävä yleisenä esimerkiksi käytäntöä, jossa seka-avioliitossa perheen jäsenet voivat osallistua yhteiseen ehtoollispöytään. Koska käytännöt kuitenkin vaihtelevat, papin on tällaisissa tapauksissa selvitettävä huolellisesti myös toisen kirkon kanta. Toisen kirkon jäsenen kohdalla papilla ei ole oikeutta toimia vastoin kyseisen kirkon omille jäsenilleen antamia ohjeita. Silloin kun toisen kirkon jäsen ei voi osallistua ehtoolliselle, hänet voidaan siunata ehtoollispöydässä.

Jos kirkkomme pappia, työntekijää tai jäsentä pyydetään avustamaan toisen kirkon jumalanpalveluksessa, hänen tulee aidosti edustaa omaa kirkkoaan ja samalla rakentaa yhteen kokoontunutta seurakuntaa.

Tunnustustenvälisellä (inter-confessional) rukouksella tarkoitetaan puolestaan palvelusta, jossa eri kirkkojen edustajat rukoilevat yhdessä ilman, että kyse olisi minkään tietyn tunnustuskunnan jumalanpalveluksesta. Myös tällainen rukous edellyttää hienotunteisuutta sekä suunnittelussa että toteutuksessa.

Teologisesti ongelmallista yhteiseen rukoukseen osallistuminen on sellaisissa uskonnollisissa yhdyskunnissa, jotka eivät tunnusta Kirkkojen maailmanneuvoston perusasiakirjassa mainittuja kristillisiä vakauksia: ”Kirkkojen maailmanneuvosto on niiden kirkkojen yhteys, jotka Raamatun mukaan tunnustavat Herran Jeesuksen Kristuksen Jumalaksi ja Vapahtajaksi ja jotka sen vuoksi pyrkivät yhdessä täyttämään yhteistä kutsumustaan yhden Jumalan, Isän, Pojan ja Pyhän Hengen, kunniaksi.” Uskontojen välillä on tehtävä yhteistyötä, mutta yhteiseen rukoukseen liittyy puolin ja toisin selvittämättömiä kysymyksiä.

5. Jumalanpalveluksen sanasto

Tässä esitellään kristillisen jumalanpalveluselämän perinteistä terminologiaa.

Kaikki mainitut sanat eivät esiinny Jumalanpalveluksen oppaan tekstissä.

AAMEN

hepr. 'totisesti', 'tapahtukoon niin'. Hyväksymistä ja vastaanottamista osoittava vahvistussana, akklamaatio, jolla seurakunta vastaa liturgin tai esilukijan lukemiin osiin. Aamenen lausuminen yhdessä on olennainen liturgian osa, sillä se osoittaa, että luettu rukous ei ole lukijan oma vaan koskee koko Jumalan kansaa.

ABLUUTIO

lat. ablutio 'huuhtominen'. Ehtoollismaljan eli kalkin huuhtominen vedellä sen jälkeen kun pappi tai avustaja on nauttinut jäljelle jääneen pyhitetyn viinin.

ABSOLUUTIO

lat. absolvere 'päästää', 'vapauttaa'. Synninpäästö. Valta julistaa syntien anteeksi-antamus perustuu Kristuksen apostoleille antamaan valtuutukseen ja lupaukseen: "Ottakaa Pyhä Henki. Jolle te annatte synnit anteeksi, hänelle ne ovat anteeksi annetut." (Joh. 20:23.)

ADMISSIO

lat. 'laskeminen', 'päästäminen'. Ehtoolliselle laskeminen. Ehtoollisyhteyteen osallistuminen edellyttää kastetta ja riittävää opetusta. Lapsi voi osallistua ehtoolliselle yhdessä vanhempansa tai muun hänen kristillisestä kasvatuksestaan huolehtivan konfirmoidun kirkon jäsenen seurassa, jos hänelle on opetettu ehtoollisen merkitystä. Admissio liittyy myös rippikouluun ja konfirmaatioon. Sen jälkeen kun konfirmoitu on saanut kasteopetusta ja tunnustanut uskonsa, hän voi osallistua itsenäisesti ehtoolliselle.

ADORAATIO

lat. adorare 'palvoa'. Jumalan palvomisen eli kunnioittaminen sanoin, teoin ja elein. Nikean uskontunnustuksen mukaan kirkko "palvoo ja kunnioittaa" (kr. συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, adoratur et conglorificatur) Pyhää Henkeä Isän ja Pojan kanssa.

AGENDA

lat. 'toimitettava'. Erityisesti käsikirjasta, mutta myös jumalanpalvelusjärjestyksestä käytetty nimitys. Laajempaa käyttöä: työjärjestys, esityslista.

AGNUS DEI

lat. 'Jumalan Karitsa'. Ehtoollisessa läsnä olevalle Kristukselle laulettava palvova hymni, joka perustuu Johannes Kastajan sanoihin (Joh. 1:29).

AKKLAMAATIO

lat. *acclamare* 'huutaa jklle'. Seurakunnan lausahdus tai huudahdus liturgiassa. Seurakunta osallistuu messun toimittamiseen ja vastaa Jumalan puhutteluun erilaisin akklamaatioin. Yleisimmät akklamaatiot ovat "aamen" (ks. aamen), "halleluja", "Herra, armahda" johdantoosan Kyriessä ja esirukouksessa, "Kuule meitä, laupias Herra Jumala" erityisesti esirukouksessa sekä "Me julistamme hänen kuolemaansa –" ehtoollisrukouksen yhteydessä.

ALBA

lat. *albus* 'valkoinen'. Jumalanpalveluksen palvelutehtävissä toimivien valkoisen vaate – kasteessa kastemekko – joka kuvaa Kristuksen puhtautta ja vanhurskautta.

ALTERNATIM

lat. 'vuoroittain', 'vuorotellen'. Esimerkiksi seurakunnan ja kuoron vuorottelu virsilaulussa.

ALTARI

lat. *altare* 'uhripöytä'. Kristillisessä jumalanpalveluksessa erityisesti pöytä, jonka ääressä ehtoollisaineet siunataan ja jonka suuntaan seurakunta rukoilee.

AMBO

kr. *anabainein* 'astua ylös'. Lukupulpetti eli lukupöytä, jonka äärestä luetaan jumalanpalveluksen lukukappaleet. Ensimmäinen ja toinen lukukappale luetaan "epistola-ambon" äärestä; pöytä sijaitsee perinteisesti seurakunnasta katsoen oikealla puolella. "Evankeliumiambo", jonka äärestä voidaan lukea evankeliumi ja myös saarnata, sijaitsee seurakunnasta katsoen vasemmalla puolella.

AMIKTI

lat. *amictus* 'verho', 'vaippa'. Papin tai diakonin asuun kuuluva neliskulmainen liina, josta muodostuu alban hupunomainen kaulus.

ANAMNEESI

kr. *anamnēsis* 'muistaminen'. Anamneesilla tarkoitetaan Jumalan pelastustekojen muistelemista, niihin vetoamista ja niiden tulemistä läsnä oleviksi. Psalmeissa ja juutalaisissa rukouksissa anamneettinen (muisteleva) ja epikleettinen (pyytävä) motiivi ovat sisäkkäin. Muistaminen johtaa pyyntöön: "*Herra, sinä käänsit Jaakobin suvun kohtalon – – käänny jälleen puoleemme*" (Ps. 85).

Myös kirkon rukousten perinteinen muoto on anamneettinen: "*Katso puoleeni laupeutesi silmin, niin kuin sinä katsoit Pietariin, kun hän oli kieltänyt sinut.*" Ehtoollisen asetussanoihin sisältyy ns. anamneesikäsky: "*Tehkää tämä minun muistokseni.*" Anamneettinen motiivi läpäisee paitsi koko jumalanpalveluksen (esim. virret, rukoukset ja saarnan) myös perinteisen ehtoollisrukouksen. Pyhä-hymnin jälkeen alkavassa rukouksessa muistellaan luomista, vanhan liiton lupausten aikaa sekä Kristuksen ihmiseksituloa ja toimintaa maan päällä. Asetussanojen jälkeisessä rukouksessa

muistellaan, mitä Kristus teki kiirastorstain jälkeen: hän kärsi ja kuoli puolestamme, nousi kuolleista ja astui ylös taivaasiin.

ANTEPENDIUM

lat. 'edessä riippuva'. Alttarin etuosan peittävä kirkkotekstiili, joka seuraa kirkkovuoden värejä ja jossa on usein kristillisiä vertauskuvia.

ANTIFONI

kr. antifōnē 'vastaääni'. Erityisesti päivän psalmin alussa ja lopussa oleva lauseke, joka sitoo psalmin kirkkovuoden ajan-kohtaan.

AUTOKOMMUUNIO

kr. auto- 'itse' ja lat. communio 'yhteys' (ks. myös kohtaa kommuunio). Menettelystapa, jossa pappi jakaa itselleen ehtoollisen. Näin menetellään yleensä silloin, kun avustajia ei ole.

BENEDICAMUS

lat. 'kiittäkäämme', 'siunatkaamme'. Messun päätösylistys (Kiittäkäämme Herraa) ennen siunausta. Latinankielisessä messussa Benedicamus Domino.

BENEDICTIO

lat. 'siunaus', 'siunaaminen'.

BENEDICTUS

lat. 'siunattu'. Pyhä-hymnin loppuosa: *"Siunattu olkoon hän, joka tulee Herran nimessä."* Benedictuksella tarkoitetaan myös aamurukouksen (laudes) Sakariaan kiitosvirttä (canticum, Luuk. 1:68–79).

BENEFICIUM

lat. 'hyvä teko', 'palvelus'. Jumalan hyvä teko meidän puolestamme.

BREVIAARI

lat. 'breviarium'. Rukouskirja, joka sisältää rukoushetkien kaavat ja tekstit.

BURSA

lat. 'kukkaro'. Kankaasta tehty neliskulmainen kotelo, tasku, jossa korporaalia säilytetään.

CIBORIUM

lat. 'pikari'. Sakramenttilipas. Astia, jossa säilytetään konsekroitua, ehtoollisella käyttämättä jääneitä ehtoollisaineita myöhempää käyttöä varten.

CONFESSIO

lat. 'tunnustus'. Uskontunnustus tai synnintunnustus. Myös kirkossa arvovaltaisena pidetty tunnustusteksti.

CONFITEOR

lat. 'tunnustan'. Synnintunnustus. Latinalaiseen messuun sisältyvän synnintunnustustekstin ensimmäinen sana.

CREDO

lat. 'uskon'. Uskontunnustus. Messun pysyvä osa, jolla seurakunta vastaa lukukappaleissa, evankeliumissa ja saarnassa kuultuun Jumalan puhutteluun. Luterilaisten tunnustuskirjojen pohjana on kolme uskontunnustusta, apostolinen (Apostolicum), nikealainen (Nicaenum) sekä ns. Athanasioksen uskontunnustus. Liturgisessa käytössä on kaksi ensimmäistä, joista apostolinen kuuluu erityisesti kasteen ja nikealainen uskontunnustus messun yhteyteen.

DALMATIKA

lat. tunica dalmatica. Dalmatian alueella käyttöön otettu alban tehtävää täytävä liturginen vaate. Dalmatikasta tuli diakonin liturginen asu 9. vuosisadalla.

Dalmatika on valkoinen, väljähihainen, joskus rikkaastikin koristeltu polvitaipeeseen ulottuva vaate, joka puetaan alban päälle.

DIAKONI

kr. diakonos 'seurakuntapalvelija'. Vanhakirkollisen viran kolmas "säie" piispuuden ja pappeuden ohella (kr. diakonein 'palvella'). Kirkon jumalanpalvelusperinteessä diakoni muun muassa johtaa Kyrie-litanian, lukee evankeliumin ja esirukoukset, valmistaa ehtoollispöydän sekä kehottaa rauhantervehdykseen. Jo 100-luvun puolivälistä tunnetaan tapa, jossa diakoni vie yhteisessä messussa siunatun ehtoollisen sairaille ja kuoleville.

DIAKONINEN ESIRUKOUS

yhteisen esirukouksen toteutustapa, jossa esilukija (diakoni) ilmoittaa rukousaiheet, liturgi kokoaa ne rukoukseksi (kollehta) ja seurakunta yhtyy rukoukseen akklamaatiolla tai aamenella.

DISKANTTI

lat. 'erotettu ääni' (dis- 'erilleen', cantare 'laulaa'). Melodisesti ja rytmisesti itsenäinen instrumentaalinen tai vokaalinen ylä-ääni.

DISTRIBUUTIO

lat. distribuere 'jakaa'. Kristuksen ruumiin ja veren jakaminen seurakuntalaisille.

DOKSOLOGIA

kr. 'ylistäminen', 'ylistys'. Rukouksiin liittyvä ylistäminen, esim. ehtoollisrukouksen päätösdoksologia: *"Hänen kauttaan, hänen kanssaan ja hänessä kuuluu sinulle, kaikkivaltias Isä –."*

ELEVAATIO

lat. elevatio 'kohottaminen'. Pyhitettyjen ehtoollisaineiden kohottaminen seurakunnan nähtäväksi.

EPIKLEESI

kr. epikalein 'huutaa avuksi', 'kutsua'. Epikleesi on Isälle osoitettu rukous, jossa pyydetään Pyhää Henkeä. Se on kirkon perusrukous, joka on vanhastaan kuulunut erityisesti toimitusten, esim. kasteen, ehtoollisen, konfirmaation ja pappisvihkimyksen, yhteyteen. Lähes kaikki varhaisen kirkon ehtoollisrukoukset sisälsivät "eukaristisen epikleesin".

Tutkimuksessa puhutaan yhtäältä "elementti-" tai "konsekraatioepikleesistä" eli "ensimmäisestä epikleesistä". Siinä pyydetään Isää lähettämään Henkensä ja tekemään Kristus läsnä olevaksi ehtoollisessa. Tällainen rukous sisältyy esim. ensimmäiseen evankeliseen messujärjestykseen (ns. Kaspar Kanzin agenda 1521).

Toisaalta puhutaan "kommuunioepikleesistä" eli "toisesta epikleesistä", jossa pyydetään Isää valmistamaan Henkensä kautta seurakuntaa Herran ehtoollisen arvolliseen vastaanottamiseen. Tämä rukous sisältyy jo vuoden 1968 käsikirjaan. Varhaisessa kirkossa ei tunnettu jakoa elementti- ja kommuunioepikleesiin, sillä molemmat motiivit kuuluivat kiinteästi yhteen.

EUKARISTIA

kr. eukharistia 'kiitollisuus', 'kiittäminen'. Eukaristia on ehtoollisen kreikkalaisperäinen nimitys. Toimituksena siihen kuuluu leivän ja viinin esiin kantaminen, ehtoollisrukouksen lukeminen, leivän murtaminen ja pyhitettyjen lahjojen jakaminen. Laajassa merkityksessä ehtoollisella voidaan tarkoittaa koko ehtoollisjumalanpalvelusta eli messua.

FERMENTOIMINEN

lat. fermentari 'kohota, käydä', fermentum 'hapate'. Leivän hapattaminen.

FLEXA

lat. flectere 'taivuttaa'. Esimerkiksi päivän rukouksen sävelmäkaavassa puhuttelun päätöskadenssi.

FRACTIO PANIS

lat. 'leivän murtaminen'. Apostolien aikana ehtoollisesta käytetty nimitys (ks. esim. Ap. t. 2:42; 20:7). Ehtoolliskerptomuksen mukaan leivän murtaminen kuului olennaisena osana ensimmäiseen ehtoolliseen. Liturgiassa leivän murtamisen suoritetaan ennen Jumalan Karitsa-hymniä tai sen aikana. Sen yhteydessä voidaan lausua erityiset murtamissanat: "*Leipä, jonka me murramme –*" (1. Kor. 10:17).

GENUFLEKSIO

lat. 'polven taivuttaminen', 'polven notkistaminen' (genu 'polvi', flexio 'taivuttaminen'). Jumalan kunnioittamista osoittava ele, joka tehdään koskettamalla oikealla polvella maata esimerkiksi alttarille tultaessa, alttarin ohi kuljettaessa tai pyhitettyjen ehtoollislahjojen edessä.

GLORIA

lat. 'kunnia'. Herra, armahda -laulua seuraava messun ordinarium-osa, joka perustuu enkelten ylistyslauluun jouluyönä: "*Kunnia Jumalalle korkeuksissa –*" (Luuk. 2:14). Gloriaan liittyy kiinteästi sitä seuraava kiitosvirsi Pyhälle Kolminaisuudelle (Laudamus).

GLORIA PATRI

lat. 'kunnia Isälle'. Ns. Pieni kunnia, joka liittyy esimerkiksi johdantopsalmiin: "*Kunnia Isälle ja Pojalle ja Pyhälle Hengelle,*

niin kuin oli alussa, nyt on ja aina, iankaikisesta iankaikkiseen."

GRADUALE

lat. gradus 'porras'. Graduaali eli päivän virsi. Aiemmin lukupulpetin portaalta aloitettu psalmi, joka laulettiin epistolan ja evankeliumin välissä. Päivän virsi on messun päävirsi.

GREGORIAANINEN LAULU

paavi Gregorius Suuren (n. 540–604 jKr.) mukaan nimensä saanut yksiaäninen kirkkolaulu.

HOSTIA

lat. 'uhri'. Ehtoollisleipä.

INTINKTIO

lat. intinctio 'kastaminen'. Ehtoollisen jakaminen niin, että leipä kastetaan viiniin. Intinktion viittaavia tekstejä löytyy 600-luvulta, mutta varsinaisesti käytäntö yleistyi lännen kirkossa sydänkeskijällä.

INTONAATIO

lat. intonare 'jylistä', 'soida'. Johdanto, äänenanto.

INTROITUS

lat. introitus 'sisäänkäynti'. Psalmi, joka rakentuu antifonista, päivän psalmista, Pienestä kunniasta ja antifonin kertauksesta.

JUMALAN KARITSA

ks. Agnus Dei.

JUMALANPALVELUS

erityisesti saksan kielestä tuleva, kirkon liturgiaa tarkoittava termi (Gottesdienst). Jumalanpalvelus on kaksimerkityksinen: Jumala palvelee ihmistä – ihminen palvelee Jumalaa.

JÄLKIKONSEKRAATIO

lat. postconsecratio. Ehtoollisen jakamisessa käytettävien ehtoollisaineiden pyhittäminen silloin, kun aiemmin konsekkroidut aineet loppuvat kesken. Jälkikonsekraatio toimitetaan tavallisesti vain leivän osalta lukemalla hiljaisella äänellä asetussanat ja tekemällä ristinmerkki. Anglikaanisessa käsikirjassa on erityinen asetussanat sisältävä rukous, joka luetaan jälkikonsekraation yhteydessä.

KADENSSI

lat. cadens 'kaatuva'. Liturgisessa sävelmäkaavassa oleva melodinen loppuke.

KALKKI

lat. calix 'malja'. Ehtoollismalja.

KANTILLOINTI

lat. cantilare 'laulaa', 'hyräillä'. Psalmin, lukukappaleen tai rukouksen laulaminen sävelmäkaavaa käyttäen.

KIRJALIINA

saarnatuolin yhteydessä oleva kirkkotekstiili, joka seuraa kirkkovuoden värejä.

KOLLEHTA

lat. colligere 'kerätä yhteen'. Päivän rukous. Messun johdanto-osan kokoava päätösrukous. Myös muita samantyyppisiä rukouksia messussa ja rukoushetkissä kutsutaan kollehdaksi (esim. psalmikollehta, ehtoolliskollehta).

KOMMUUNIO

1) yhteys; 2) ehtoollinen (lat. communio 'yhteisö', 'yhteys', kr. koinōnia, engl. fellowship, saks. Gemeinschaft); ks. myös autokommuunio.

KOMPLETORIO

lat. complere 'päättää', 'täyttää', completorium 'päättörukous'. Rukoushetki päivän päättyessä.

KONKLUUSIO

lat. conclusio 'päättös'. Esimerkiksi päivän rukouksen sävelmäkaavassa rukouksen päätösoosan päättävä kadenssi.

KONSEKRAATIO

lat. consecrare 'pyhittää', 'vihkiä', 'omistaa Jumalalle'. Konsekraatiolla tarkoitetaan kalkkiin ja pateenille varattujen ehtoollislahjojen pyhittämistä. Englannin kielessä termi liitetään myös piispan tai kirkon vihkimiseen.

KONSELEBRAATIO

lat. concelebratio 'yhdessä viettäminen' (con- 'yhdessä' celebratio 'kokoontuminen', 'viettäminen'). Useiden pappien yhdessä toimittama ehtoollisen pyhittäminen. Konselebraatiossa avustavat papit lukevat liturgin johdolla ensimmäisen epikleen ja asetussanat.

KONSUMOINTI

lat. consumere 'kuluttaa loppuun'. Ylijääneiden konsekkroitujen ehtoollisaineiden nauttiminen loppuun ehtoollisen jakamisen jälkeen alttarilla tai sakaristossa. Luther piti konsumointia suositeltavimpana ylijääneiden ehtoollisaineiden käsittelyn tapana.

KORPORAALI

lat. corpus 'ruumis'. Ehtoollisella käytetty liina, jolle pyhitettävät ehtoollisaineet asetetaan. Korporaaliina osoittaa ne lahjat, jotka erotetaan ehtoollisessa pyhitettäväksi.

KREDENSSIPOYTÄ

lat. credere 'uskoa haltuun', 'luottaa'. Apupöytä. Kuorissa alttarin läheisyydessä oleva apupöytä, jolla ehtoollisvälineitä ja -aineita pidetään ennen uhrivirttä. Uhrivirren aikana ehtoollisessa avustava pappi tai diakoni siirtää pyhitettäväksi tarkoitettut leivät ja viinin kredenssipöydältä alttarille.

KUORI

kr. khoros ja lat. chorus 'kuoro', 'parvi'. Kirkon etuosa, josta käsin jumalanpalvelusta johdetaan.

KUORIKAAPU

piispan tai papin juhlallisissa toimituksissa käyttämä liturginen vaate (lat. pluviale, ruots. korkåpa).

KUORIPAITA

lat. superpelliceum, ruots. röklin, "rökläini". Laajahihainen, avara, väljäkaluksinen, pään yli vedettävä ja ilman vyötä käytettävä valkoinen asu, jota voivat käyttää sekä papit että seurakuntalaiset avustaessaan erilaisissa tehtävissä jumalanpalveluksessa ja kirkollisissa toimituksissa.

KYRIE-LITANIA/EKTENIA

kr. kyrios 'Herra', kr. litē 'rukous', kr. ektenēs 'innokas', 'harras', 'kestävä'. Kyrien alkuperäinen muoto, jossa seurakunta osallistuu esilaulajan rukouskehotuksiin Herra, armahda -akklamaatiolla.

LAUDAMUS

lat. 'me kiitämme'. Ks. Gloria.

LAUDES

lat. laus 'kiitos', 'ylistys', vars. laudes matutinae 'aamun kiitokset'. Aamurukous.

LEKTIO

lat. lectio 'lukeminen', 'luento'. (Raamatun) lukukappale.

LITURGI

liturgiaa johtava pappi. Ks. myös selebrantti.

LITURGIA

kr. leitourgia 'kansan työ' tai 'kansan hyväksi tehty työ' (laos 'kansa', ergon 'työ') ja lat. liturgia 'palvelus', 'toimi', 'tehtävä'. Jumalanpalveluksesta käytetty kreikkalaisperäinen termi.

MEDITAATIO

lat. meditatio 'mietiskely', 'valmistautuminen'. Hiljainen mietiskely. Erityisesti Raamatun sanojen ja lukukappaleiden mietiskely. Termi esiintyy jo kirkkoisä Hieronymuksen Vulgata-raamatunkäännöksessä.

MESSU

lat. mittere 'lähettää'. Ehtoollisjumalanpalveluksesta käytetty latinalaisperäinen termi, joka tulee jumalanpalveluksen lähettämissanoista *Ite, missa est* (Lähtekää, lähetetyt). Saks. Messe, ruots. mässa. Koska jumalanpalveluksesta lähetetään siunaten, sai sana messu myös siunauksen merkityksen.

METRUM

lat. metrum 'säe', 'runomitta'. Esimerkiksi päivän rukouksen sävelmäkaavassa pyynnön alkuosan päättävä kadenssi.

MITRA

piispan liturginen päähine. Mitra voi olla rikkaasti koristeltu (*mitra pretiosa*) tai yksinkertainen (*mitra simplex*).

OBLAATTI

lat. oblatum 'ehtoollisleipä', 'öylätti'.

OFFERTORIUM

lat. offerre 'kantaa esiin'. 1) luomisen lahjojen, leivän ja viinin, esiin kantaminen ehtoollisen vieton alussa; 2) uhrirukous; 3) ehtoollisosan aloittava uhrivirsi, jonka aikana valmistellaan ehtoollispöytä ja kootaan kolehti. Idän kirkossa offertoriumia vastaa jossain määrin proskomidi.

OFFICIUM

lat. 'palvelus', 'ystävyyden tai kunnioituksen osoitus'. Jumalanpalveluselämässä rukoukshetket (erityisesti laudes, ad sextam, vesper ja completorium).

ORDINARIUM

lat. 'säännöllinen', 'järjestyksen mukainen'. Messun pysyvät osat: Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus ja Agnus Dei.

PALLA

lat. 'vaippa', 'liina'. Kovitettu neliskulmainen liina, jolla kalkki eli ehtoollismalja peitetään silloin kun kalkkiliina on otettu pois.

PARAMENTTI

lat. paramentum 'vaatetus'. Kirkkotekstiili. Kirkkotekstiilejä ovat erityisesti alttariliina, antependium, kirja- ja kalkkiliina, alba, vyö, stola, messukasukka ja kuorikaapu.

PATEENI

lat. patena, patina 'vati'. Ehtoollisleipälautanen, jolle ehtoollisleivät asetetaan pyhitettäväksi ja jolta ne jaetaan.

PAX

lat. 'rauha'. Rauhantervehdys ehtoollisen vieton edellä.

PERIKOOPPI

kr. perikopee 'poisleikkaus'. Lukukappale, jumalanpalveluksessa luettava raamatunteksti.

PISCINA

lat. 'kalalammikko'. 1) varhaisissa kirkkoissa suuri kastehauta tai -allas; 2) kirkon kivijalkaan johdettu tyhjennyskaivo, "pyhä kaivo", jonne lasketaan pyhässä käytössä ollut vesi (erityisesti ehtoollismaljan huuhtelussa ja kasteessa käytetty vesi).

POSTSANCTUS

lat. 'Pyhän jälkeen'. Välittömästi Pyhä-hymnin jälkeen seuraava anammeettinen rukous. Postsanctus alkaa yleensä jollakin Pyhä-hymnin sanalla, esim. "Pyhä olet sinä, Herra" tai "Totisesti olet siunattu". Rukouksessa muistellaan kiittäen Jumalan pelastustekoja luomisesta ehtoollisen asettamiseen. Näin se muodostaa temaat-tisen linkin Pyhä-hymnin ja ensimmäisen epikleesin (tai asetussanojen) välille.

PREFAATIO

lat. praefatio 'esipuhe', 'alkulause'. Ehtoollisvuorolaulua seuraava ylistys- ja kiitosrukous, joka johtaa Pyhä-hymniin. Prefaation laulaa tai lausuu aina liturgi.

PRESANCTUS

lat. 'Pyhän edellä'. Vrt. prefaatio.

PROPRIUM

lat. 'oma', 'erityinen'. Messun vaihtuvat osat, esimerkiksi virret, lukukappalet ja rukoukset.

PROSFONEESI

kr. prosfōnē 'esiääni'. Erityisesti yhteisen esirukouksen toteustapa, jossa pappi puhuttelee Jumalaa seurakunnan puolesta lukien yksin koko rukouksen.

PUNCTUM

lat. 'piste'. Esimerkiksi päivän rukouksen sävelmäkaavassa pyynnön jälkiosan päättävä kadenssi.

REAALIPRESENS

lat. realis praesentia 'todellinen läsnäolo'. Kristuksen todellinen (reaalinen) läsnäolo erityisesti pyhitetyssä ehtoollisleivässä ja viinissä.

RESPONSORINEN

lat. respondere 'vastata'. Responsorisessa laulutavassa seurakunnan vastaus- tai kertosäe katkaisee etenevän tekstin.

SACRIFICIUM

lat. sacrificere 'uhrata', 'toimittaa uhri'. Vanhan testamentin aikana Jerusalemin temppelissä uhrattiin Jumalalle erityisesti eläimiä sovitus- ja kiitosuhriksi. Uuden testamentin mukaan Kristuksen kärsimys ja kuolema on kertakaikkinen ja lopullinen sovitusuhri. Seurakunta on siten kuninkaallinen papisto, joka on kutsuttu uhraamaan Jumalalle "hengellisiä uhreja" (1. Piet. 2:5).

Luterilaiset tunnustuskirjat (esim. Augsburgin tunnustuksen puolustus) puhuvat erityisesti seurakunnan kiitosuhrista (sacrificium laudis), johon sisällytetään "evankeliumin saarna, usko, avuksi huutaminen ja kiitos" (Apol. XXIV, 35) vastakohtana Kristuksen suorittamalle kertakaikkiselle sovitusuhrielle (sacrificium propitionis). Lutherin mukaan hengelliseen kiitosuhriin voidaan sisällyttää myös itsessään hyvät luomisen lahjat, esimerkiksi leipä ja viini.

SAKRAMENTAALINEN

lat. sacramentum 'lahja'. Jumalan pelastavaa läsnäoloa ja toimintaa kuvaava teologinen termi. Sakramentaalisuuteen

liittyy kolme olennaista elementtiä: Raamatussa selkeästi ilmenevä armonlupaus, Jumalan todellinen vaikutus sekä ulkoinen (aineellis-fyysinen) merkki.

Luterilaisen kirkon sakramentteja ovat kaste ja ehtoollinen. Myös esimerkiksi synninpäästöä tai evankeliumin saarnaa on kasteen ja ehtoollisen ohella sanottu vaikutukseltaan sakramenttaalisiksi, koska Raamatun lupauksen mukaan Jumala on läsnä synninpäästön ja saarnan sanoissa ja lahjoittaa niiden kautta sen, mitä sanat lupaavat.

SANCTORALE

muistopäiväkalenterista ja sen jumalanpalvelusaineistosta käytetty latinankielinen nimitys.

SANCTUS

lat. 'pyhä'. Ehtoollisliturgiaan kuuluva Pyhä-hymni. Pyhä on messun vanhinta ainesta. Tekstin alkuosa ilmaisee palvoavaa ylistystä ja on katkelma Jesajan näystä (Jes. 6:3). Jälkiosa "Siunattu olkoon hän –" (Matt. 21:9) ilmaisee ylistystä läsnä olevalle Kristukselle.

SEDILE

lat. 'istuin', 'tuoli', 'penkki'. Kirkon kuorissa oleva papin (selebrantin) tuoli, josta jumalanpalvelus voidaan johtaa.

SELEBRANTTI

lat. celebratio, 'kokoontuminen', 'vietäminen'. Liturgi, messua johtava pappi, joka toimittaa ehtoollisen. Selebrantti pukeutuu messukasukkaan. Hän lukee (tai laulaa) aina alku- ja loppusiunauksen ja päivän rukouksen sekä toimittaa ehtoollisliturgian. Selebrantti voi myös saarnata.

SUPERPELLICEUM

ks. kuoripaita.

SYMBOLI

kr. symbolon lat. symbolum, 'tunnuskuva', 'vertauskuva'. Vertauskuva. Yleisen näkemyksen mukaan symbolit vain viittaavat siihen näkymättömään tai poissa olevaan, mitä ne kuvaavat. Liturgian yhteydessä puhutaan ns. reaalisymboleista, jotka myös kantavat ja sisältävät sen, mitä kuvaavat (esim. konsekroitua ehtoollisleipä – Kristuksen ruumis).

SYNAPTE

kr. synaptē 'yhteen liitetty'. Lukijan ja seurakunnan vuororukous.

TRINITAARINEN

lat. trinitas 'kolminaisuus'. Jumalan kolminaisuutta korostava, esimerkiksi trinitaarinen siunaus *"Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen"*.

TRISHAGION

kr. 'kolmipyhä'. Vanhakirkollinen litaniarukous, joka alkaa sanoilla *"Pyhä Jumala, pyhä Väkevä, pyhä Kuolematon"*.

VERSIKKELI

lat. versiculus 'lyhyt säe'. Messussa esimerkiksi vuorotervehdys muodostaa versikkeliparin.

VERSUS APSIDEM

ks. versus orientem.

VERSUS ORIENTEM/APSIDEM

lat. 'itään päin'. Tapa toimittaa messu niin, että pappi seisoo alttarin edessä kasvot kuorin päätä eli apsista kohti (versus apsidem). Tällöin pappi kääntyy seurakuntaan päin vain puhutellessaan seurakuntaa. Kirkon alttari on suunnattu vanhastaan kohti itää, paratiisin ja aurinگون nousun suuntaan.

VERSUS POPULUM

lat. 'kansaan päin'. Tapa toimittaa messu seurakuntaan päin. Tällöin alttari on irti kirkon päätyseinästä, jolloin pappi on alttarin takana kasvot sekä alttariin että seurakuntaan päin.

VESPER

lat. 'ilta'. Illan rukoushetki, iltarukous.

ÖYLÄTTI

ehtoollisleipä, oblaatti.

Liitteet

Liite I

Kirkkoherran oikeus myöntää lupa avustaa ehtoollisen jakamisessa Piispainkokouksen soveltamisohjeet

Annettu Porvoossa 15 päivänä syyskuuta 1999

Kirkolliskokous on 7.5.1999 käsitellessään piispainkokouksen esitystä nro 3/1998, joka koskee kirkkoherran oikeutta myöntää lupa avustaa ehtoollisessa, päättänyt muuttaa 8.11.1991 annetun kirkkojärjestyksen (1055/1993) 2 luvun 12 §:n 2 momentti seuraavasti:

”Kirkkoherra voi myöntää evankelis-luterilaisen kirkon konfirmoidulle, kristillisestä vakaumuksesta tunnetulle jäsenelle oikeuden avustaa ehtoollisen jakamisessa.”

Päätös tulee voimaan 1.1.2000. Samalla kirkolliskokous pyysi piispainkokousta huolehtimaan uudistetun säännöksen soveltamisohjeista.

Ehtoollisen jakamisen avustamisessa on kysymys seurakunnan hengellisestä tehtävästä. Avustavalta maallikolta edellytetään, että hän on evankelis-luterilaisen kirkon konfirmoitu ja kristillisestä vakaumuksesta tunnettu jäsen. Oikeus avustaa ehtoollisen jakamisessa on voimassa vain siinä seurakunnassa, jossa se on myönnetty. Avustajan ei silti tarvitse olla sen seurakunnan jäsen. On mahdollista, että kirkkoherra myöntää luvan myös muun evankelis-luterilaisen kirkon jäsenelle, joka täyttää säännöksen mainitsevat edellytykset. Myönnetty oikeus on voimassa kunnes kirkkoherra sen päätöksellään peruuttaa.

Kirkkoherra on vastuussa pyhien sakramenttien oikeasta hoitamisesta seurakunnassa (KJ 6:34,2). Hän toimii seurakunnassa virkavastuulla. Kirkkoherra myöntää luvan avustaa ehtoollisen jakamisessa. Seurakuntayhtymän yhteisen toiminnan osalta yhteisissä tiloissa luvan avustaa ehtoollisen jakamisessa myöntää yhteisen kirkkoneuvoston puheenjohtaja. Se mitä näissä ohjeissa todetaan kirkkoherran velvollisuuksista, koskee seurakuntayhtymän yhteisen toiminnan osalta yhteisen kirkkoneuvoston puheenjohtajaa.

Kirkkoherra myöntää ehtoollisavustamisoikeudet kirjallisesti ja liittää ne päätösluetteloon sekä saattaa ehtoollisavustamisoikeudet kirkkoneuvoston tai seurakuntaneuvoston tietoon. Näin neuvosto voi halutessaan herättää keskustelun käytännön soveltamisperiaatteista. Piispa ja tuomiokapituli valvovat saarnatointia ja jumalanpalveluselämää.

Kirkkoherran on huolehdittava myös siitä, että seurakunnan muut papit saavat tiedon myönnettyistä luvista, jotta myös yksittäisen jumalanpalveluksen toimittava pappi voi tarvittaessa kutsua luvan saaneen henkilön avustamaan ehtoollisen jakamisessa.

Papin tehtävänä on aina ehtoollisen toimittaminen, asetussanojen lukeminen ja ehtoollisaineiden pyhittäminen. Pappi jakaa pääsääntöisesti leivän ja maallikkoavustaja viinin.

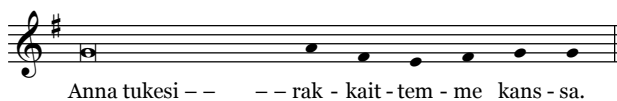
Kirkkoherran tulee huolehtia siitä, että ehtoollisen jakamisessa avustavat maallikot saavat riittävän jumalanpalveluksen ja ehtoollisen teologiaa koskevan koulutuksen sekä ehtoollisen jakamisen käytäntöön perehdyttävän opastuksen. Tämä antaa asianomaisille tarvittavat valmiudet ja korostaa tehtävän merkitystä. Koulutus on mahdollista järjestää myös yhdessä useamman seurakunnan toimesta.

Oman seurakunnan tai seurakuntayhtymän yhteisen toiminnan ehtoollisenvietoksi katsotaan myös sellainen tilaisuus, joka järjestetään retki- tai leiriryhmälle esimerkiksi leirikeskuksessa, vaikka tilaisuus on toisen seurakunnan alueella.

Liite 2 Kantilointisävelmiä

Trishagion

Pyhä Jumala -rukouksessa (Trishagion, Jumalanpalvelusten kirjan esirukous 12, virsikirjan jumalanpalvelusliitteessä nro 718) esilukijalle merkityt jaksot voidaan myös kantilloida esimerkiksi seuraavasti:

Evangeliumisävelmä

(Martti Lutherin Saksalaisesta messusta 1526)

evangelista	Kristus	muut henkilöt
Initium (aloitus)		
Comma (pilkku ym.)		
Comma (pilkku ym.)		
Colon (piste, puoli- ja kaksoispiste ym.)		
Periodus (lauseen päätös)		
Questio (kysymys)		
Finalis (jakson päätös)		

Esimerkki evankeliumisävelmästä

(Matt. 21:1–9; 1. adventtisunnuntai)

Kun he lähestyivät Jerusalema ja olivat tulossa Betfageen Öl - jy - mä - el - le, Jeesus lähetti
edeltä kaksi opetuslastaan ja sa - noi heil - le: »Menkää tuolla näky - vään ky - lään.
Siellä on aasintamma kiinni sidottuna ja varsa sen vie - rel - lä; löydät - te ne he - ti.
Ottakaa ne siitä ja tuo - kaa mi - nul - le. Jos joku sanoo teil - le jo - ta - kin, vastatkaa, että
Herra tarvitsee niitä mut - ta palaut - taa ne pi - an.» Näin tapahtui, jotta kävisi toteen
tämä pro - fee - tan sa - na: - Sanokaa tytär Sii - o - nil - le: Katso, kunin - kaa - si tu - lee!
Hän tulee luoksesi lem - pe - ä - nä, ratsastaen aasilla, työ - juh - dan var - sal - la.
O - petuslapset lähtivät ja tekivät niin kuin Jeesus o - li käs - ke - nyt. He toivat aasin ja
var - san ja panivat niiden sel - kään vaat - tei - taan, ja Jeesus istuutui aa - sin sel - kään.
Ihmisiä oli hyvin pal - jon, ja he levittivät vaat - tei - taan tiel - le, toiset katkoivat
puista oksia ja levittivät tiel - le nii - tä. Ja ihmisjoukko, joka kulki hänen edellään ja pe -
räs - sään, huu - si: - Hoosianna, Daavi - din Poi - ka! Siunattu olkoon
hän, joka tulee Her - ran ni - mes - sä! Hoosianna kor - ke - uk - sis - sa!

Epistolasävelmä

(Martti Lutherin Saksalaisesta messusta 1526)

Initium (aloitus)

Comma (pilkku ym.)

Comma (pilkku ym.)

Colon (piste, puoli- ja kaksoispiste ym.)

Periodus (lauseen päätös)

Questio (kysymys)

Conclusio (lukukappaleen päätös)

The image displays seven staves of musical notation for the Epistolasävelmä. Each staff is labeled with a specific musical symbol and its Finnish name: Initium (aloitus), Comma (pilkku ym.), Comma (pilkku ym.), Colon (piste, puoli- ja kaksoispiste ym.), Periodus (lauseen päätös), Questio (kysymys), and Conclusio (lukukappaleen päätös). The notation includes various note values, rests, and bar lines, illustrating the rhythmic structure of the piece.

Esimerkki epistolasävelmästä

(Room. 13:11–14; 1. adventtisunnuntai)

Te-hän tiedätte, mikä het-ki on kä-sil-lä. Teidän on aika herä-tä u-nes-ta,
sillä pelastus on nyt meitä lähempänä kuin sil-loin, kun meistä tu-li us-ko-vi-a.
Yö on kulunut pitkälle, päivä jo sa-ras-taa. Hylättäämme siis pimeyden teot ja
varustautukaam-me va-lon a-sein. Meidän on eletävä nuhteettomasti niin kuin
päi-väl-lä e-le-tään, ei remuten ja juo-po-tel-len, siveettömästi ja irs-tail-len,
rii-del-len ja kiih-koil-len. Pukekaa yllenne Herra Jee-sus Kris-tus
älkääkä hemmotelko ruu-mis-tan-ne, niin että annatte sen ha-luil-le val-lan.

Lektiosävelmä (gregoriaaninen)

Initium (aloitus)

Comma (pilkku ym.)

Comma (pilkku ym.)

Colon (piste, puoli- ja kaksoispiste ym.)

Periodus (lauseen päätös)

Questio (kysymys)

Conclusio (lektion päätös)

Esimerkki lektiosävelmästä

(Jes. 62:10–12; 1. adventtisunnuntai)

Lähtekää, menkää u - los por - teis - ta, valmistakaa tie kan - sal - le, valmistakaa,
tasoitta - kaa val - ta - tie, raivatkaa pois kivet, kohottakaa lip - pu mer - kik - si kan - soil - le!
Maailman ääriin saakka Herra on kuulut - ta - nut: - Sanokaa tytär Sii - o - nil - le:
Katso, sinun pelastajasi saa - puu, hän kuljettaa mukanaan työn - sä palk - kaa, johdattaa
niitä, jotka on o - mik - seen hank - ki - nut. Heitä kutsutaan nimellä Pyhä kan - sa,
Herran lu - nas - ta - mat, ja sinua nimellä Kaivat - tu kau - pun - ki, Kaupunki, jota ei hy - lä - tä.

